

T.C.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

**2014 KIRIM KRİZİ VE KARADENİZ
JEOPOLİTİĞİNDE DENGE POLİTİKASI**

Enis Selim Akman

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Fulya Ereker

İstanbul, 2019

**2014 KIRIM KRİZİ VE
KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE DENGE POLİTİKASI**

Enis Selim Akman

2.65, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2016

Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne

Lisansüstü Derece

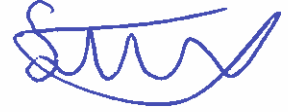
tezi olarak sunulmuştur.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

2019

Bu dökümandaki tüm bilgilerin akademik kural ve etiğe bağı kalınarak yazıldığını ve tez yazım kuralları kapsamında bu çalışmada bulunan ve özgün olmayan bütün bilgi ve materyallerin referanslandırıldığını temin ederim.

Enis Selim AKMAN

İTHAF

Kendisini tanıdığım günden itibaren yardımını esirgemeyen, bu çalışmanın ortaya çıkmasında değerli fikirleriyle destekçim olan Danışman Hocam Dr. Fulya EREKER'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmamı, Yüksek Lisans eğitimim süresince benden desteklerini esirgemeyen aileme, dostlarıma ve sabırla bu süreçte bana psikolojik destek veren kıymetli nişanlım Tuba SERDAR'a ithaf ediyorum.

ÖZET

2014 KIRIM KRİZİ VE

KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE DENGE POLİTİKASI

Enis Selim Akman

Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,

Altınbaş Üniversitesi

Danışman: Dr. Fulya Ereker

Tarih: Mayıs, 2019

Sayfa Sayısı: 96

Bu çalışmada, Ukrayna ve Kırım siyasi tarihi incelenmiş olup XXI. yüzyılda iktidara gelen Putin'in siyaseti doğrultusunda revize edilen Yakın Çevre Doktrini üzerinden Rusya'nın Ukrayna ve Kırım siyasal hayatına etkisi ortaya konularak Kırım'da yapılan referandumun gayrimeşruluğu ve Kırım'ın Rusya'ya bağlanması kararının uluslararası hukukun boşluklarından ileri gelmiş olduğu ileri sürülmektedir. Ukrayna siyasi aktörlerinin bir yandan Kremlin ile olan ikili siyasetlerini geliştirirken, diğer yandan AB ile dostluk ilişkilerine yönelerek denge siyaseti güttüğü gibi Türkiye'nin de Ukrayna ve Kırım ile ilişkilerinde Batı ve Rusya ekseninde dengeyi gözettiğini söylemek mümkündür. Putin iktidarıyla birlikte hayata geçirilen stratejik politikalar ile Karadeniz jeopolitiğinde güç dengesinin değişmesiyle Rusya'nın Karadeniz'deki söz hakkı artarken, AB ve ABD bu durumdan rahatsızlığını sık sık dile getirmektedir. Türkiye açısından, Montreux Boğazlar Sözleşmesi temelinde Karadeniz'in güvenliği konusu hassasiyetini korumaktadır. Çalışmada Türkiye, Ukrayna ve Rusya eksenli ilişkiler çerçevesinde enerji güvenliği ve ticari ilişkiler ele alınarak Karadeniz'deki stratejik denge değişimi değerlendirilecek ve Batı'nın Karadeniz güvenliğine ve çalışmanın ana konusu olan Kırım'ın ilhakına yönelik tutumları analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kırım'ın ilhakı, Jeopolitik, Karadeniz Güvenliği, Rus Dış Politikası, Türk Dış Politikası

ABSTRACT

2014 CRIMEA CRISIS AND THE BALANCE OF POWER POLICY IN BLACK SEA GEOPOLITICS

Enis Selim Akman

M.A., Department of Political Science and International Relations,

Altınbaş University

Supervisor: Asst. Prof. Fulya Ereker

Date: May, 2019

Pages: 96

In this study the history of Ukraine and Crimea has been analyzed and after presenting Russia's impact on Ukrainian and Crimean political life through the Near Abroad policy that was revised under Putin administration, it is claimed that the referendum in Crimea is illegitimate and the decision to incorporate Crimea to Russian Federation is a result of the gaps in international law. As political actors in Crimea followed a balanced policy by developing their mutual relations with Kremlin on the one hand and friendly relations with the EU on the other, Turkey also pursued a balanced policy between the West and Russia in its relations with Ukraine and Crimea. EU and US have frequently expressed their disturbance about the increase in Russian influence in the Black Sea as a result of new strategic policies followed by the Putin administration which led to a shift in the balance of power in Black Sea geopolitics. For Turkey security of the Black Sea is still a delicate issue in terms of the Montreux Treaty. In this study within the axis of relations between Turkey, Ukraine and Russia, energy security and trade relations will be discussed while evaluating the strategic change in balance in the Black Sea region and the attitude of the West towards Black Sea security and the annexation of Crimea, which is the main topic of the study.

Keywords: Annexation of Crimea, Geopolitics, Black Sea Security, Russian Foreign Policy, Turkish Foreign Policy.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER	VII
TABLO LİSTESİ.....	X
ŞEKİL LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
1. ÇAĞDAŞ JEOPOLİTİK KURAMLAR IŞIĞINDA 2014 KIRIM KRİZİ VE KARADENİZ GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ	4
1.1 BÜYÜK SATRANÇ TAHTASI: KIRIM EKSENLİ HAMLELER.....	4
1.2 YENİ AVRASYACILIK: ABD'YE RAKİP HEGEMONYA.....	7
1.3 MEDENİYETLER ÇATIŞMASI: RUS ETNİSİTENİN KORUNMASI.....	8
1.4 STRATEJİK DERİNLİK: BÖLGESEL KIRIM HASSASİYETİ	10
2. KIRIM'IN TARİHSEL STATÜSÜ VE UKRAYNA SİYASAL HAYATI	13
2.1 OSMANLI İMPARATORLUĞU VE RUS ÇARLIĞI İDARESİNDE KIRIM ...	13
2.2 BOLŞEVİK DEVRİMİ VE RUSYA SFSC İDARESİNDE KIRIM	15
2.3 SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE KIRIM SİYASAL HAYATI.....	16
2.3.1 Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti İdaresinde Kırım Siyasal Hayatı ve Stalin Terörizmi (1922-1954).....	17
2.3.2 Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İdaresinde Kırım'ın Siyasal Hayatı ve Kırım Tatarlarının Milli Uyanışı (1954-1991).....	19
2.3.2.1 Ukraynacılık Bilinci ve Kırım Tatar Milli Hareketinin Doğuşu	21
2.3.2.2 Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti.....	23
2.3.2.3 Kırım Tatar Milli Meclisi.....	24
2.4 SOVYETLER BİRLİĞİ SONRASI BAĞIMSIZ UKRAYNA SİYASAL HAYATI VE KIRIM ÖZERK CUMHURİYETİ	24

2.4.1 Kravçuk Dönemi ve Ukrayna’da Ulus-Devletin İnşa Süreci.....	25
2.4.2 Kuçma Dönemi ve Kırım Özerk Cumhuriyeti’ne Geçiş	27
2.4.3 Yuşçenko Dönemi ve Turuncu Devrimle Yeşeren Vatandaşlık Bilinci	30
2.4.4 Yanukoviç Dönemi ve 2014 Ukrayna Krizi	32
2.4.5 Geçici Turçinov Hükümeti ve Kırım’ın İlhakı Süreci.....	36
2.4.6 Poroşenko Dönemi Mevcut Durum ve Muhtemel Senaryolar.....	39
3. KARADENİZ’DE YENİ STRATEJİK GÜÇ DENGESİ VE 2014 KIRIM KRİZİ ÜZERİNDEN ŞEKİLLENEN ÇATIŞMA DİNAMİKLERİ.....	41
3.1 KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE NATO-RUSYA REKABETİ.....	41
3.2 21. YÜZYIL RUSYASI’NDA PUTİN VE YAKIN ÇEVRE DOKTRİNİ.....	43
3.2.1 Putin Doktrini	45
3.2.2 Karadeniz’de Gelişen Rus Filosu	46
3.2.3 Hukuksuz Referandum ve Kırım’ın İlhakı	48
3.2.4 Rusya’nın Arka Bahçesi: Muhtemel Kriz Ortamları	49
3.2.5 Doğu Ukrayna’da Ayrılıkçı Hareketler: Donbas Savaşı.....	51
3.3 TÜRKİYE’NİN KARADENİZ GÜVENLİĞİ STRATEJİSİ	54
3.3.1 Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR).....	57
3.3.2 Karadeniz Uyum Harekatı (KUH).....	58
3.3.3 Türk Dış Politikasında Kırım.....	58
3.4 KIYIDAŞ ÜLKELERİN GÜVENLİĞİ VE AB-NATO ETKİSİ	60
3.5 ABD, AVRUPA BİRLİĞİ VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN KIRIM EGEMENLİĞİNE YAKLAŞIMI VE KARŞILIKLI YAPTIRIMLAR	64
4. 2014 KIRIM KRİZİ EKSENLİ EKONOMİ POLİTİĞİ VE ENERJİ SİYASETİ	68
4.1 2014 UKRAYNA KRİZİ VE BÖLGESEL EKOSTRATEJİ	68
4.1.1 Rusya-Ukrayna-Türkiye Üçgeninde Ekonomik İlişkiler.....	68
4.1.2 Rusya ülke Profili ve Türkiye İle Dış Ticaret Hacmi	70

4.1.3 Ukrayna Ülke Profili ve Türkiye İle Dış Ticaret Hacmi	72
4.2 KARADENİZ'DE EKOSTRATEJİK OLUŞUMLAR	74
4.2.1 Avrasya Ekonomik Birliği (AEB)	74
4.2.2 Doğu Ortaklığı Programı (DOP) Ekseninde AB-Ukrayna İlişkileri.....	75
4.2.3 Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (GUAM-DEKÖ)	77
4.2.4 Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)	78
4.3 RUS KAYNAKLARI EKSENLİ BÖLGESEL ENERJİ DİPLOMASİSİ.....	79
4.3.1 Karadeniz'de Enerji Güvenliği	79
4.3.2 Rusya-AB Eksenli Enerji İhracında Türkiye ve Ukrayna'nın Rolü	81
4.3.3 Türkiye Jeopolitiği ve Alternatif Enerji Hatları.....	84
SONUÇ	87
KAYNAKÇA.....	90

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1944 sürgününde SSCB’den sürgün edilen halklar	18
Tablo 2: 2018 Rusya Ülke Raporu ve Ülke Profili	70
Tablo 3: Türkiye ve Rusya’nın Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)	71
Tablo 4: Türkiye-Rusya Dış Ticaret Ürünleri	71
Tablo 5: 2018 Ukrayna Ülke Raporu ve Ülke Profili	72
Tablo 6: Batı ve Doğu Ukrayna’nın İdeal Tip Profilleri.....	72
Tablo 7: Ukrayna’da Ekonomik Gösterge:(Kırım Özerk Cumhuriyeti ve anti-terör operasyonunun olduğu bölgeler hariçtir.)	73
Tablo 8: Türkiye ve Ukrayna’nın Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$).....	73
Tablo 9: Türkiye-Ukrayna Dış Ticaret Ürünleri	74

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: 2014 Kırım ilhaki öncesi ve sonrasında Rusya'nın Karadeniz'de hak iddia ettiği yeni etki alanı	47
Şekil 2: Donetsk ve Lugansk Halk Cumhuriyetleri	52
Şekil 3: Dünya Doğalgaz Rezervleri (Yıllık OPEC Bülteni 2018).....	80

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEB	Avrasya Ekonomik Birliği
AVET	Avrasya Ekonomik Topluluğu
BİO	Barış İçin Ortaklık
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BLACKSEAFOR	Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu
BM	Birleşmiş Milletler
BMDHS	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CSTO	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
DOP	Doğu Ortaklığı Programı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GUAM-DEKÖ	Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü
IEA	Uluslararası Enerji Ajansı
IMF	Uluslararası Para Fonu
ITE	İran-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

KTMM	Kırım Tatar Milli Meclisi
KTMH	Kırım Tatar Milli Hareketi
KTMHT	Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatı
KUH	Karadeniz Uyumu Harekatı
MC	Milletler Cemiyeti
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NEP	Yeni Ekonomik Program
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
RF	Rusya Federasyonu
RSFSC	Rusya Sovyetler Federasyonu Sosyalist Cumhuriyetleri
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SBKP	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
TANAP	Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
TAP	Trans Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı Projesi
UÇK	Kosova Kurtuluş Ordusu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
USSC	Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
QHA	Kırım Haber Ajansı

GİRİŞ

Bu çalışmada XXI. yüzyıl itibariyle Rusya Federasyonu iktidarına gelen Vladimir Vladimirovich Putin'in Yakın Çevre Doktrini kapsamında Avrasya ve Karadeniz üzerinde kurmaya çalıştığı Rus hegemonyasının Ukrayna ve Kırım siyasal hayatına etkisi ortaya konulmuş olup, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Rusya ile Batı'yı karşı karşıya getiren en önemli hadise olan Kırım'ın ilhakı üzerine bölgesel ve küresel tutumlar değerlendirilerek bölgedeki enerji, ekonomik ve güvenlik diplomasi analiz edilmiştir.

XVIII. yüzyıl Osmanlı-Rus savaşları neticesinde yenilgiye uğrayan Osmanlı İmparatorluğu'nun 1774'te imzalamış olduğu Küçük Kaynarca Antlaşması kapsamında ilk defa savaş tazminatı olarak Kırım'ın bağımsızlığını kabul etmesi sonucu Türk gölü olma vasfını yitiren Karadeniz'de güç dengelerinin hangi taraf lehine değişmeye başladığı üzerinde durulmuştur.

XVIII. yüzyıl itibariyle Rusların Karadeniz'de aktif şekilde donanma bulundurması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz üzerindeki egemenlik yetkilerinin zayıflaması sonucu Avrasya jeopolitiğinde merkezi rol oynayan Karadeniz Havzası, Sovyetler Birliği'nin yıkılışı ardından bağımsızlığını kazanan kıyıdaş ülkelerin bölgesel işbirliklerine ev sahipliği yapmakla birlikte Batı ile Rusya arasında küresel rekabet sahasına dönüşmüştür. Bu rekabet sahasındaki dinamiklere ve muhtemel kriz ortamlarının varlığına dikkat çekilmiştir.

XXI. yüzyıl itibariyle Rusya'da dönüşüm sağlayan Putin'in revize ettiği Yakın Çevre Doktrini çerçevesinde eski Sovyet coğrafyasında hamiliğini koruma çabaları 2014'te Kırım'ın ilhakı ile somutlaştırılmış ve bölge ülkelerine gözdağı verilmiştir. Kırım'ın

ilhakı ile Sivastopol Üssü'nü Ukrayna'dan bağımsız olarak kontrolü altına alan Putin, Rus filosunun Karadeniz'e çıkışı noktasında Ukrayna'yı devre dışı bırakarak Karadeniz ile olan bağlantısını kısıtlamıştır. Bu bağlamda çalışmanın odak noktası olan Kırım'ın ilhakı ele alınarak bölgesel ve küresel tutumlar ortaya konulmuştur.

Putin'in hamlesi Karadeniz'deki jeopolitik dengeleri değiştirmekle beraber Montreux Boğazlar Sözleşmesi kapsamında Karadeniz'in koruyuculuğunu üstlenen Türkiye'nin bölgesel gücüne karşı bir tehdit unsuru haline gelmiştir. AB ve ABD'nin Karadeniz'e yaklaşımları Putin'e karşı caydırıcı olamayan ekonomik yaptırımlardan ileri gidememekte ve ABD bu konuda özellikle Türkiye'ye büyük iş düştüğünü ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin güncellenmesinin gerekliliğini zaman zaman dile getirmektedir. Türkiye ise Kırım Tatarları ile olan tarihsel bağlarından dolayı korumacı yaklaşımıyla birçok Kırım Tatarına ev sahipliği yapmakta ve Kırım'da yapılan gayrimeşru referandumu tanımadığını, Kırım'ı Ukrayna'ya bağlı özerk bir devlet olarak tanıdığını ifade etmektedir.

Rusya'nın Karadeniz'de böylesine cüretkar davranmasındaki en etkili kozu ise enerji arz eden bir ülke oluşudur. Nitekim Rus doğalgazına bağımlı olan AB ülkeleri, Kırım Krizi'ne karşı temkinli tutum sergilemekte ve enerji bağımlılıklarını azaltma yönünde alternatif boru hattı projelerine yönelmektedir. Rusya, AB'ye ulaştıracağı doğalgazın transfer sürecinden Ukrayna'yı devre dışı bırakacak yeni projelere yönelirken ABD ise AB'yi Rus gazından koparmak adına yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmelerini teşvik etmektedir.

2014'te Kırım'ın ilhakı sonrası gelinen mevcut durumda bölgesel olarak başlayan ve sonrasında küresel boyuta ulaşan kriz dondurulmuş ve Ukrayna, bölge ülkeleriyle

işbirliğine yönelmiştir. Türkiye'nin Kırım konusundaki hassasiyeti ve Ukrayna ile olan ticari ilişkileri değerlendirilerek ülke ekonomilerinin krizden ne denli etkilendiği finansal rakamlarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Mevcut süreçte Ukrayna ve Kırım arasındaki altyapı hizmet ilişkilerini tamamen kopararak Kırım ile Rusya arasında oluşturulan kara bağlantısı ile Kırım'ı Rusya'ya bağımlı kılmak adına inşa edilen Kerç Boğazı Köprüsü, Rusya'nın dondurulmuş krizin sessizliğinden istifade ederek Karadeniz'deki egemenlik yetkilerini genişletme çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Kırım ilhakını konu alan akademik çalışmalara bakıldığında genel olarak krizin hukuki normlar çerçevesinden değerlendirildiği ve Rusya'nın uluslararası hukuk teamülleri kapsamında eleştirilere tabi tutulduğu tespit edilmiş olup Karadeniz'deki jeopolitik ve ekonomi politik analizlerin literatürdeki yetersizliği üzerine hazırlanan bu çalışmada; Türkiye'nin kriz sonrası bölgedeki ekonomi, enerji ve güvenlik diplomasisinde izlediği denge siyasetinin önemine vurgu yapılarak öne çıkan argümanlarla literatürdeki eksiklikleri gidermek ve katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Rusya'nın Karadeniz üzerinde izlediği bu stratejik politikalar nedeniyle bölgede değişen güç dengesi ve bölge ülkeleri arasında yürütülen denge siyaseti ele alınmak üzere hazırlanan bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kırım Krizi'nin Karadeniz güvenliğine etkileri kuramsal çerçeveden değerlendirilirken ikinci bölümde Kırım ve Ukrayna'nın siyasi tarihine değinilerek bölgedeki siyasi kaosun altyapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde bölgedeki yeni güç dengesi ve bölge ülkelerinin stratejik politikaları üzerinde durulurken dördüncü bölümde ise krizin bölgesel ekonomi ve enerji politikalarına etkisi ortaya konulmaktadır.

1. ÇAĞDAŞ JEOPOLİTİK KURAMLAR IŞIĞINDA 2014 KIRIM KRİZİ VE KARADENİZ GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ

1.1 BÜYÜK SATRANÇ TAHTASI: KIRIM EKSENLİ HAMLELER

19. yüzyılın sonu itibariyle küresel rekabet sahasındaki coğrafi bölgelere dış siyaset kapsamında coğrafi konumun da etkili olduğu farklı bir siyasi bakış açısı üzerinden yaklaşılarak “jeopolitik” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Jeopolitik kavramı ilk olarak İsveçli Rudolf Kjellen (1864-1922) tarafından kullanılmış olup bilimsel anlamda ise Alman coğrafyacı Friedrich Ratzel (1844-1904) tarafından kullanılarak literatürde yer edinmiştir. Devletlerin coğrafi konumlarının askeri, ekonomik ve siyasal açıdan önemine vurgu yapılmak üzere kullanılan jeopolitik kavramı devletlerin dış politikalarını incelemede önemli rol oynamaktadır (İşcan, 2004: 49).

Zbingniew Brzezinski'nin “*The Grand Chessboard*” (Büyük Satranç Tahtası) başlıklı eserinde Rusya'nın Ukrayna'yı kontrol altına almasıyla Asya ve Avrupa'yı da kontrol edebileceği ifade edilerek Ukrayna'nın jeopolitik önemine vurgu yapılmıştır. ABD'nin ise bu gerçeği göz ardı etmeksizin Ukrayna üzerinde yoğunlaşmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Brzezinski'ye göre; Rusya, ABD'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde komünizme karşı izlediği çevreleme politikasını şuan Ukrayna üzerinde uygulamasına müsaade etmemekte, aksi takdirde Ukrayna aracılığıyla sınırlarında hissedeceği Batı-Doğu rekabetinin kendisi için tehlike arz edeceğini öngörmektedir (Abdi, 2014: 242-243).

Avrasya üzerindeki egemenlik mücadelelerinin tarihte daima komşu uluslar tarafından yapıldığını dile getiren Brzezinski, ilk defa Avrasya jeopolitiği haricindeki bir devletin (ABD) bu coğrafyadaki hakimiyet çabalarına vurgu yapmıştır. Bu bağlamda Avrasya jeopolitiği, küresel hegemonyanın rekabet sahası olarak satranç tahtasına benzetilmiştir (Sandıklı, 2011: 8).

1991'de bağımsızlığını kazanan Ukrayna, SSCB'den aldığı mirasla birlik ülkeleri arasında Rusya'nın ardından en zengin ve en büyük ikinci ülke olmuştur. Ukrayna'nın bağımsızlığı Ruslar üzerinde psikolojik bir etki yaratmış ve Rus

anavatanından ayrılışı Rus toplumunca kabul görmemiştir. Brzezinski'nin, Rus anavatanının bir parçası olan Ukrayna'ya hakim olamayan Rusya'nın Avrasya coğrafyasında etkili olamayacağına ve yalnızca bir Asya ülkesi olarak kalacağına vurgu yapması Rusya'nın tutumunu etkilemiştir (Çomak ve Cerrah, 2014: 730). Avrasya jeopolitiğine geniş çerçeveden bakarak küresel hegemonyayı satranç tahtası üzerinden okuyan Brzezinski, Rusya'nın yakın çevresi ve bilhassa Ukrayna üzerindeki hakimiyetini koruma çabasını kendi hegemonik istikrarı için bir zorunluluk olarak ifade etmiştir.

Bir devletin ekonomik, askeri ve siyasal gücünün bu devletin çıkarları ve jeopolitik ortaklıkları ile doğru orantılı olarak gelişme kaydettiğini öne süren Brzezinski'ye göre; ulus-devletler, yenedünya düzeninde toprak mülkiyeti kazanarak egemenlik yetkilerini genişletmekten ziyade diğer devletler üzerinde hegemonya kurmayı tercih etmektedir (Brzezinski, 2005: 60). Rusya, bölgedeki etnik çatışmalar üzerinden şekillendirilen yeni sistemde kendi hegemonik istikrarını sağlayabilmek adına etnik çatışmaların self-determinasyon ile çözülebileceğini savunurken, ABD ise bölgedeki etnik çatışmaların körüklenmesinin tamamen Rus hegemonyasının bir planı olduğunu düşünmektedir.

Hegemonya kavramı, 1883-1884 dönemi itibariyle Rus proleterya sınıfının toplumun diğer kesimleriyle ittifak içerisinde Çarlık rejimine karşı örgütlenmesi çerçevesinde Marksist görüş tarafından ortaya atılmış ve Lenin tarafından proleterya sınıfının diğer sınıflar üzerindeki baskısı olarak yorumlanmıştır. Hegemonyayı III. Enternasyonel üzerinden ve Machiavelli'nin "*The Prince*" adlı eserinden hareketle yorumlayan Antonio Gramsci ise proleteryanın diğer sınıflar üzerinde kurduğu hegemonyayı baskı ve diktatörlük hareketi olarak görürken müttefikler üzerinde kurulan hegemonyayı ise rızaya dayalı bir üstünlüğü kabullendirme ilişkileri olarak değerlendirmiştir (Embel, 2004: 18).

Rusya'nın Avrasya'da kurmaya çalıştığı hegemonya kendisini siyasal yönetimden ziyade kültürel alanda daha baskın göstermektedir. Bölgede kendi hegemonyasını kurabilmek adına Ukrayna'nın tarihsel geçmişini, dilini ve kültürünü etkileyen Rusya, kendi kurallarına bağımlı bir kültürel sistemi empoze etmeye çalışmaktadır (Dural, 2012: 311-312). Kırım'ın ilhakı da bu noktada Gramsci'nin rızaya

dayalı hegemonya yorumu çerçevesinde değerlendirilebilir. Nitekim Rusya, Kırım referandumunu ile ilhakı meşru kılmaya çalışmış ve rızaya dayalı bir hegemonya tesis etmeye çalışmıştır.

Rusya'nın Avrasya'da kurmayı planladığı imparatorluğun en temel freni Ukrayna'nın bağımsızlığıdır. Ukrayna'nın bağımsızlığı korunduğu sürece Rusya Asya İmparatorluğu'na yönelebilecek ancak yeni bağımsız devletlerle yakın ilişkiler sergileyen Çin bu duruma müsaade etmeyecektir. Ancak Ukrayna bağımsızlığının sona ermesi durumunda doğal kaynakların Rusya'nın kontrolüne geçmesinin yanı sıra Rusya'nın Avrasya jeopolitiğinde elde edeceği tam hakimiyet Avrupa'nın doğu sınırlarında güvenlik tehlikesi doğuracak ve küresel güç dengelerinde değişimler ortaya çıkacaktır (Brzezinski, 2005: 68).

Büyük Satranç Tahtası teorisi kapsamında ABD'nin Avrasya üzerindeki etkin dengeleyici güç oluşuna ve Rusya'nın bu dengeyi ancak Doğu Avrupa'daki Ukrayna'yı himayesine alarak bozabileceğine dikkat çekilmektedir. Bu minvalde Rusya'nın, Doğu Avrupa'yı kontrolü altında tutma çabaları kapsamında ABD'nin stratejik gücünü kırabileceği görüşüyle Kırım'ı ilhak ettiği ve küresel sistemdeki stratejik gücünü bu şekilde artırmayı hedeflediği söylenebilir.

Brzezinski, XXI. yüzyılda ABD'ye rakip olabilecek gücün Avrupa ve Asya'nın birleşiminden doğan Avrasya'dan doğacağını dile getirmiştir. Nitekim Avrasya'nın dünyanın en büyük kara parçası oluşu, dünya nüfusunun %75'ini bünyesinde barındırması ve dünya enerji kaynaklarının yaklaşık 3/4'üne ev sahipliği yapması bu coğrafyayı önemli kılmaktadır (Cerrah, 2018: 252).

Jeopolitiğin kurucusu olarak anılan İngiliz coğrafyacı Halford J. Mackinder, eksen bölgesi olarak nitelediği Avrasya çerçevesinde Doğu Avrupa'nın hayati önemine şu ünlü söylemiyle vurgu yapmıştır: *“Doğu Avrupa'ya hükmeden, kalp bölgesini yönetir; kalp bölgesini yöneten, dünya adasını yönetir; dünya adasına hükmeden, dünyayı yönetir”* (Brzezinski, 2005: 61). Brzezinski de Mackinder'in görüşüne katılarak *“Avrasya'ya egemen olan dünyaya egemen olur”* tezini ileri sürmüştür (Cerrah, 2018: 253).

Rus hegemonyasının bir ürünü olarak ortaya çıkan 2014 Ukrayna Krizi'nde Rusya ile Batı arasındaki siyasal dengeyi koruyamayan Ukrayna, Brzezinski'nin teorisiyle dengeyi Rus hegemonyasının lehine bozarak Rusya'nın Avrasya üzerindeki stratejik gücüne güç katmıştır. Güncel süreçte ABD'nin Rusya'ya yönelik yaptırımları etkisiz kalsa da Brzezinski'nin teorisine göre Avrasya jeopolitiğinde hegemonik istikrar sağlamaya çalışan ABD rakipleri uzun vadede bölgede çıkacak etnik çatışmalardan olumsuz yönde etkilenecek ve süreç ABD lehine işleyecektir.

1.2 YENİ AVRASYACILIK: ABD'YE RAKİP HEGEMONYA

Avrasyacılık kavramı Rusya'nın XX. yüzyıl itibariyle bölgede hakim güç olma politikasını ifade etmektedir. 1917 Bolşevik Devrimi'ne (Ekim Devrimi) muhalif akım olan Avrasyacılık, Rusya'nın Batı ve Doğu arasında kendine has bir coğrafi ve kültürel kimliğinin olduğunu savunmaktadır. Avrasyacılığın temel amacı batılılaşma sürecine tepki olarak Rusya'nın bölgesel kimliğinin tanımlanması olmuştur. Klasik anlamda Avrasyacılık düşüncesinin temelleri Rus Çarı I. Petro'ya dayandırılmaktadır. Çar I. Petro, 1722'deki "*Rusya'nın çıkarları için mümkün olabildiği kadar İstanbul ve Hindistan'a yaklaşmak lazımdır.*" söylemiyle Avrasyacılığın fikri babalığını yapmıştır (Yılmaz, 2015b: 113). Nitekim çalışmanın ikinci bölümünde siyasal hayatı ele alınan Kırım'ın, 1774'te Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesinden çıkarılırken 1783'te Çarlık Rusya tarafından ilhak edilmesi, Çar I. Petro'nun politikasının pratiğe geçirildiğinin bir yansıması olmuştur.

Yeni Avrasyacılık akımının öncüsü Aleksandr Dugin, Sovyet sonrası yeni dünya düzeninde denizaşırı Atlantikçi jeopolitik ve stratejik gücünü kullanan ABD'nin karşısında Rusya'nın öncülüğünde kurulması planlanan bir Avrasya İmparatorluğu'nun gerekliliğine dikkat çekmiştir (Yılmaz, 2015b: 114).

Dugin'e göre yeni dünya sisteminde Avrupa-Afrika, Asya-Pasifik, Amerika ve Avrasya olmak üzere dört ana bölge mevcuttur. Dugin'in ABD'nin küresel hegemonyasını sürdürdüğü tek kutuplu sisteme karşı savunduğu Yeni Avrasyacılık akımı XXI. yüzyıl Avrasya İmparatorluğu için baş aktör olarak Rusya'yı işaret etmektedir. Ancak Rusya'nın Avrasya'da hegemonik istikrarını sağlaması tek başına mümkün görülmemektedir. Bu bağlamda Putin'in Avrasya'da; Paris-Berlin-Moskova

ekseninde işbirliğine yönelmesi Rusya'nın Avrasya'daki istikrarını koruyabilmesi açısından oldukça elzemdir. Dugin'e göre Avrasya'da kurulacak işbirliğinde etnik veya dini bir farklılık gözetmeksizin ABD'ye karşı çok kutupluluğun savunulduğu bir işbirliği ortamı oluşturulmalıdır (Bassin, 2011: 129-130).

XXI. yüzyılda Rus hegemonyası adına Yeni Avrasyacılık politikasına yönelen Putin, ülke ekonomisinin sanayiden ziyade enerji ihracına dayandırılmasından dolayı hegemonik istikrarının ön şartı olarak Avrasya'da enerji güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir (Yılmaz, 2015b: 119).

Avrasya coğrafyası; Rusya Federasyonu'nu, Ortadoğu ve Hazar Havzası'nda bulunan enerji kaynaklarını ve Çin, Hindistan, Avrupa Birliği (AB) gibi büyük pazarları bünyesinde barındırdığından oldukça önemli bir jeopolitiğe sahiptir. Enerji arzında bulunan kaynak merkezleri ve enerji pazarı olan talep merkezleri arasında enerji güvenliğinin sağlanması küresel piyasalardaki istikrarın sağlanması adına önem taşımaktadır (Çomak ve Cerrah, 2014: 725).

Dugin'in teorisi üzerinden bakıldığında Avrasya'da istikrarın ve enerji güvenliğinin sağlanması adına Avrasya Birliği'ni hedefleyen Putin, alternatif enerji projeleriyle de Avrasya'daki enerji gücünü etkin şekilde kullanarak ABD'ye karşı bir hegemonya kurmayı hedeflemektedir. Putin, Yeni Avrasyacılık Teorisi kapsamında 2014'te Kırım'ı ilhak ederek Batı'ya mesajını iletmiştir.

1.3 MEDENİYETLER ÇATIŞMASI: RUS ETNİSİTENİN KORUNMASI

Samuel Phillips Huntington'un "Medeniyetler Çatışması mı?" adlı eserinde küresel sistemdeki yeni rekabet sahasının ekonomik ve ideolojik çatışmalar yerine kültür ve medeniyetler çatışmasına ev sahipliği yapacağı tezi öne sürülmektedir. Küresel güç dengesinde ulus-devletler başat aktörler olarak kalmaya devam etse de küresel rekabet sistemi güç savaşından ziyade kültür ve uygarlık asimilasyonu üzerinden değerlendirilecektir. Huntington, bu bağlamda ulus-devletlerin medeniyetle olan etkileşimlerini; merkez ülke, üye ülke, kararsız ülke, bölünmüş ülke ve yalnız ülke olarak beş ayrı kategoride sınıflandırmıştır (Sandıklı, 2011: 15-16).

Ukrayna, bu sınıflandırma içerisinde bölünmüş ülke olarak değerlendirilmektedir. Batı Ukrayna'nın Ukraynacayı, Doğu Ukrayna'nın ise Rusçayı tercih etmesi dil açısından farklı kültürleri barındırdığına işaret etmektedir. Ülkede hakim inanç sisteminin Ortodoksluk olmasıyla dinsel açıdan bütünleşme yakalanabilse de Batı Ukraynalıların Papanın liderliğini kabul edişi ve Doğu Ukraynalıların bu görüşe karşı Rusya merkezi Ortodoksluğunu benimseyişi de kültürler arası uyumsuzluğun bir simgesidir (Kaya, 2007: 5).

Huntington'un tezinde sıklıkla bahsedilen kültür ve medeniyet kavramları anlamsal açıdan birbiriyle karıştırılmamalıdır. Fransızların sömürge ülkelerine empoze etmek istediği kendi uygarlık biçimleri "medeniyet" olarak ifade edilirken Almanların kendilerine özgü yaşam biçimleri "kültür" olarak ifade edilmiştir. Emperyalizmin merkezine oturtulan medeniyetler çatışmasında Batı, "medeniyet" kavramını kullanırken Doğu ise "kültür" kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Bu bağlamda ulus-devletlerin var olduğu coğrafya da bu kavramların anlamsal içeriğini doldurmasında oldukça etkili olmuştur (Acar, 2003: 35).

Günümüzde Batı toplumunun sömürgeciliğinden gelen izler sonucu İngiliz, Fransız veya Amerikan kültüründen söz edilirken Doğu'ya has uygarlık biçimleri emperyalist sistemde kültür olarak ifade edilmemekte ve bu bağlamda Doğu, kullanmış olduğu kültürü Batı'dan almaktadır. Bundan dolayıdır ki Batı kültür ve medeniyeti küresel anlamda ulaşılmak istenilen çağdaş uygarlığı temsil etmektedir. Doğu, kendi coğrafyasında yeşerttiği batı kültürü sayesinde Batı'ya güç kazandırmaktadır. Sonuç olarak Batı, kendi medeniyetini aştığı Doğu'dan her daim önde olacaktır (Acar, 2003: 36,40). Öyle ki Rusya'nın Ukrayna'ya empoze etmeye çalıştığı dilsel ve kültürel öğelerin yanı sıra Avrupalı kimliği edinme yönünde ilerleyen Ukrayna'ya Doğu medeniyetiyle harmanlanmış bir kimliği dayatma çabası uzun süre devam edecek ve yeni kriz ortamlarına zemin hazırlayacaktır.

Huntington, yeni küresel rekabet sisteminin medeniyet gruplaşması ve kültürlerarası uyumsuzluktan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Nitekim SSCB'nin dağılışı üzerine Balkanlarda gerçekleşen Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin parçalanma sürecinde Hırvat, Sırp ve Boşnakların farklı dini inançlar üzerinden kültürel farklılık gözetmesi ve bu kapsamda Rusların Sırp ve Almanların Hırvatları

desteklediği gibi Müslüman coğrafyasının da tarihsel ve kültürel bağlarından ötürü Boşnakları desteklemesi Huntington'un savına somut örnek teşkil etmektedir (Kaya, 2007: 3).

Huntington'un savı üzerinden Kırım'ın ilhaki meselesi ele alındığında "Uluslararası arenadaki tepkiler, ekonomik ve stratejik bir güç mücadelesinden mi yoksa medeniyetler arası çatışma ortamlarından dolayı mı farklılık göstermektedir?" sorusu ortaya çıkmaktadır. Aslında Kırım'daki kriz ortamına tek yönlü bir cevap vermek mümkün olmasa da Huntington'un tezi üzerinden gidecek olduğumuzda Rusya'nın Rus etnisiteyi ve Rus kültürünü koruma çabaları sonucunda bölgedeki dil, kültür ve inanç farklılıkları üzerinden etnik çatışmaların ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Türkiye'nin bu krize cevabı ise tarihsel ve kültürel bağlarından ötürü Kırım Tatar halkına karşı korumacı tutum sergilemek olmuştur.

Ukrayna ve Türkiye gibi ülkelerin medeniyet çatışması arasında kalmalarından ziyade medeniyet sentezine yönelerek ikili ilişkilere önem vermeleri ve ekonomik işbirliğine yönelmeleri gereklidir. Tahmin edilen yakın süreçte kendisini baskı altında hisseden Ukrayna'nın tercihi Batı kültüründen yana olabilir ve bu bağlamda Doğu'nun medeniyet dayatmaları karşısında hızla yayılma alanı bulan Batı kültürü galip çıkabilir (Sandıklı, 2011: 20). Ukrayna'da gerçekleşmesi muhtemel gözükken kültürel dönüşüm süreci ise keskin sonuçlar doğurduğu takdirde ülke içerisindeki etnik kargaşa ortamının daha fazla büyümesine neden olabilecektir.

1.4 STRATEJİK DERİNLİK: BÖLGESEL KIRIM HASSASİYETİ

Ahmet Davutoğlu, "Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu" adlı eserinde istikrarlı ve stratejik politikanın elde edilebilmesi için coğrafi unsurların gerekliliklerinin göz önünde bulundurulmasına ve tarihsel geçmişteki siyasal parametreler ile gelecek süreçte öngörülen muhtemel senaryolar arası yapılacak analizlerin önemine vurgu yapmaktadır (Sandıklı, 2011: 17).

II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu iki kutuplu dünya sistemi içerisinde küresel statüsü zayıflayan Avrupa ülkeleri, XXI. yüzyılda AB bünyesinde yer alarak güç birliği içerisinde çok kutuplu sistemdeki siyasal varlıklarını idame ettirmektedir. Avrupa ülkeleri küresel denge sistemi içerisinde birlik üyeleri olarak hem kendilerini

hem de küresel bir aktör olarak gösterdikleri AB'yi etkin bir stratejik konuma taşıma çabası içerisindedir. Davutoğlu'na göre; *“AB'nin iç ve dış dinamikler arasında dengeli bir strateji oluşturmasına yönelik bu çaba, birliğin önümüzdeki yüzyılda küresel dengeler içinde alacağı yeri de belirleyecektir”* (Davutoğlu, 2001:520).

ABD, Soğuk Savaş sonrası düzende küresel jeopolitik ve ekonomi politik dengeleri gözeterek Avrasya ve Ortadoğu içerisinde güç yapılanmasına yönelmiştir. ABD'nin Ortadoğu'da ittifak oluşturma çabaları bölgede bloklaşmalara ve ABD'nin bölgedeki hakimiyetini kolaylaştırmasına olanak sağlamıştır. Türkiye de bu bloklaşmaların arasında ve ABD'nin bölgesel politikalarının uygulama alanında kalmaktadır (Davutoğlu, 2001: 342).

Stratejik derinlik teorisine göre Türkiye'nin, jeopolitik konumu gereği müdahil olduğu kriz ortamlarında gerek Batı'nın öncül aktörleri ABD ve AB ile gerekse de Avrasya baş aktörü Rusya ile yürüttüğü diplomasiyi gözden geçirme zorunluluğu bulunmaktadır. Aksi takdirde ABD veya Rusya hegemonyasına hapsolmuş bir Türkiye'nin manevra alanı daralacaktır (Davutoğlu, 2001: 521). 2014'te gerçekleşen Kırım'ın ilhaki, Türkiye'nin tarihsel bağlar ve coğrafi konumu gereği müdahil olduğu bir kriz olmakla birlikte Türkiye'nin bu krize vereceği tepkilerden evvel stratejik derinlik kapsamında yürüteceği diplomasi gelecek süreçte gerek ekonomisi adına gerekse Karadeniz'de bölgesel güvenliği adına hayati derecede önem arz etmektedir.

Türkiye tarafından Rusya'ya bağlantısı tanınmayan Kırım Özerk Cumhuriyeti, bugün Ukrayna Anayasası'nda belirtilen sınırlar içerisinde Ukrayna'nın özerk bir bölgesi olarak kabul edilmektedir. Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin toplam sınır uzunluğu 821 km ve toplam alanı 26.100 km²'dir. İdari açıdan 14 alt yönetim birimine ayrılan özerk cumhuriyet 2014 verilerine göre 2.018.400 nüfusa sahiptir (Baharçiçek ve Ağır, 2015: 33).

Davutoğlu, 1994 tarihli Budapeşte Memorandumu'na atıfta bulunarak Rusya, İngiltere ve ABD tarafından Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve egemenliğinin garanti edildiğine ve bu garantörlüğün gereği olarak Ukrayna'daki krize ahde vefa ilkesi çerçevesinde yaklaşılmasının önemine vurgu yapmıştır (Dilek, 2015: 254).

Hazar enerji kaynaklarının transfer sürecindeki stratejik denklemlerde Rusya ve Almanya'nın yöneldiği işbirliği her nasıl Almanya'nın Kırım'ın ilhaka karşı AB içerisindeki ülkelerden farklı bir diplomasi yürütmesine neden oluyorsa Türkiye de coğrafyası gereği Rusya'ya komşu olan ve enerji kaynakları açısından dışa bağımlı bir ülke olarak Kırım'da gerçekleşen gayrimeşru ilhaka karşı gerekli tepkiyi gösterememekte, AB ve ABD'nin Rusya'ya yönelik yaptırımlarına karşı destekçi olamamaktadır. Çünkü enerji bağımlısı olan Türkiye'nin içerisinde yer aldığı coğrafya gereği gütmek zorunda olduğu denge siyaseti bölgesel krizlere olan tepkilerinde elini kolunu bağlamaktadır.

Davutoğlu'na göre, küresel denge sistemi içerisinde jeopolitik konumu gereği Batı ve Doğu arası denge siyaseti güden Türkiye'nin herhangi bir küresel aktörle yalnızlaşma veya bütünleşme stratejisine yönelerek dengeyi bir tarafın lehine bozması uzun vadede Türkiye'nin bölgesel ve kıtasal gücünü zayıflatıcı sonuçlara yol açabilecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin Avrupalı veya Asyalı bir kimlik siyaseti gütmemesinden ziyade uzun vadeli bir strateji oluşturması ve bu stratejinin gerektirdiği jeopolitik ve jeokültürel sorunları çözüme kavuşturarak bulunduğu coğrafya içerisinde kendine has bir kimlik siyasetine yönelmesi gereklidir (Davutoğlu, 2001: 561). Bunun yanı sıra Türkiye'nin Kırım Tatarlarına yönelik tutumunda bütünleşme stratejisine yönelmekten ziyade Karadeniz'deki bölgesel gücünü koruyucu temkinli adımlar atması gereklidir.

Kıtalararası köprü konumunda olan Türkiye'nin tarih boyu birçok farklı medeniyet ve kültüre ev sahipliği yapmış olması stratejik bir miras sahibi olduğunun göstergesidir. Türkiye bu stratejik mirasın derinliğinden faydalanarak içinde bulunduğu coğrafyanın şartlarına uygun diplomasi yürüttüğü takdirde Avrasya üzerinde ekonomik, siyasal ve kültürel bütünleşmesini tamamlamış merkezi bir ülke olabilecektir (Sandıklı, 2011: 20).

Kırım'ın ilhaka üzerine Karadeniz Havzası'ndaki değişen stratejik güç dengesi ve getirdiği bölgesel sorunlar jeopolitik kuramlar ışığında değerlendirilmiş ve Türkiye'nin bu bölgesel ve küresel krize karşın izlemesi gereken diplomasi seçenekleri ortaya konularak çalışmanın ilk bölümü tamamlanmıştır.

2. KIRIM'IN TARİHSEL STATÜSÜ VE UKRAYNA SİYASAL HAYATI

2.1 OSMANLI İMPARATORLUĞU VE RUS ÇARLIĞI İDARESİNDE KIRIM

IV. yüzyıla kadar göçebe toplumların (Taurlar, İskitler, Kimmerler) yaşadığı Kırım yarımadası, VI. yüzyıl itibariyle Yunan şehirlerine ev sahipliği yapmış ve VII. yüzyıl itibariyle Hazar Türklerinin idaresine girmiştir. Kırım yarımadasını anavatanları olarak gören tek halk olan Kırım Tatarları Kiev Rus Devleti döneminde (882-1240) yarımadaya Ruslardan daha önce yerleşmiştir (Şamilkızı, 2017: 13).

Asya ve Avrupa kıtaları arasındaki göç hareketlerinden etkilenen Kırım Tatarlarının soyları Kıpçak Türklerine dayanmaktadır. Kıpçak Türklerinden miras kalan kültürel hayatlarını ve etnik kimliklerini 1944 Stalin sürgünü sonrası gruplaşarak korumaya çalışan Kırım Tatarları, Kırım Tatarcası'nı ana dili kabul ederek kültürel miraslarına sahip çıkmaya çalışmışlardır (Özçelik, 2015: 342). Kırım Tatarları Türk soyundan geldikleri görüşüyle Türkiye'de Kırım Türkleri olarak tanınmaktadır.

XIII. yüzyıl itibariyle Cengiz Han İmparatorluğu'nun yıkılışı sonrası ortaya çıkan dört büyük devletten biri olan Altınordu Devleti'nin dağılıp sürecinde Kırım Hanlığı'nın ortaya çıktığı bilinmektedir. Ancak tarihçiler tarafından Kırım Hanlığı'nın kuruluşu hakkında kesin bir tarih ortaya konulamamaktadır (Öztürk, 2015: 13-14).

1475'te düzenlenen ittifak ve himaye antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresine giren Kırım Hanlığı'nda han oğulları arasındaki mücadele sona erdirilerek iç yönetimde istikrar sağlanmış ve yarımada 1783'e kadar Cengiz soyundan gelen Giraylar soyu tarafından yönetilmiştir (Sarı, 2016: 17).

Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altında 300 yıl kalan Kırım Hanlığı, Osmanlı-Rus savaşlarının getirdiği mağlubiyet üzerine imzalanan 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesinden çıkarılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzey tehdidine karşı kapı olarak kullandığı Kırım Hanlığı üzerindeki hakimiyetini kaybetmesi sonucu jeostratejik açıdan Osmanlı İmparatorluğu için oldukça önemli olan Karadeniz, bir Türk Gölü olma özelliğini kaybetmiş ve Osmanlı İmparatorluğu dış tehditlere açık hale gelmiştir (Şeker, 2014: 20, 28).

Bağımsızlığını kısa süreliğine kazanmış olan Kırım, 1783'e gelindiğinde Çarlık Rusyası tarafından ilhak edilmiştir. Bu dönemde yaklaşık 2 milyon Kırım Tatarı sürgün edilmiş ve yarımada Müslüman nüfusun azaltılması Rusların temel politikaları arasında yer almıştır (Baharççek ve Ağır, 2015: 34).

1783'te Kırım Hanlığı'nın Çarlık Rusyası tarafından ilhak edilmesinin yanı sıra Ukrayna toprakları da Rusya sınırları içerisine dahil edilmiş ve bu tarih itibariyle Ukrayna ve Kırım aynı kaderi paylaşarak Ruslardan tam anlamda bağımsızlığını kazanabilmek için mücadele etmeye başlamıştır (Armaoğlu, 2012: 1109).

“Kırım Tatarlarının en büyük göç dalgaları 1792, 1860-1863, 1874-1875, 1891-1902 dönemlerinde olmuştur. 1783'te Kırım'daki Tatar nüfus %98 iken 1897'deki nüfus sayımına göre %35'e düşmüştür.” Bu dönemlerde Rusların uygulamış olduğu baskıcı politikalar, Kırım Tatarlarını Osmanlı İmparatorluğu topraklarına göç etmek zorunda bırakmıştır (Sarı, 2016: 20). Slavların ve gayrimüslimlerin Kırım'a iskan ettirilmesi sonucu yarımada'daki Türk-İslam mirası zedelenecek şehirlere yeni Yunanca isimler verilmiş ve yarımada Rus kültürü yerleştirilmeye başlanmıştır (Şamilkızı, 2017: 16). Rusların asıl amaçları yarımada halkına kendi kültürlerini empoze ederek Rus hegemonyasını kurmak olmuştur. Kültür yayılımını etkin şekilde sağlamak adına bölgeye Slav nüfusun iskanı uygulanmış ve şehirler Yunan ve Rus kültürüne göre yeniden şekillendirilmiştir.

Rus baskısı altında kalan Kırım Tatar halkının teşkilatlanma arayışına dilde, fikirde ve işte birlik söylemiyle önderlik eden İsmail Gaspıralı bu söylemiyle dil, ideal ve ekonomi alanlarında işbirliğine yönelmeyi teşvik etmiştir. Gaspıralı, Kırım'daki Müslüman Tatarlar ile diğer dünya Türklerinin aynı dili konuşmasının bir gereklilik olduğuna ve ancak bu şekilde kültürlerine ve tarihi miraslarına sahip çıkılabileceğine dikkat çekmiştir. Gaspıralı, 1884 yılında ilk Usul-i Cedit Okulu'nu açmış ve Ceditçilik (Yenilikçilik) hareketiyle Tatarların teşkilatlanmasını sağlamıştır. İsmail Gaspıralı'nın ölümünün 100. senesi hasebiyle 2014 yılı UNESCO tarafından “Gaspıralı İsmail yılı” olarak ilan edilmiştir. Bu gelişme ile Kırım ve Gaspıralı hareketi anılarak Türkiye'de sempozyum ve konferanslar düzenlenmiştir (Saklı, 2016: 267-268). Bugün Gaspıralı'nın akımıyla hareket ederek Kırım Tatarcası'na sahip çıkmaya çalışan Kırım

Tatarları, eğitim dilinin Rusça olması ve şehir isimlerinin Yunanca olmasıyla kendi dillerinden ve kültürlerinden koparılmaya çalışılmaktadır.

2.2 BOLŞEVİK DEVRİMİ VE RUSYA SFSC İDARESİNDE KIRIM

25 Ekim 1917’de gerçekleşen Bolşevik Devrimi sonucu Lenin’in iktidara gelmesi ile Bolşevik Komünist Partisi öncülüğünde Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Bolşevik Devrimi’ni takip eden süreçte 25 Aralık 1917’de başbakan Numan Çelebi Cihan’ın önderliğinde dünya tarihinde ilk demokratik Türki Cumhuriyet olarak ilan edilen Kırım Demokratik Cumhuriyeti, Bolşevik Devrimi’nin sonuçlarından etkilenecek dağıtılmış ve Ocak 1918’de Numan Çelebi Cihan şehit edilmiştir (Özçelik, 2015: 348-349).

27 Ocak 1918 itibariyle yarımadanın siyasi statüsünde değişikliğe gidilerek bağımsız Taurida (Kırım) Cumhuriyeti ilan edilmiş ancak kısa süre içerisinde Kırım yönetimi Lenin önderliğinde Bolşeviklerin idaresine geçmiştir (Plokh, 2017: 187).

Lenin ve Bolşevikler barış sloganıyla yola çıkarak Dünya Proleter İhtilali’ni gerçekleştirme hedefiyle Mart 1919’da III. Enternasyonel’i kurmuşlardır. Ancak Almanya’da komünizme karşı büyüyen tepki, ekonomik nedenler ve iç savaş ortamının büyümesinden dolayı bu fikirden vazgeçerek komünizmi önce Rusya’da filizlendirip daha sonra Sovyet bahçesini komünizm etkisi altına almayı hedeflemişlerdir (Armaoğlu, 2012: 211).

Lenin dönemindeki Sovyet sanayisi Çarlık Rusya dönemine göre oldukça gerilemiştir. Durumun farkında olan Lenin, 1919 Mayıs’ında işçilerden gönüllü olarak mesai yapmasını istemiş ve çalışma saatlerini artırarak sanayiye canlandırmayı hedeflemiştir. Lenin’in girişimleri sonucu üretilen tahıl ürünlerinin fazlasının işçinin elinden alındığı baskıcı bir ekonomik modelden ziyade çiftçinin ürününü sabit bir oranda devlete sunacağı ve kendisine ticaret izni verilerek kalan ürününü pazarda satabileceği Yeni Ekonomik Program (NEP) Mart 1921’de resmen uygulamaya konulmuştur (Carr, 2015: 78, 85). Ticaret sisteminin yeşertilmeye başlandığı NEP kapsamında çiftçilerin talepleri karşılanarak ekonomik canlanma ve siyasi istikrarın sağlanması amaçlanmıştır. NEP programı ile Ukrayna sanayisi de canlandırılırken bir

yandan da Ukrayna ve Kırım'daki tarım arazilerinde üretimin artması sağlanmış ve çiftçiye pazarda kolaylık sağlanmıştır.

2.3 SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE KIRIM SİYASAL HAYATI

Bolşeviklerin 1918 itibarıyla Kırım idaresinde hakimiyeti ele geçirmesi üzerine gizli Bolşevik polis kuruluşu Chekha tarafından Sovyet rejimine karşı muhalif görüşü temizleme eylemi başlatılmıştır. *“60.000 Tatarın da içinde bulunduğu 100.000 kişilik bir Kırımlı grubu ise, Kırım mahsulü tahılın ihracı ve yabancı yiyecek yardımının başka yerlere aktarılması ile suni olarak kıskırtılan 1921-1922 kıtlığı sırasında hayatını kaybetmiştir”* (Kireççi ve Tezcan, 2015: 44). Tatar partizanlar, *“Yeşil Kuvvetler”* adıyla oluşturulan birlik içerisinde Bolşevik idaresine karşı örgütlenerek mücadelesini sürdürmüştür. Çatışmalardan her iki tarafın da başarı elde edememesi üzerine Bolşevik idaresi geri adım atmış ve Kırım Tatarlarının ısrarlı mücadelesi sonucu 18 Ekim 1921'de Kırım Muhtar (Özerk) Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Kırım Tatarları, tam anlamda bağımsızlığını kazanamamış olsa da Sovyet rejimi içerisinde millî ve kültürel özerklik hakkını kazanmış ve Tatar partizanlara yönelik af çıkarılmıştır (Kireççi ve Tezcan, 2015: 44).

30 Aralık 1922'de Rusya SFSC, Belarus SSC, Ukrayna SSC, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Kafkas Cumhuriyetleri bir araya gelerek Sovyetler Birliği'ni (SSCB) kurmuşlardır. Ocak 1924'te Batı'nın Sovyet rejimini ilk tanımasına İtalya öncülük ederken ardından Şubat 1924'te İngiltere ve Ekim 1924'te Fransa da Sovyet rejimini tanımıştır. ABD'nin Sovyet rejimini resmen tanınması ise 1933 yılında gerçekleşmiştir (Armaoğlu, 2012: 212).

Lenin'in ölümü sonrasında Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Genel Sekreteri olarak siyasi konumunu güçlendiren Stalin 1927'de Sovyet lideri olarak göreve gelmiştir. Stalin, Lenin döneminde ortaya çıkan NEP'e şiddetle karşı çıkmış ve sanayileşmeyi ön plana çıkararak ekonomide devlet müdahalesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ekonominin yanı sıra SSCB içerisinde ve Ukrayna siyasi hayatında kısıtlayıcı uygulamalara yönelen Stalin, Ukraynalı aydınları yasadışı örgüt kurma gerekçesiyle tutuklatmıştır. Ayrıca tarım işçilerinin topraklarından sürgün edilip kolektif çiftlik arazilerinde çalıştırılması sonucu Ukrayna milliyetçiliği zedelenmiş ve çiftçiler sanayi alanına yönelmeye mecbur bırakılmıştır. Sanayileşme politikası sonucunda

Ukrayna, SSCB'nin kömür ve demir ihtiyacını %70'ten fazla oranda karşılayarak metal ve makine üretiminde İtalya ve Fransa ile aynı düzeyde üretim kapasitesine ulaşmıştır (Karadeli, 2014a: 8).

2.3.1 Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti İdaresinde Kırım Siyasal Hayatı ve Stalin Terörizmi (1922-1954)

Stalin, kendisinden önceki Sovyet rejiminin benimsediği Ukraynalılaştırma siyasetinden uzaklaşmış ve II. Dünya Savaşı sürecinde Doğu ve Batı Ukrayna'nın tek bayrak altında birleştirilmesi politikasından vazgeçerek sürgün politikasını uygulamıştır (Karadeli, 2014a: 16). Ukraynalılaştırma siyaseti, Lenin döneminde Ukrayna dili ve kültürünün özendirilmesi ile Ukrayna milliyetçiliğinin canlandırılmasına yönelik politikaların uygulandığıdır.

İçerisinde birçok etnisiteyi barındıran ve milli uyanışın gerçekleşmesi için çabalayan Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti de 1930'lu yıllarda Stalin terörizminden nasibini almış ve sürgün politikalarına maruz kalmıştır. Stalin'in 1933 ve 1939 dönemlerindeki etnik temizlik hareketleri sırasında Kırım'daki din adamları ile aydın kesimin tamamına yakını öldürülmüştür. Özellikle 1931-1933 Büyük Kıtık (Hollodomor) döneminde Müslüman Kırım Tatarlarının kültürü, dini ve geleneklerine yönelik saldırılarla toplam nüfusun yarısına yakın olan 150 bin Kırım Tatarı sürülmüş veya öldürülmüştür (Kireççi ve Tezcan, 2015: 46-47).

Ukrayna SSC, Stalin'in sanayileşme politikası sonucu 1931-1933 Büyük Kıtık döneminde sanayileşme ve kamulaştırma alanında örnek bir Sovyet Cumhuriyeti olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası sanayiye yönelerek yeniden yapılanma sürecine giren ve Nisan 1945'te San Francisco Konferansı'nda, Birleşmiş Milletlere (BM) üye olarak uluslararası konumunu ve saygınlığını güçlendiren Ukrayna, yeni ulus-devletlerin inşasında ilham kaynağı olmuştur (Ploky, 2017: 238).

II. Dünya Savaşı sürecinde, 1941 yılında Alman ordusunun Kırım yarımadasını işgali üzerine Kırım Tatarlarının bir kısmı Alman birlikleri Waffen-SS'te zorla silah altına alınırken birçok Kırım Tatarı da SSCB'nin Kızıl Ordu saflarına dahil edilmiştir (Şamilkızı, 2017: 24). 15-20 bin kişi Alman birlikleri içerisinde silah altına alınırken 65 bin kişi ise Rus birliklerinde savaşmıştır. Rus saflarında savaşan Kırım Tatarlarının

yarısı hayatını kaybederken %40'ına madalya ve nişan verilmiş,%9'u ise "Sovyetler Birliği Kahramanı" ilan edilmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen Kırım Tatarları anavatanlarına döndüklerinde sürgüne maruz kalmışlardır (Kireççi ve Tezcan, 2015: 50).1944'te Kırım topraklarında Kızıl Ordu birliklerine karşı mağlup olan Nazilerin yanı sıra anavatanlarında birbirlerine karşı savaştırılan Kırım Tatarları da savaşın ağır sonucundan nasibini almıştır.

Stalin, II. Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası ve SSCB güçleri arası yürütülen sıcak mücadelede Ukraynalı köylülerin kolektif tarım arazilerinden kurtulma umuduyla Nazi birliklerini güler yüzle karşıladıklarını gerekçe göstererek 1944 yılında Kırım Tatarları ve Kırım Rumlarını Nazi işbirlikçisi ilan ederek anavatanlarından sürgün etmiştir. Ukraynalı köylülerin beklentilerinin aksine tarım arazilerinin bir kısmı Alman Üçüncü Reich'in özel malı olurken Almanların, Ukraynalıların dinlerini özgürce yaşamalarına ve orta ölçekli işletmelerin kurulmasına müsaade etmesi pek çok Ukraynalı ve Kırım Tatarı'nın savaşta Alman saflarında yer almasında etkili olmuştur (Karadeli, 2014a: 9).

Tablo 1: 1944 Sürgününde SSCB'den Sürgün Edilen Halklar

SÜRGÜN EDİLEN HALKLAR	SAYILAR
Sovyet Almanı	774.174
Kulak (SSCB'nin her halkından mülk sahibi köylüler)	577.121
Çeçen-İnguş	400.478
Tatar-Bulgar-Kırımlı Rum	193.959
Savaş Tutsağı Alman	121.459
Vlasovcu (Savaşta Nazi Tarafında Yer Alan Ruslar)	95.386
Türk-Kürt-Hemşinli	84.402
Kalmuk	81.673
Karaçay	60.131
Balkar	32.817

Kaynak:(Tuğul,2003: 176).

Kırım Tatarlarının sürgünü üzerine SSCB'nin diğer bölgelerinden toplanılarak getirilen Ruslar ve Ukraynalılar, Kırım'a yerleştirilmiş ve Sovyet rejiminin almış olduğu kararla yarımada Türk-İslam tarihi mirasının izleri silinmeye çalışılarak

“Kırım Tatar” sözü yasaklanmıştır. Uluslararası teamül hukukuna göre etnik temizlik olarak değerlendirilen Stalin sürgünü neticesinde 100 bini aşkın sayıda Kırım Tatarı hayatını yitirmiştir. (Şamilkızı, 2017: 26). Sürgünde açlık ve susuzluğa dayanamayarak hayatını kaybeden binlerce Kırım Tatarlarının yol kenarlarına bırakıldığı bilinmektedir. 1944 sürgününde 151.604 Kırım Tatarı Özbekistan’a yerleştirilirken 31.551 Kırım Tatarı ise Rusya Federasyonu içerisinde çeşitli bölgelere dağıtılmıştır (Kaya, 2014: 365-366).

1946’da Ruslar’ın Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ni lağvetmesi üzerine oblasta (vilayet) çevrilen Kırım yarımadası, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti’ne (RSFSC) bağlanmıştır. Ancak her ne kadar statü değişikliğine gidilse de Kırım’ın, Sovyet Rusyası veya Sovyet Ukraynası idaresine girmesi siyasal yaşantıda bir farklılığa yol açmamıştır. Kırım, her halukarda Sovyet rejiminin politikaları çerçevesinde yönetilmiştir (Şamilkızı, 2017: 27).

2.3.2 Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İdaresinde Kırım’ın Siyasal Hayatı ve Kırım Tatarlarının Milli Uyanışı (1954-1991)

5 Mart 1953’te Stalin’in ölümü sonrasında 1954 yılında Sovyet hükümetinin başına gelen Nikita Sergeyeviç Kruşçev, Stalin’in milliyetçi politikalarından sapma göstermiş ve Kırım idaresinin RSFSC’den ayrılarak Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne (USSC) bağlanmasını öncelikli hale getirmiştir (Karadeli, 2014a: 10).

USSC, Ukrayna’yı Rusya’ya bağlayan 1654 Pereyaslav Antlaşması’nın üç yüzüncü yıl dönümünde (Ocak 1954) Sovyet Cumhuriyetleri arasında onursal olarak ikinci sırayı yer edinmiştir. Bu onursal başarı neticesinde SSCB lideri Kruşçev’in kuraklıkla mücadele edebileceğini ve bu şartlar altında tahıl üretiminde başarılı olabileceğini iddia etmesiyle 19 Şubat 1954’te Kırım yarımadasının idaresi USSC’ye bağlanmıştır. Kruşçev’in bu hediyesi Ukrayna topraklarının iktisadi ve coğrafi nedenli ilk ve son genişlemesi olmuştur (Ploky, 2017: 244). Ukraynalıların ve Rusların Slav kardeşliğini kutlamak adına bağlılık antlaşması şeklinde düzenlenen Pereyaslav Antlaşması’nın 300. yıldönümü kutlamalarında Kırım’ın hediye edilişi Rusların, Ukraynalılara karşı göstermiş olduğu dostluğun bir simgesi olmuştur (Özçelik, 2015: 343).

Kırım'ın ulaşım ve ticaret açısından Moskova'dan ziyade Kiev'le daha yoğun işbirliği içerisinde bulunması, Kruşçev'in kararının Kırım ve Ukrayna açısından ne derece olumlu bir karar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Kırım ve Ukrayna'nın kaderinin birlikte seyretmesi adına öncülük eden Kruşçev'in politikaları, Kırım Tatarlarının siyasal yaşantısında bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

Kruşçev döneminde Stalin'in göçe zorladığı Balkarlar, İnguşlar, Karaçaylar, Kalmıklar ve Çeçenler'e vatana geri dönüş hakkı tanınarak SSCB'ye bağlı bu cumhuriyetlerin kendi ulusal tarihlerini ve ulusal kültürlerini tanımalarına ve yaşamalarına imkan verilmiştir. Ancak Kırım Tatarları, vatana dönüş hakkından ve kendi ulusal kültürlerini yaşama hakkından mahrum bırakılmış hatta Kırım Tatarlarının nüfus yoğunluğunu azaltmak adına bölgeye Rus Kazakları yerleştirilmiştir (Karadeli, 2014a: 10). Buna karşın 1956'da Komünist Partisi 20. Kongresi'nde, Stalin'in terörizmine ve sürgün zulümlerine atıfta bulunan Kruşçev'in öncülüğünde ortaya çıkarılan "Özel İskan Politikası" kapsamında kendi vatanlarından ayrı yaşamak zorunda bırakılan Kırım Tatarlarının bulunduğu bölgeden ayrılmama kararı kaldırılarak Kırım Tatarlarına buldukları bölgelerde hareket özgürlüğü tanınmıştır. 20. Kongre kapsamında alınan bu karar doğrultusunda vatanlarından ayrı yaşayan Kırım Tatar halkının büyük çoğunluğu Özbekistan'a yerleşmiştir (Şamilkızı, 2017: 28).

Kruşçev ile birlikte kültürel faaliyet imkanı ve eğitim hakkına kavuşan Kırım Tatarları, vatana dönüş isteklerini dile getirme cesaretlerini toplayarak baş temsilcileri olan Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu'nu Kremlin'e göndermişlerdir. 1969 yılında Sovyet rejimi tarafından Kırımoğlu'nun vatana ihanet suçundan hapse mahkum edilmesi, Kırım Tatarlarının protestolarına yol açmış ve bunun sonucunda Sovyet yönetimi Kırım Tatarları hakkında karar kıldığı vatana ihanet suçunu geri kaldırmıştır. Ancak Kırım Tatarları, vatana dönüş taleplerine ilişkin olumlu yanıt bulamamışlardır (Sarı, 2016: 8). Vatana ihanet suçunun kaldırılması ile Kırım'da milli bilincin oluşturulması hız kazanmış ve Kırım Tatarları, Kırımoğlu önderliğinde teşkilatlanma arayışına girmişlerdir.

2.3.2.1 Ukraynacılık Bilinci ve Kırım Tatar Milli Hareketinin Doğuşu

SSCB içerisinde devlet olarak varlığını koruyan USSC, bireylere belirli bir coğrafyada toprak parçasına aidiyet duygusu aşılıyarak devlet fikrinin oluşmasına ve vatandaşlık bilincinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Stalin ve Kruşçev dönemlerinde gerçekleştirilen reformlar coğrafi sınırlarda değişikliğe neden olsa da vatandaşlık ve milliyetçilik duygusuna etki edememiştir. Bu bağlamda Ukraynacılık, toprağa bağlılığın esas alındığı bir milli bilinç olarak gelişme kaydetmiştir (Karadeli, 2014b: 118).

XIX. yüzyılda gelişen sanayi sürecinde Rusların Ukrayna'ya yoğun göç etmesi ile SSCB içerisinde milliyetçilik akımının en yoğun görüldüğü ülke Ukrayna olmuştur. Stalin döneminde milliyetçilik fikrinin yıkılması esas alınmış ve Ukrayna öncül hedef haline gelerek Stalin'in baskıcı politikalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Ukrayna'nın bağımsızlık dönemi sürecine gelindiğinde ise milli kimliğin belirlenmesi adına Ukraynalı kimliği ve Doğu Slav kimliği arasında çatışmalar yaşanmıştır. Etnik milliyetçiler Ukrayna'nın Ukraynalılara ait olduğunu savunurken Doğu Slav ırkı ise etnik Ukraynalıların hakimiyeti altında azınlık durumuna düşmemek için vatandaşlık bağının esas alındığı bir kimlik politikasını savunmuşlardır (Erkem Gülboy, 2014: 269-271).

Kırım Tatarları ise 1956'da SBKP 20. Kongresi'nde elde ettikleri hakla beraber yerleştikleri devletlerin yöneticilerinden birtakım taleplerde bulunmuş ve teşkilatlanma arayışına girmiştir. 1960'lı yılların başlarında ortaya çıkan Kırım Tatar Milli Hareketi, (KTMH)SSCB'nin Kırım Tatarları üzerindeki artan baskısına ve Milli Hareket mensuplarını tutuklamasına karşı en etkili organizasyon haline gelerek diğer Sovyet karşıtı yer altı teşkilatlarına da öncülük etmiştir (Şamilkızı, 2017: 28).

1964'te SSCB içerisinde meydana gelen darbe sonucu Kruşçev, SBKP Genel Sekreteri görevinden ayrılmış ve yerine Leonid Brejnev getirilmiştir. Brejnev, 1971 yılı SBKP 24. Kongresi'nde birlik fikrine dikkat çekerek birliğin oluşturulması için Sovyet milletinin bir ulus olarak tanımlanmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Dolayısıyla Ukraynalı veya Rus milletinin yerine Sovyet halkının oluşturulması amaçlanmıştır. Brejnev döneminde Ukrayna ve diğer bağımsız cumhuriyetlerin kaderinin belirlendiği bir diğer dönüm noktası ise 1977'de Yeni Sovyet Anayasası'nın oluşturularak SSCB

içerisindeki cumhuriyetlere birlikten ayrılma hakkının tanınması olmuştur (Karadeli, 2014a: 11).

Yüksek Sovyet Prezidyumu tarafından 5 Eylül 1967’de yayımlanan kararname ile sürgündeki Kırım Tatar halkına anavatanlarına dönüşleri konusunda hukuki hakları iade edilmiş gözükse de Sovyet rejiminin artan baskı ve tehditleriyle 10 bine yakın sayıda Kırım Tatarı tekrar sürgüne zorlanmıştır. Sovyet rejimi 1967 sonlarında Kırım’da Tatar nüfusunu azaltarak Rus nüfusunu artırmaya yönelik göç politikasıyla KTMH’yi bölmeye çalışsa da bu konuda başarı elde edememiş ve Kırım Tatarları, Kırimoğlu öncülüğünde milli uyanışını gerçekleştirerek hızla teşkilatlanma sürecine girmiştir (Şamilkızı, 2017: 29).

11 Mart 1985’te Mihail Sergeyeviç Gorbaçov’un Sovyet hükümetinin başına gelmesiyle Sovyet siyaseti 3 sac ayağı üzerine oturtulmuştur. 1985’te Uskoreniye politikasıyla çabuklaşma stratejisi ortaya atılırken 1986’da ise Glasnost politikasıyla devletin açık ve şeffaf olması gerektiğine vurgu yapılmış ve Perestroika politikası ile de tarımsal faaliyetlerde ve devletin organizasyonlarında yeniden yapılanma sürecine girilmiştir (Karadeli, 2014a: 11).

26 Nisan 1986 günü Çernobil Nükleer Santrali’nde meydana gelen patlama sonucu atmosfere oldukça büyük ölçüde radyoaktif madde yayılması ile ortaya çıkan Çernobil Felaketi, Ukrayna da dahil olmak üzere SSCB ülkelerinde kitlesel ulusal hareketlerin oluşumunda tarihsel bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Sadece etnik Ukraynalılar değil, o topraklar üzerinde yaşayan diğer etnisiteler de ulusal hareketlere dahil edilmiştir (Karadeli, 2014a: 13).

Ukraynalı yöneticiler 1977’de faaliyete geçerek Ukrayna’yı modernleştireceğine inandıkları Çernobil Nükleer Santrali’nin Moskova’dan yönetildiğinin ve işçilerin dışarıdan getirildiğinin farkına varamamışlardır. Santralde gerçekleşen patlama sonucu Ukraynalı yöneticilerin ülkelerindeki egemenlik yetkilerinin kısıtlı olduğunu idrak etmeleri üzerine Gorbaçov ile Ukrayna liderleri arası ilişkiler germeye başlamıştır. Felaket yaklaşık otuz milyon kişinin yaşamını etkilemiş ve etkisi küresel boyuta ulaşmıştır. Kamuoyunda başlayan tartışma üzerine Moskova’dan duyulan rahatsızlık artmış ve Ukrayna siyaseti canlanmıştır. 1988 itibarıyla insan hakları ideolojisi geliştirilmiş ve Ukraynalı muhalifler yeni bir ideolojinin yanı sıra yeni siyasal ve

kültürel terimlerle tanışma imkanı bulmuştur. Ukraynalı aydınların dil ve kültürlerini tehdit altında görmeleri üzerine 1989 sonunda Ukrayna'da ilk kitlesel örgüt olarak Ukrayna Dil Topluluğu kurulmuştur. Ukraynalılar yıllarca Sovyet belgeleriyle üstü kapatılarak kendilerinden saklı tutulmuş tarihlerine 20. yüzyılın başlarında Ukrayna'nın en büyük modern tarihçisi olarak kabul edilen Mykhailo Hrushevsky'nin tarihi yazılarıyla ulaşmaya çalışmışlardır (Ploky, 2017: 252-255).

Çernobil Felaketi'nin kitleler üzerindeki etkisi üzerine 1988-1989 sürecinde Ukrayna içerisinde Rukh Siyasal Halk Hareketi ve Ukrayna Halk Cephesi ortaya çıkmış ve bu oluşumlara Baltık ülkelerinden de katılım ve destek sağlanmıştır. Moskova idaresinin Ukrayna'daki siyasal hareketlere engel olma çabaları üzerine halk hareketlerinin merkezi Litvanya'nın başkenti Vilnius'a taşınmıştır (Armaoğlu, 2012: 1109)

Gorbaçov iktidarında Temmuz 1987 sürecinde Kızıl Meydan'ı işgal girişiminde bulunan Kırım Tatarlarının vatana dönüş talepleri Sovyet rejimince kurulan devlet komisyonu tarafından değerlendirilmiş ancak kabul edilmemiştir. 1988 itibariyle anavatanına dönüş çağrısında bulunan KTMH öncülüğünde örgütlenen Kırım Tatarları, Orta Asya'dan vatanlarına geri dönmeye başlamışlardır. Kırım'a dönen halk Sovyet milis güçlerinin saldırı ve tehditlerine maruz kalsa da vatanlarından ayrılmak istememiştir. Nisan 1989'a kadar anavatanlarına dönüş yapan Kırım Tatarlarının sayısı 40 bine ulaşmıştır (Sarı, 2016: 91).

Kırım Tatarlarının direniş mücadelesini resmiyete dökmek adına 29 Nisan 1989'da Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatı (KTMHT) kurulmuş ve teşkilat başkanlığına Kırım oğlu getirilmiştir. Kırım oğlu, 1989-1991 yılları arası vatana geri dönüş mücadelesinde Kırım Tatarlarına öncülük etmiş ve bu süreçte Kırım Tatarları yarımada nüfusunun yüzde 15'ini oluşturmuştur (Şamilkızı, 2017: 30).

2.3.2.2 Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

Sovyet rejimi, KTMHT'den duyduğu rahatsızlık üzerine bölgede Rus nüfusun çoğunluğunu sağlamak ve kontrolü elinde tutmak adına yeniden kendisine bağlı bir Kırım Muhtar(Özerk) Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasını gündeme getirmiştir. Bölgede oluşturulacak Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Ukrayna'da Sovyet rejimine bağlı yönetilen özerk bir cumhuriyet şeklinde tasarlanmış

olsa da Kırım Tatarları Sovyet rejimine bağımlı bir özerkliği reddederek bağımsızlık uğruna mücadelelerine devam etmiştir.

20 Ocak 1991’de yapılan referandumda Kırım Tatarları, Muhtar Cumhuriyet fikrine karşı oy kullanmış olsalar da, sayıca az olduklarından dolayı sonucu etkileyememişlerdir (Şamilkızı, 2017: 31).

12 Şubat 1991 günü Kırım Oblastı, Ukrayna’ya bağılı Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak ilan edilerek Ukrayna Anayasası’na eklenmiştir. Kırım’daki yeni yönetim kadrolarında etnisite ayrımı gözetilmesi hasebiyle Kırım Tatarları idari kadrolardan saf dışı bırakılmıştır(Sarı, 2016: 93).

2.3.2.3 Kırım Tatar Milli Meclisi

26 Haziran 1991’de Simferopol’de düzenlenen Kırım Tatar Milli Kurultayı’nın ikinci oturumunda Kırım’ın statüsünün ancak kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde belirlenebileceğine dikkat çekilmiştir. Bu minvalde Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ni tanımadığını ilan eden Kırım Tatar Milli Kurultayı’nın kararıyla 26 Haziran 1991’de Kırım Tatar halkının temsil organı olarak Kırım Tatar Milli Meclisi (KTMM) kurulmuş, Kırım Tatarlarının bağımsızlık mücadelesine öncülük eden Kırımoğlu, Meclis başkanı olarak görevlendirilmiştir.

1917’de Kırım Halk Cumhuriyeti’nin kurucusu Numan Çelebicihan’ın “*Ant Ekemen*” (Ant içirim) adlı eseri Kırım Tatarlarının milli marşı olarak kabul edilirken “*Tarak Tamga*” (Gökbayrak) ise milli bayrak olarak ilan edilmiştir (Yılmaz, 2015a: 3). Kırım yarımadasında nüfusu yaklaşık 300 bin civarı olduğu tahmin edilen Kırım Tatarlarının bugünkü en büyük temsil organı KTMM’dir (İmanbeyli, 2014: 6).

2.4 SOVYETLER BİRLİĞİ SONRASI BAĞIMSIZ UKRAYNA SİYASAL HAYATI VE KIRIM ÖZERK CUMHURİYETİ

19 Ağustos 1991’de Gorbaçov’a karşı yapılan darbeyi diktatörlüğün devrilmesi olarak nitelendirilerek bağımsızlık mücadelesini sürdüren Ukrayna, birlik içerisindeki diğer cumhuriyetlere de fikir öncülüğü yapmıştır. Levko Lukyanenko’nun “*Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Meclisi 19 Ağustos 1991’de gerçekleşen darbeye ilişkili olarak Ukrayna’nın içinde bulunduğu ölümcül tehlike çerçevesinde ve Ukrayna’nın bin*

yıllık devlet geleneğini devam ettirerek Ukrayna'nın bağımsızlığını resmen ilan etmektedir” şeklinde ifade ettiği bağımsızlık bildirisine üzerine Ukrayna Meclisi'nde bağımsızlık oylamasına gidilmiştir (Ploky, 2017: 260). 24 Ağustos 1991'de Ukrayna Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edilirken Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti de Ukrayna'ya bağlı özerk cumhuriyet statüsünü kazanmıştır.

2.4.1 Kravçuk Dönemi ve Ukrayna'da Ulus-Devletin İnşa Süreci

SBKP'nin üst düzey yöneticilerinden olan ve Ukrayna Halk Hareketi ile Ukrayna'nın bağımsızlığını destekleyen Leonid Kravçuk, Bağımsız Ukrayna'nın ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kravçuk, kamusal alanda özelleştirme politikasını benimsemekle beraber Ukrayna'da serbest piyasa ekonomisine geçmeyi hedeflemiştir (Karadeli, 2014a: 15). Kravçuk döneminde Ukrayna'da serbest piyasa ekonomisi benimsenirken Avrupa ile bütünleşme çabalarının yanı sıra ABD ile yürütülen diplomasi geliştirilmeye çalışılmıştır (Çomak, v.d., 2014: 154).

Kravçuk, 1992 yılında 800.000 kişilik Sovyet Kara Kuvvetleri'nin Ukrayna'ya bağlanması sonucu Ukrayna'nın kendi kara ve deniz ordusunu kurarak sınır sorunlarının çözüme kavuşturulmasına olanak sağlamış ve Ukrayna'nın Avrupa ile siyasi, iktisadi ve güvenlik alanında işbirliği sürecine zemin hazırlamıştır (Ploky, 2017: 264).

SSCB'nin dağılması sonrası etnik kökenler arası bloklaşmalar ve iç çatışmalar Ukrayna'da ulus-devlet inşasını olumsuz etkilemiş olsa da Kravçuk ve Kuçma iktidarları süresince Ukrayna'da kültürel ve etnik kökenlere bağlılık yerine isteğe bağlı bir şekilde ülkeye aidiyet ve vatandaşlık bilinci aşıl原因arak Ukrayna ulusal kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır (Karadeli, 2014b: 122).

Bununla birlikte Ukrayna'da 2014'e kadar etnik çatışmaların bir krize neden olmaması durumunu etnik çıkarılardan ziyade bireylerin fakirlikle mücadele altında birleşmesine ve siyasete kayıtsız kalan toplumun ilgisizliğine bağlayan görüşler de bulunmaktadır. 1991 sonrası bağımsızlığını kazanan Ukrayna'da siyasal rejiminin belirlenmesi, seçim sisteminin oluşturulması, parlamento ve anayasanın oluşturulması konuları ülke gündeminde öncelikli hale gelmiş ve hatta etnik çatışmalara çözüm arayışı bir yana 2001'e kadar nüfus sayımı yapılamamıştır. 1991-2000 arası dönemde Sovyet

izlerinden sıyrılmaya çalışan elit tabakanın kurduğu neopatrimonyal rejim Ukrayna'nın büyük değişim sürecine girdiğini göstermektedir (Karadeli, 2014b: 123).

1990'lı yıllarda yönetici kadronun iktidar yarışı ile demokrasinin zeminini sağlam bir şekilde oluşturan Ukrayna, bağımsızlığının ilk senelerinde Sovyet ekonomisinin çöküşüne bağımlı olarak iktisadi alanda gerileyerek toplumsal bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan ekonomik daralma ve toplumsal kriz sonucu nüfusun büyük bir çoğunluğu geçici süreliğine Rusya ve AB ülkelerine göç etmiştir. 1991 senesinde ilk kez ölüm oranı doğum oranlarının önüne geçmiştir. Ukrayna'nın tek sanayi alanı olan metalürji fabrikalarının Rusya'dan gelen doğalgaza bağımlı oluşu ve Rusya'nın belirlediği fiyat artışları Ukrayna'yı ekonomik anlamda darboğaza sokarken bir diğer yandan Ukrayna hükümetinin iktisadi bunalıma giren işletmelere fazla para basarak kalkındırmaya çalışması sonucu 1992 senesinde meydana gelen enflasyon ülke ekonomisini oldukça zedelemiştir (Ploky, 2017: 267-268).

Moskova idaresi, Sovyet rejiminin izlerinden giderek bağımsız Ukrayna himayesindeki Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içerisinde yaklaşık 200 yıldır süregelen Ruslaştırma politikalarına devam etmiş ve dış politika önceliği olarak yarımadağaki Rus etnisitenin haklarını yakından gözetmiştir (Şamilkızı, 2017: 33).

26 Şubat 1992'de Kravçuk hükümeti döneminde Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin adının Ukrayna parlamentosu tarafından Kırım Cumhuriyeti olarak değiştirilmesi kararı alınmış ancak Eylül 1994'e gelindiğinde Kuçma hükümetinin aldığı kararla "Sovyet Sosyalist" kısmı çıkarılarak Kırım Özerk Cumhuriyeti olarak yeniden isim değişikliği yapılmıştır (Şamilkızı, 2017: 34, 39). Siyasal iktidar rejiminde bir değişikliğe neden olmayan bu isim değişiklikleri yarımada halkı için özerk yönetim olarak umut ışığı aralasa da Kırım'ın tarihi kaderinin seyri her daim Rus etnisite tarafından değiştirilmiştir.

10 Temmuz 1993'te Sivastopol'un kendilerine ait olduğunu kabul eden Rusya, 1994 senesi Kırım'da planlanan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise mevcut statünün korunmasına öncülük eden ve cumhurbaşkanı adayı olan Nikolay Bagrov'a karşı Yuriy Meşkov'u desteklemiştir. 16 Ocak 1994 tarihinde Kırım'da yapılan cumhurbaşkanlığı

seçimlerini kazanan Meşkov, Kırım siyasi tarihindeki tek cumhurbaşkanı olmuştur (Öncü, 2014: 45).

Meşkov'un seçimleri kazanmasında Moskova idaresinin Kırım'da uyguladığı Ruslaştırma politikasının önemi büyüktür. Öyle ki Tatar nüfusun azaltılarak Rus nüfusun artırılması seçim sonuçlarında belirleyici olmuştur. Rusya yanlısı bir dış politika izleyen Meşkov, Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını zaman zaman dile getirmiş olsa da Ukrayna Parlamentosu, Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılamayacak özerk bir parçası olduğuna dikkat çekmiştir. Meşkov'un Rus yanlısı politikalarının yansıması olarak 20 Mayıs 1994günü Kırım Parlamentosu'nda hazırlanan 6 Mayıs 1992 tarihli anayasa taslağı kabul edilmiştir. Anayasa kapsamında Kırım'ın özerkliğinin genişletilmesi ve Kırım'da yaşamakta olan Rus halkına çifte vatandaşlığın verilmesi gündeme getirilirken Ukrayna'da ise Kravçuk iktidarı ile Meşkov yönetimi arasında gerilimler gündeme gelmiştir (Öncü, 2014: 45).

Meşkov, Rus yanlısı siyaseti sonucu Mosova hükümeti ile askeri ve siyasi ortaklığa yönelirken bunun yanı sıra Kırım yerel saatinin Moskova saatine göre ayarlanmasına ve para biriminin rubleye geçirilmesine öncülük etmiştir. Ayrıca Kırım'da yönetim kadrolarına Rus vatandaşlar yerleştirilirken Kırım vatandaşlarına da Rus vatandaşlığı verilmiştir. Asıl amaç ise Rusya güdümlü bir Kırım Rus topluluğı oluşturmaktır (Şamilkızı, 2017: 38).

2.4.2 Kuçma Dönemi ve Kırım Özerk Cumhuriyeti'ne Geçiş

Temmuz 1994'te yapılan Ukrayna cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Leonid Kuçma, 2005'e kadar iktidarda kalmıştır. Ukrayna'da demokrasi tohumlarının yeşermesi epey zaman almış Kuçma döneminde de siyasi kimlikte köklü bir değışiklik kaydedilmemiştir.

1994'te AB ile işbirliği antlaşması ve NATO ile Barış İçin Ortaklık Antlaşması'nı (BİO) imzalayan Ukrayna'nın Batı ile siyasi bütünleşme süreci başlamıştır. Ukrayna, Sovyet geçmişinden kurtularak bağımsızlığını kazandığı süreç itibariyle AB'ye üye olma hedeflerine zemin hazırlarken Batı ve Doğı arasında iktisadi ve siyasi dengeyi korumaya çalışmıştır. AB ile yapılan işbirliği antlaşması 1998 senesinde yürürlüğe girmiş olsa da Ukrayna'nın hayal edildiğı gibi bir Avrupa devleti

olabilmesi için kendi içerisindeki ekonomik ve toplumsal engelleri aşması gerekmiştir (Plokhly, 2017: 265-266).

SSCB dönemi sonrası dünyadaki en büyük üçüncü nükleer güç konumuna yükselen Ukrayna, kendi toprak bütünlüğünün garanti edilerek bağımsızlığının korunması adına ABD, İngiltere ve Rusya ile 5 Aralık 1994'te düzenlediği Budapeşte Memorandumu'nda SSCB'den miras kalan 4 bin 536 nükleer başlıklı füzeden feragat etmiştir. Fransa ve Çin Budapeşte Memorandumu'nu imzalamaya yanaşmasa da Ukrayna'nın bağımsızlığına ilişkin sözlü güvence vermiştir (Şamilkızı, 2017: 40).

Mayıs 1997'de Ukrayna Başbakanı Pavlo Lazerenko ve Rusya Başbakanı Victor Chernomyrdin arasında Karadeniz Filosu'nun iki ülke arasında yarı yarıya paylaşılması ve yeni üretilen gemilerin Rusya'da kalması konusunda anlaşma sağlanmıştır. Ayrıca Kırım'ın Ukrayna egemenliğinde olduğu kabul edilerek Rus üssü olarak 2017'ye kadar 20 yıl süreliğine yıllık 97.75 milyon dolar karşılığında kiralanan Sivastopol Limanı'nın kira tutarının Ukrayna'nın Rusya'ya olan borcundan tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır. Anlaşma gereği Karadeniz Rus Filosu'ndan Ukrayna'ya; *“43 savaş gemisi, 132 gemi ve bumotorbot, 12 uçak, 30 helikopter, 227 kara tesisi, diğer ekipman ve askeri gereç”* verilmiştir (Akman, 2014:15).

1994 senesinde Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu'nda sandalye hakkı elde eden 14 Kırım Tatarı, siyasette etkin rol alarak Rus milliyetçilerine ve Kremlin'e karşı Ukrayna hükümetini destekleyici politikalara yönelmiştir. Ancak Rus milliyetçileri ile arasını serin tutmak istemeyen Ukrayna hükümeti, Kırım Tatarlarını desteklemekten kaçınarak KTMM'yi *“de jure”* (hukuken) tanımaktan ziyade *“de facto”* (fiilen) tanımakla yetinmiştir. Rus nüfusun temsilcilerinin Kırım Muhtar Cumhuriyeti Parlamentosu'nda sayıca fazla olmasının da etkisiyle parlamentoda 1998 yılında alınan kararlar birlikte Kırım Tatarlarına tanınan 14 kişilik temsilci hakkı kaldırılmıştır. Kırım Tatarlarının parlamentodaki temsil haklarını kaybetmeleri üzerine Ukrayna milletvekili seçimlerine aday olarak çıkan KTMM Başkanı Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu ile Başkan Yardımcısı Refat Çubarov Ukrayna Parlamentosu'na Kırım Tatarlarının öncüleri ve temsilcileri olarak girmiştir. 1998 seçimleri sonucunda oluşturulan yeni parlamentonun Ukrayna Anayasası ve kanunlarıyla uyumlu olan Kırım Özerk

Cumhuriyeti Anayasası'nı kabul etmesiyle Rusların stratejisi başarısızlığa uğramıştır (Şamilkızı, 2017: 42).

Ukrayna parlamentosu ve Kırım Cumhurbaşkanı Meşkov arası ilişkilerin gerginleştiği Kuçma döneminde Ukrayna'nın Kırım'a asker sokması ile çıkabilecek kriz süreci Rusya'nın Ukrayna ile görüşme sağlaması üzerine durdurulmuştur. Ukrayna Parlamentosu, 20 Mart 1995'te aldığı kararla Kırım'ın ayrılmaz bir özerk bölge oluşuna vurgu yaparak Kırım'da Meşkov yönetiminin kriz sürecini daha fazla tırmandırmasına müsaade etmeyerek Meşkov'u cumhurbaşkanlığı görevinden azletmiştir (Öncü, 2014: 46).

SSCB'den miras kalan Karadeniz Filosu'nun paylaşım sorununu çözüme kavuşturarak Ukrayna sınırlarının tanınması hususunda Rusya'yı ikna eden Kuçma 1999'da ikinci kez cumhurbaşkanı seçildikten sonra daha da otoriter bir yönetime eğilim göstermiş, iktidarda kaldığı 1994-2004 arası dönemde Ukrayna sanayisini özelleştirmeye öncelik vermiştir (Plokhy, 2017: 269).

2000 yılında Kuçma'nın yasadışı emir ve faaliyetlerinin bulunduğu kasetlerin basında yayınlanması literatüre "kuçmagate skandalı" olarak geçmiştir. "Kuçmasız Ukrayna" siyasetinin bir getirisi olarak Ulusal Demokratik Parti ve Liberal Partilerinin "Bizim Ukrayna" sloganı altında görüş birliğine girmeleri Yanukoviç ve Yuşçenko'nun siyaset sahnesinde devlet başkanlığına aday olarak yükselmesinde etkili olmuştur (Sarıkaya, 2010: 3-4). Kuçmasız Ukrayna siyaseti otoriter eğilimlere karşı bir reform niteliğinde olup Ukrayna siyasetinde dönüşüm sürecine girilmesine yol açmıştır (Plokhy, 2017: 270).

Rusya ile ikili ilişkilerin temkinli yürütülerek Ukraynacılık bilincinin oluşturulmaya çalışıldığı 3-4 yıllık diplomasi sürecinin ardından 2003 yılında Rusya'nın, Ukrayna'ya bağlı Tuzla Adası'nda doldurma çalışmalarına yönelmesi ile "Tuzla Krizi" ortaya çıkmıştır. Krizin merkezi Tuzla Adası, 1941'de Kırım'a bağlanmış 1954'te ise Kırım'ın Ukrayna'ya verilmesi sonucu Ukrayna toprağı statüsünü kazanmıştır. Ancak Rusya, yürüttüğü diplomaside 1954 Antlaşması'nın yalnızca Kırım kara parçasını kapsadığını iddia ederek Tuzla Adasının anlaşma dahilinde olmadığı tezini ileri sürmüştü ve krizi tırmandırmıştır. Aralık 2003'te Kuçma ile Putin arasında

Azrak Deniz ve Kerç Boğazi'nı konu alan işbirliği anlaşmasının imzalanması sonucu Rusya'nın Tuzla Adası'ndaki doldurma çalışmaları durdurulmuştur. 2005'te yapılan görüşmeler üzerine Rusya, Tuzla Adası'nın Ukrayna'ya ait olduğunu kabul etmiş ve Tuzla Krizi sonuç bulmuştur (şamilkızı, 2017: 44). Tuzla Krizi, Rusya'nın Bağımsız Ukrayna'ya ilk işgal denemesi olarak literatüre geçmiştir. Rusya, Tuzla Adası'na yönelik gerçekleştirdiği faaliyetlerle bir bakıma Kırım konusundaki kararlılığını göstermiştir.

Kuma,1994-2004 yılları arasında Rusya ve Avrupa arasında dengeyi sağlayıcı dış politikalara yönelerek Rusya ile münasebetlerini arka plana atmaksızın AB ve ABD ile daha temkinli bir diplomasi yrtmüştur. ABD ve AB'nin 2000'li yıllarda Karadeniz'e daha ilgili politikalara yönelmesi ile Ukrayna'da Batı yanlısı siyasi bir elit kesim güçlenmiş ve bu bağlamda 2004'te yenilenen başkanlık seçimlerinde Turuncu Devrim'in ve siyasal elitin de etkisiyle Ukrayna iktidarına gelen Batı yanlısı Viktor Yuşçenko, Batı ile ikili ilişkilerin geliştirilmesine öncülük etmiştir (omak, v.d., 2014: 154).

2.4.3 Yuşçenko Dönemi ve Turuncu Devrimle Yeşeren Vatandaşlık Bilinci

2004 yılı Ukrayna cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Kuma ve Ukrayna'nın doğu kesimi Yanukoviç'i desteklerken Ukrayna'nın orta ve batı kesiminden seçmenlerin çoğunluğu ise Yuşçenko'yu desteklemiştir. Seçim sonuçlarının birbirine çok yakın seyretmesi üzerine seçime itiraz eden Yuliya Timoşenko'nun öncülüğünde bir halk hareketinin örgütlenmesi "Turuncu Devrim" olarak Ukrayna siyasi tarihinde yer edinmiştir. Muhalefetin de halkın yanında yer aldığı süreçte Turuncu Devrim, turuncu renkli kumaş parçaları ile sembolize edilmiştir.Doğu ve Güney Ukrayna'da süreç bir darbe olarak yorumlarken Batı ve Orta Ukrayna'da ise yurttaşlık mücadelesi olarak yorumlanmıştır (Karadeli, 2014a: 15).

Turuncu Devrim sonucu yeni Ukrayna Cumhurbaşkanı ilan edilen Yuşçenko, Rusya'ya karşı mesafeli duruş sergileyerek Batı ile ilişkilerde gelişme kaydetmek üzere NATO ve AB'ye üyelik sürecini Ukrayna dış politikasında öncelikli hedef haline getirerek etnik Ukraynalıların desteğini alacak bir siyaset izlemiştir. Turuncu Devrim sonrası dönemde Kırım ve Doğu Ukrayna halkı geri planda tutularak Ukrayna

milliyetçiliğiyle özdeşleşmiş olan ve yoğun olarak Orta ve Batı Ukrayna’da bulunan etnik Ukraynalı kimliği güçlendirilmeye çalışılmıştır (Karadeli, 2014b: 124). Ukraynacılık bilincinin yeşerdiği süreçte Ukrayna, Batı entegrasyonuna adapte olmaya çalışırken Rusya ise Kırım üzerinden Ukrayna dış politikasını etkilemek istemiştir.

Rusya, Ukrayna dış politikasına müdahil olma isteği doğrultusunda Ukrayna siyasi kadrolarındaki oligark yapılanmaları desteklemiştir. SSCB sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan cumhuriyetlerde liderler, oligark yapılanma sürecini özümseyerek fabrikaların özelleştirilmesini ve devletin tüm imkanlarını etkin şekilde kontrol edebilmeyi hedeflemişlerdir. Oysaki Putin, RF yönetim kadroları içerisinde oligark yapılanmalara müsaade etmemiş ancak Ukrayna Cumhurbaşkanı adayı olan Yanukoviç’in oligark yapıyla yürüttüğü siyasetin destekçisi olmuştur. 2004 yılı Ukrayna cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde siyasi partiler ve milletvekilleri arasında kontrol mekanizmaları oluşturularak devlet içerisindeki yolsuzluklar ortaya çıkarılmıştır. Seçim telaşıyla Yanukoviç tarafından siyaset sahnesinden dışlanma endişesi duyan orta ölçekli oligark muhalif kesimin Turuncu Devrim’i desteklemeleri sonucunda Yanukoviç seçimlerde mağlup edilmiştir (İmanbeyli, 2014: 3). Bu bağlamda Ukrayna’daki gergin siyasal havanın liderlerin kendi aralarındaki rekabetinden ve oligark yapılanmalarından doğduğu söylenebilir. Nitekim oligarklar arası rekabetin toplumsal ve siyasal yaşantıya yansıttığı zararlar nedeniyle Turuncu Devrim lideri Yuşçenko ve Ukrayna Başbakanı Timoşenko’nun yetkileri Ukrayna parlamentosu tarafından kısıtlanmış ve Yuşçenko iktidarı ekonomik ve siyasal reformlarını parlamentodan geçirecek oligark düzeni sağlamakta başarılı olamamıştır.

Ukrayna’daki oligark yapının temel hedefi Batı veya Doğu’ya karşı taraf tutmaksızın ekonomik çıkarları ön planda tutarak toplumsal, ekonomik ve siyasal düzeni kontrol altına almak olmuştur. Oligark yapılanmanın Turuncu Devrim’e yol açtığı gibi 2014’te de Kırım’ın ilhakına zemin hazırladığı ve toplumsal ayrışmaya ivme kazandırdığı rahatlıkla öne sürülebilir (Saraçlı, 2015: 77).

Yuşçenko’nun temel dış politika hedefi doğrultusunda AB ile serbest bir iktisadi bölge yaratılması ve Ukrayna vatandaşlarına vize serbestisi uygulanması için görüşmeler düzenlenmiştir. Ayrıca Ukrayna’daki büyük işletmeler Avrasya Gümrük Birliği’yle Rusya şirketlerince ezilmekten ziyade alternatif bir Avrupa pazarına girmek

istemişlerdir. Bu bağlamda Yuşçenko ile birlikte gelen siyasi dönüşüm sürecinde radikaller, liberaller ve milliyetçiler bir araya toplanmaya başlamıştır. Bu siyasi dönüşüm 2014 Ukrayna Krizi'nin çıkış noktasını temsil eden Kasım 2013 itibariyle ortaya çıkan “*Euromaidan*” veya “Maidan Direnişisi” olarak bilinen protestoların temelini hazırlamıştır (Ploky, 2017: 276).

Yuşçenko, AB ve Batı yanlısı duruşuyla uyumlu olarak Turuncu Devrim'den aldığı güçle 2006'da Ukrayna Anayasası temelinde ülke sınırları içerisinde bir başka devletin askeri üs kuramayacağını dile getirerek Rusya'nın Karadeniz'de üs buldurmasına olanak sağlayan kira anlaşmasının süresinin dolacağını, dolayısıyla 2017 itibariyle Rus filosunun Akyar'dan (Sivastopol) çıkartılacağını belirtmiştir (Şamilkızı, 2017: 45). Ancak bugün görülmektedir ki Rusya, Sivastopol'deki kontrolü tamamen ele geçirmek ve Karadeniz'e çıkış noktasında Ukrayna'ya karşı üstünlük elde etmek adına Kırım'ın ilhakını gerçekleştirmiştir.

2.4.4 Yanukoviç Dönemi ve 2014 Ukrayna Krizi

2005-2010 arası süreçte siyasi kültürün yerleştirilmesi adına kendini bağımsız Ukrayna'ya ait hissedilen bireylerde istemli vatandaşlıkla yoğrulmuş bir milliyetçilik fikrinin oluşturulması ön plana çıkarılmıştır. Bu kimlik projesine asıl destek Ukrayna'nın orta ve batı kesimlerinden gelmiş olup doğu ve güneyde kalan kesim dışlanmıştır. Kimlik politikasında izlenen bu ötekileştirme siyaseti, Yanukoviç'in 2004 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde halk hareketiyle karşı karşıya kalmasına ve mağlubiyetine neden olsa da 2010 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmasında etkili olmuştur (Karadeli, 2014b: 125).

SSCB sonrası oluşan bölgelerin Rusya Federasyonu gölgesinde bütünleşmesini hedefleyen ve bu bağlamda Ukrayna'nın jeopolitik önemine sık sık vurgu yapan Putin, 2004 ve 2010 Ukrayna cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Yanukoviç'i desteklemiştir. Ayrıca Yanukoviç hükümeti ile işbirliği içerisinde bulunan Putin, Ukrayna'nın Rusya öncülüğünde oluşturulması planlanan gümrük birliğine dahil edilmesini amaçlamıştır (Ploky, 2017: 277). Putin'in desteğini alan Yanukoviç'in 2010 yılında Ukrayna cumhurbaşkanı seçilmesi ile Kremlin'in isteklerine hizmet eden yeni bir Ukrayna hükümeti kurulmuştur.

Yanukoviç'in iktidara geldiği süreçte Yuşçenko'nun Batı öncelikli dış politikasından uzaklaşarak tamamen Rusya yanlısı bir dış politika izlenmiştir. Nitekim NATO'ya üyelik sürecinden vazgeçilmesi ve Rusya'ya kiralanmış olan Sivastopol deniz üssünün kira süresinin 2044 yılına kadar uzatılarak Kerç Boğazı'nda Rus gemilerine geçiş serbestliği verilmesi dış politikada değişime gidildiğinin en gözle görülür yansımalarındandır (Çomak, v.d., 2014: 155).

Yanukoviç'in kontrol etmekte zorlandığı toplumsal kargaşa karşısında Kırım hükümetini ve iç siyaseti yeniden yapılandırmaya yönelmesi üzerine 17 Mart 2010'da Ukrayna parlamentosu, Makeevka'nın eski Belediye Başkanı Vasili Cartı'yı Kırım Başbakan'ı olarak atamıştır. Vasili Cartı'nın "Makedonlar" veya "Makeevka takımı" olarak adlandırılan teşkilatlanması, yerel siyasi eliti temizleyerek Kırım Parlamentosu'nda etkin rol almıştır. 2014'te Kırım'ın ilhakına zemin hazırlayan, yasa dışı tüm kararlarda imzası bulunan bu taban kitle Moskova yönetiminin emirlerini uygulamıştır (Şamilkızı, 2017: 48). Nitekim bir yandan Kırım'da Moskova yanlısı hükümetin kurulmasını sağlayarak iç siyasette kontrolü ele almayı başaran Yanukoviç diğer yandan dış politikada stratejik manevralar ile siyasal dengeyi korumaya çalışmıştır.

Yuşçenko'nun Sivastopol Üssü'ne yönelik korumacı politikalarının aksine Yanukoviç'in, Putin ile görüşmeleri sonucunda 1997'deki Rus Karadeniz Filosu'nun kiralanmasına ilişkin anlaşma revize edilerek 2010 yılında Kharkiv Pakt (Harkov Anlaşması) imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında Rusya'nın Karadeniz Filosu'nun Ukrayna topraklarında bulunma süresi 2042 yılına kadar uzatılmıştır (Şamilkızı, 2017: 48). Anlaşma kapsamında 2010-2019 arası dönem için Ukrayna'ya %30 oranında doğalgaz indirimi taahhüt edilmiş ve Ukrayna, Rus doğalgazı ithalatında yıllık 4 milyar dolar tasarruf etme imkanı elde etmiştir. Anlaşma üzerine Yanukoviç'in "*AB ile işbirliği çalışmalarımız devam edecek ama NATO üyeliğimiz söz konusu değildir.*" şeklinde açıklamada bulunması Batı'yı oldukça şaşırtmıştır. Bununla birlikte Harkov Anlaşması çerçevesinde Rusya ile yakın bir diplomasi yürütmesine rağmen Ukrayna doğalgaz hatlarının Gazprom'un kontrolünde olmasına karşı çıkan Yanukoviç, Rusya'nın Avrasya'da planladığı Gümrük Birliği'ne katılma taraftarı olmamıştır (Varol Sevim, 2014: 506-507). Harkov Anlaşması, Ukrayna'nın dış siyaseti açısından Batı ve

Rusya arasında stratejik bir denge gözettiğini ortaya koymaktadır. Ukrayna iç siyasetine bakıldığında ise kamuoyunda infiale neden olan bu anlaşma sonucu ortaya çıkan toplumsal bölünmüşlük kendisini Maidan Direnişi'nde somut bir şekilde göstermiştir.

Ukrayna Parlamentosu içerisinde Rusya yanlıları ile AB üyeliğini destekleyen iki karşıt görüş ve toplumsal bölünmüşlüğü fitilleyen siyasal kargaşa ortamı Yanukoviç rejiminin çaresizliğini gözler önüne sererek 2014 Ukrayna Krizi'ne zemin hazırlamıştır (Yılmaz, 2015a: 4). Yanukoviç'in Rusya ile tavizlerle dolu yakın ilişkilerde bulunması ve buna bağlı olarak AB ile işbirliği adına düzenlenecek anlaşmayı 2013'te rafa kaldırması, Kasım 2013 itibariyle Rus himayesinden kurtulmayı hedefleyen ve Maidan Direnişi olarak adlandırılan halk hareketini başlatmış ve Ukrayna Krizi'nin çıkış noktasını oluşturmuştur.

Yanukoviç'in Rus yanlısı dış politikasının bütünüyle kendi tercihi olduğunu söylemek pek de doğru olmayacaktır. Nitekim Yanukoviç'in 2010-2014 arası dönemde bir yandan AB ile ilişkilerine önem verirken, diğer yandan Kırım'dan taviz vererek Rus Karadeniz Filosu Üssü'nü genişleterek Rusya ile Batı arasında yürüttüğü diplomaside denge gözetmeye çalıştığı söylenebilir. Yanukoviç, her ne kadar dengeyi korumak istese de Ukrayna'nın Rusya ile gümrük birliğine girmesine olumlu bakmamış ve zamanla AB ile ilişkilerini daha ön planda tutmuştur. Ancak AB'den beklenen maddi desteğin gerçekleşmemesi Ukrayna iç politikasında gittikçe büyüyen sorunlara neden olmuştur (Karadeli, 2014b: 126). 2013'te Yanukoviç'in Rusya'nın öncülük ettiği gümrük birliği fikrinden ziyade AB ile işbirliğine yönelmesi üzerine Rusya, iç pazarını Ukrayna mallarına kapatarak Ukrayna'nın Batı ile işbirliğini engellemek üzere ekonomik gücünü kullanmıştır (Ploky, 2017: 277). Rusya'nın ekonomik ve siyasal gücü altında ezilen Yanukoviç, AB ile yakınlaşma fikrinden vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Moskova yönetimi, Ukrayna'nın bağımsız, güçlü ve demokratik bir devlet olmasına daima destek veren Kırım Tatarlarının bağımsızlık isteyeceğini iddia ederek Kırım Tatar halkına yönelik ötekileştirme tutumunu Yanukoviç gölgesinde Ukrayna'ya da aşılama çalışmıştır. Moskova yönetiminin bu tutumu Yanukoviç'in AB ile ikili ilişkilerine de yön verici olmuştur (Şamilkızı, 2017: 52). Ukrayna liderlerinin milliyetçilik başlığı altında her dönem etnik ayrımcılık yaptığı gibi Yanukoviç de görevinden ayrılırken barışık olduğu Doğu Slav Milliyetçiliği'ne kültürel bir miras

bırakmıştır. Yöneticilerin bu ayrımlarından dolayıdır ki Ukrayna’da ortak bir ulusal kimliğin inşası mümkün olamamıştır (Karadeli, 2014b: 127).

29 Kasım 2013’te düzenlenen Doğu Ortaklığı Zirvesi’nde AB İle Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşması’nı imzalamaktan imtina eden Yanukoviç, Batı ile Rusya arası korumaya çalıştığı politik dengeyi Rusya lehine bozmak durumunda kalmıştır. Kendini açıklama yapmak zorunda hisseden Yanukoviç, “*Beni 3 yıldır Putin’le yalnız bıraktınız*” sözleriyle Angela Merkel’e sitemde bulunmuştur. Anlaşmanın rafa kaldırılması üzerine Kiev Bağımsızlık Meydanı’nda toplanarak Yanukoviç’in istifasını ve erken seçime gidilmesini talep eden öğrencilere güvenlik güçleri tarafından şiddet uygulanması üzerine çok sayıda vatandaş hayatını kaybetmiştir. Şiddetin devlet eliyle uygulandığı görüşüyle protestocu sayısında hızla artış görülmüş ve eylemler uzun süre devam etmiştir (Şamilkızı, 2017: 53-54).

Putin, protestoların bir Batı ürünü olduğunu iddia ederek Ukrayna üzerindeki kontrolünü kaybetmemek adına Yanukoviç’e olağanüstü hali ilan etmesi teklifinde bulunmuştur. Putin’in olağanüstü hal çağrısı üzerine 16 Ocak 2014’te Ukrayna Parlamentosu tarafından kabul edilen 16 Ocak Yasaları protestocular tarafından Moskova idaresinin Kiev üzerinde uyguladığı bir darbe planını oluşturan “diktatörlük yasaları” olarak yorumlanmıştır. Ukrayna parlamentosunun kararlarına tepki olarak yüz binlerce insan Kiev Bağımsızlık Meydanı’na akın ederek süregelen çatışmaların başlangıç kıvılcımını parlatmıştır. 24 Ocak 2014’te Kırım Parlamentosu da olağanüstü halin gerekliliği yönünde görüş bildirmiş ve 28 Ocak 2014 günü “*Ukrayna’da kan dökülmesine ve diktatörlüğe son verilsin*” sloganıyla düzenlenen miting sonucu Ukrayna Başbakanı Mikola Azarov istifa etmiştir (Şamilkızı, 2017: 57-63). Protestocu kitle, Ukrayna iktidarının Moskova’dan bağımsız kararlar alabilmesinin ve AB entegrasyonunun desteklenmesinin gerekliliğine inanarak mücadelesine devam etmiştir.

21 Şubat 2014’te Kiev Bağımsızlık Meydanı’nda toplanan göstericiler ile Yanukoviç arasında krizin çözümü adına 2004 tarihli Ukrayna Anayasasına geri dönüş için referanduma gidilmesi doğrultusunda bir anlaşma düzenlenmiştir. Ukrayna Cumhurbaşkanı Yanukoviç ve muhalefet liderleri Arseniy Yatsenyuk, Vitali Kliçko ve Oleg Tyagnibok anlaşmayı imzalarken Rusya Devlet Başkanı Putin’in temsilcisi Ombudsman Vladimir Lulün imza atmamıştır (Şamilkızı, 2017: 70). Protestolarda

yaşanan can kayıpları ve yükselen kaos ortamı üzerine iç istikrarı sağlayamayan Yanukoviç, 22 Şubat 2014 günü Kiev'i terk ederek Rusya'ya sığınmıştır. Yanukoviç sonrası oluşturulan geçici hükümet ise AB ile Ortaklık Antlaşması'na yönelerek Ukrayna'nın Batı ile ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Yiğit, 2018: 342).

2.4.5 Geçici Turçinov Hükümeti ve Kırım'ın İlhakı Süreci

Yanukoviç'in Ukrayna Parlamentosu tarafından görevden uzaklaştırılması ve ülkeden ayrılmasıyla 22 Şubat 2014 günü Batı ile güçlü ilişkileri bulunan Oleksandr Turçinov 25 Mayıs cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar geçici bir süreliğine Ukrayna devlet başkanlığına getirilirken, Arseniy Yatsenyuk ise Ukrayna Parlamentosu tarafından başbakan olarak görevlendirilmiştir. Ukrayna'da Yanukoviç sonrası kurulan geçici Turçinov idaresi Rus yanlısı kitlelerin protestolarına maruz kalmıştır.

Ukrayna'da meydana gelen kriz, Sovyet sonrası ABD lehine işleyen yeni dünya düzeninde Batı ile Rusya arasında stratejik bir kırılma noktası oluşturmuştur (Demir, 2014: 169). Putin, Turçinov iktidarını Batı tarafından Ukrayna'da uygulanmaya çalışılan bir darbe projesi olarak değerlendirirken, Batı ise Ukrayna'da gerçekleşen olayları bir devrim süreci olarak yorumlamıştır (Çomak, v.d., 2014: 155). Ukrayna dış politikası açısından değerlendirildiğinde geçici yönetim olan Turçinov iktidarı, Ukrayna'nın bağımsızlık ve egemenliği adına Batı'ya yüz dönerek dış politikada dengelerin tersine bozulmaya başladığı dönüm noktasını teşkil etmektedir.

ABD ve AB tarafından Ukrayna'daki protestocu kitleye verilen destek 2004'teki Turuncu Devrim'e benzer şekilde Batı yanlısı bir Ukrayna iktidarının oluşturulmasında etkili olmuştur. Batı-Doğu rekabetinde Rusya'nın karşılığı Kırım'ı ilhak etmek olmuş ve bu bağlamda Ukrayna, jeopolitik rekabetin bedelini egemenliğinden ödün vererek ödemek zorunda kalmıştır (Demir, 2014: 172).

Ukrayna'da 25 Mayıs 2014 tarihinde yapılacak yeni cumhurbaşkanlığı seçimlerine şiddetle karşı çıkan Putin'in 27 Şubat günü aniden Kırım yarımadasına çıkarma yaparak Rus etnisitenin haklarını koruma bahanesiyle gerçekleştirdiği işgal krizi tırmandırılmış ve ülke içindeki sorun küresel bir krize evrilmiştir. Kırım'ın ilhakının başlangıç noktası fiili işgalin gerçekleştiği 27 Şubat 2014 tarihine dayanmaktadır (İmanbeyli, 2014: 4-5).

Ukrayna askeri birlikleri bu iç savaş süreciyle mücadele edebilecek güce sahip olmadığı gibi Kırım askeri birliklerindeki çoğu komutanın Rusya tarafına geçmesiyle de Ukrayna askerlerine gözdağı verilmiştir. Ukrayna Savunma Bakanlığı verilerine göre Rusya, 16 bin asker ile Kırım'a girmiştir. İşgal sürecinde Lenin Meydanı'nda direniş başlatıp Kırım Tatar halkından destek bekleyen Kırım Tatarı Reşat Ametov, işkence edilerek katledilmiş ve Kırım'ın ilk şehidi olmuştur. 8 Mart günü ABD Başkanı Barack Obama, Rusya'nın Kırım'da bulunan işgalci askerlerini geri çekmesi yönünde çağrıda bulunmuştur. KTMM Başkan Yardımcısı Çubarov, Kırım adına Obama'dan yardım isteyerek ABD yönetiminin kararında devamlılık göstermesi için ricada bulunurken Rusya ise uluslararası hukukun yaptırım eksikliğinden faydalanarak işgal faaliyetlerini sürdürmüştür (Şamilkızı, 2017: 88,97).

Rusya'nın gayrimeşru ilhak eylemini meşrulaştırma çabaları adına Kırım'da özerkliğin korunması için referanduma gidileceği ortaya atılırken daha sonradan referandumun konusu ve sorusu değiştirilerek Kırım'ın Rusya'ya bağlanması konusu gündeme getirilmiştir. 16 Mart 2014'te gerçekleştirilen Kırım referandumundan çıkan sonuçlar üzerine Moskova yönetimi, 18 Mart günü bağımsızlığını resmen tanıdığı Kırım'ı ilhak ederek kendisine bağlamıştır. 21 Mart'ta Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasına dair düzenlenen belgeyi imzalayarak küresel tepkiler alan Putin, Kırım'da herkesin Rusça konuşmasından dolayı çoğunluğun Rusya yanlısı olduğu görüşüyle gerçekleştirdiği işgali kılıfına uydurmaya çalışarak her fırsatta NATO'nun Kosova'ya müdahalesine atıfta bulunmaktadır.

1991 yılında Yugoslavya dağılırken bağımsızlığını ilan eden Kosova'da Sırpların güç gösterileri düzenlemesi ve Arnavutların bölgeyi yönetme çabalarına karşılık Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UÇK) artan faaliyetleri Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından barış ve güvenliğe yönelik tehdit olarak değerlendirilmiştir. UÇK'nın terör eylemleri BMGK tarafından kınanmış ve Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne vurgu yapılarak silah ambargosu uygulanmıştır. 1998'de başlayan kitlesel protestolar sonucu Sırpların sivil halka yönelik katliamları üzerine barış ve güvenliğin sağlanması adına 1999'da gerçekleşen NATO'nun Kosova müdahalesi, BMGK'nin kararına başvurulmaksızın uygulanan bir müdahaledir. Putin'in de bu emsale dayandığını söylemek doğru olacaktır. BMGK'nin 5 daimi üyesinin sahip

olduğu veto hakkı ve Kırım'ın ilhakında olduğu gibi tek bir daimi üyenin bile veto yetkisini kullanması BMGK'nin karar çıkarmasını engellemektedir. 5 daimi üyenin veto yetkisi zaman zaman uluslararası hukuku çıkmaza düşürse de BMGK'de halen çoğunluğa dayalı bir karar sistemi oluşturulamamaktadır (Keskin, 2006: 57-61). Putin'in öne sürdüğü bir diğer kozu ise 1999'da var olmayan ancak 2005 itibariyle uluslararası hukukta var olan koruma sorumluluğu olmuştur. Kırım'da yapılan referandumun geçersiz sayılmasına yönelik oylamalarda Rusya'nın elinde bulundurduğu veto hakkına güvenmesi ve Kosova'da insancıl müdahale uygulanabilirken kendisinin de Rus vatandaşların haklarını korumak adına Kırım'a girmeye yetkisinin olduğunu ileri sürmesi uluslararası hukukun yetersizliğinin bir yansımasıdır.

Uluslararası teamüller çerçevesinden değerlendirildiğinde Ukrayna içerisinde yönetim zayıflığı yaşayarak siyasal krize giren Kırım, Rusya tarafından hukuksuzca ilhak edilmiş ve Ukrayna egemenliğinin teminatı olan 1994 Budapeşte Memorandumu ihlal edilmiştir. Kırım'ın ilhaki, Soğuk Savaş sonrası Rusya ile Batı'nın karşı karşıya geldiği en önemli uluslararası sorun haline gelmiştir (Çomak, v.d., 2014: 137).

Turçinov iktidarı, 21 Mart 2014 günü Putin'in Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını öngören metni imzalamasına tepki olarak aynı gün AB ile Doğu Ortaklığı Antlaşması'na imza atmıştır. Ukrayna'nın AB ile imzaladığı ortaklık antlaşması Putin'in Avrasya Gümrük Birliği projesini zedelemiş ve Ukraynasız bir gümrük birliği fikri esas alınmıştır. Projesi tutmayan Putin, Ukrayna'ya dair tarihsel ve kültürel bağları etkin şekilde kullanarak "böl ve yönet" politikasına yönelmiştir (Demir, 2014: 171). Bu doğrultuda Rusya, Ukrayna'nın doğusunda özerk yönetimler kurarak Ukrayna egemenliğini himayesi altına almak adına Ukrayna krizinin fitilini alevleyerek Donbas bölgesinde çıkan ayrılıkçı hareketlerin destekçisi olmuştur.

Kırım'ın ilhakından sonra gelişen süreçte Kırım Haber Ajansı (QHA) ve Kırım Tatar TV Kanalı ATR gibi basın ve medya organları kapatılarak Kırım Tatar halkının dış dünyaya karşı sesi kısılmaya çalışılmıştır. KTMM'ye tahsis edilmiş bina ve taşınır mallar hükümete devredilerek Kırım Tatar halkının temsil organı kapatılmıştır (Yılmaz, 2015a: 5). Kırım, her ne kadar özerk bir cumhuriyet olsa da Rusya'nın gölgesinde kendi

kaderine mahkum edilerek Karadeniz'deki önemli jeopolitik konumundan dolayı bağımsızlık ve güvenlik tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

2.4.6 Poroşenko Dönemi Mevcut Durum ve Muhtemel Senaryolar

Ukrayna'da en son yapılan 25 Mayıs 2014 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Petro Poroşenko, Ukrayna'nın yeni cumhurbaşkanı ilan edilmiştir. Seçim sürecinde ülkedeki siyasal kargaşa ve hareketliliğin devamı neticesinde Doğu Ukrayna bölümünde seçimler yapılamazken ilhaka uğrayan Kırım halkı da seçimlere katılmamıştır (Çomak ve Cerrah, 2014: 734). Rusya, kriz sonrası süreçte Poroşenko'nun cumhurbaşkanı ilan edilmesine tepki gösterirken, Ukrayna içerisinde de etnik ayrılıklar baş göstermiş ve siyasal alanda çatlaklar meydana gelmiştir (Karadeli, 2014b: 127).

7 Haziran 2014 itibariyle göreve gelen yeni Ukrayna cumhurbaşkanı Poroşenko'nun öncelikli hedefleri; Ukrayna egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün korunması adına Rusya ile Batı arasında müzakerelerde orta yolu bulmak ve Rusya ile enerji sorununu çözüme kavuşturmak olmuştur. Ancak Ukrayna krizi halen çözüme kavuşturulamamış ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğü sağlanamamıştır. Ayrıca ülke içinde devam etmekte olan ayrılıkçı hareketler yeni bir krizin potansiyel yansıması olarak kendini göstermektedir (Çomak ve Cerrah, 2014: 734).

NATO, AB ve Rusya arasında iktidarların kişisel eğilimleriyle yakından alakalı olarak dengeli bir politika izlemeye çalışan Ukrayna uzun dönemli sabit politikalarından yoksun kalmıştır. Tarihsel geçmişine bakıldığında Ukrayna'nın XIII. yüzyıldan günümüze gelinen süreçte tam anlamıyla bağımsız bir devlet yapısına adapte olamadığı görülmekte ve bu nedenle Ukrayna içerisindeki sorunların çözümü kısa vadede pek mümkün gözükmemektedir (Karadeli, 2014a: 17).

Böl ve yönet politikasıyla Ukrayna topraklarını kendi egemenlik alanına dahil etmek isteyen Rusya, Kırım'ın egemenliğine sahip olduktan sonra Donetsk bölgesinde de referandum için ayrılıkçı hareketleri örgütlemeye yönelmiştir. Poroşenko'nun seçim zaferi üzerine Donbas bölgesindeki ayrılıkçı hareketlerin Ukrayna silahlı güçlerince bastırılmaya çalışılması Rusya tarafından yeni iktidarın bölgedeki etnisiteye karşı saldırısı olarak nitelendirilmiş ve krizin tırmanmasına neden olmuştur (Demir, 2014: 175).

Kırım'ın ilhakıyla gelişen süreçte yarımadaadaki bütçe açığının kapatılması ve sosyal harcamalara destek verilmesi amacıyla Rusya, her yıl için minimum 88 milyar ruble maddi yardım taahhüdünde bulunmuştur. Rusya Başbakanı Dmitri Medvedev, Kırım için özel ekonomik bölge statüsünün verileceğini ve yabancı sermayeyi Kırım yarımadasına çekme gayretinde olduklarını dile getirmiştir (Kelkitli, 2014: 299).

Yarımadaadaki mevcut durumda Rus azınlığın hakları ön planda tutularak Kırım Tatar halkının dil, din, sağlık, eğitim, yargılanma ve ifade özgürlüğü gibi birçok hakkı ihlal edilmektedir. Kırım'ın Ukrayna egemenliği altında olduğu döneme dair eğitim kitapları yasaklanmakta ve Kırım Tatarca dersleri minimum seviyeye indirgenerek Rusça eğitim ön planda tutulmaktadır (Yılmaz, 2015a: 7-8).

Rusya ile kara bağlantısı bulunmayan Kırım yarımadasının elektrik, su, doğalgaz ve diğer tüm altyapı hizmetleri Ukrayna üzerinden sağlanmaktadır. Rusya, yarımadayı tamamen kendi kontrolüne almak adına kara bağlantısı kurmak için 2015 yılında inşasına başlanılan Kerç Boğazı Köprüsü'nü Mayıs 2018 itibariyle faaliyete geçirmiştir. 19 kilometre uzunluğundaki köprü Karadeniz ile Azak Denizi'ni birleştiren önemli bir jeopolitiğe sahip olmakla birlikte Kırım işgalinin bir ürünü olarak Sivastopol ve Kırım'ın Rusya ile doğrudan bağlantısının kurulmasına olanak sağlamaktadır. Kırım Tatarlarının Mayıs 1944'teki sürgünlerinin yıldönümünde açılan köprü Kırım Tatarlarının bağımsızlık iplerinin Rusya'nın elinde olduğunu göstermektedir. Poroşenko, Moskova yönetiminin Kırım'a yönelik devam eden işgallerinin uluslararası teamüllere aykırılığını sık sık dile getirmekte ve Kerç Boğazı Köprüsü'nün de işgalin bir parçası olduğunu ifade ederek Putin'i uluslararası kamuoyunda işgalci ilan ederek suçlamaktadır.

3. KARADENİZ'DE YENİ STRATEJİK GÜÇ DENGESİ VE 2014 KIRIM KRİZİ ÜZERİNDEN ŞEKİLLENEN ÇATIŞMA DİNAMİKLERİ

3.1 KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE NATO-RUSYA REKABETİ

SSCB'nin dağılması ile Rusya'nın Odesa ve Sivastopol üslerindeki donanmasının %18,3'lük kısmının Ukrayna egemenliğinde kalması, Karadeniz'deki güç dengelerinde ve güvenlik diplomasisinde değişikliğe yol açarken süreci fırsat bilen ülkeler arasında ise güç mücadelelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Karadeniz'deki hakimiyet mücadelesini cazip kılan ise Avrupa'ya transfer edilen Kafkas ve Hazar enerji kaynakları olmuştur. Bu kapsamda ABD'nin Karadeniz'de Rusya'ya karşı tampon güçler oluşturma isteği de yine bu süreçte kendini göstermiştir (Akman, 2014: 4).

Batı'nın 1991 sonrası temel dış politika stratejisi Rus ekonomisini daraltmak ve Rusların egemenliği altında kalmış toprakları kendi etki alanına dahil etmek olmuştur. Bu kapsamda Doğu Avrupa ve Baltık ülkeleri AB ve NATO'ya dahil edilmiştir. Rusların çekildiği Afganistan topraklarına giren askeri güçleri ile giren ABD, gövde gösterisi yaparak yeni dünya düzenindeki stratejik gücünü göstermek istemiştir. 2004'te gerçekleşen Turuncu Devrim ile Ukrayna'nın Rusya safından sıyrılarak ABD ile yakınlaşması ise Soğuk Savaş döneminin bitişini ve içerisinde bulunduğumuz yeni dünya düzeninin başlangıcını temsil eden bir dönüm noktası olmuştur. Rusya'nın kendisine yönelik tehdit olarak algıladığı asıl korkusu ise Ukrayna'nın NATO'ya dahil edilmesi fikridir. ABD ise Avrasya'da Rusya'nın parçalanışını izlerken denizleri kendi kontrolüne alabilmeyi hedeflemektedir (Friedman, 2010: 103).

Bölgede güç dengesini gözetmekle mükellef Türkiye açısından boğazların jeopolitiği oldukça önemlidir. Montreux Boğazlar Sözleşmesi kapsamında ABD'nin bölgedeki varlığı bir nebze kısıtlı tutulmaya çalışılsa da Rusya, NATO üyeleri aracılığıyla bölgede varlığını gösteren ABD'den rahatsızlık duymakta ve her iki taraf zaman zaman Türkiye'ye bu konuda büyük rol düştüğünü hatırlatarak dengeli bir siyaset sürdürmesinin önemini vurgulamaktadır.

SSCB'nin dağılması ardından Ukrayna, Belarus ve Kazakistan'ın elde ettikleri mirasla nükleer güç konumuna yükselmeleri endişesi üzerine ABD, Rusya, ve İngiltere garantörlüğünde 1994'te Ukrayna, 1995'te ise Belarus ve Kazakistan ile Budapeşte Memorandumu olarak adlandırılan bir mutabakat metni düzenlenmiştir. Mutabakat gereğince Ukrayna, Belarus ve Kazakistan nükleer silahlarından feragat etmiş ve karşılığında ise toprak bütünlükleri ve egemenliklerinin korunması adına bu üç garantör ülkeden taahhüt almıştır. Bu bağlamda garantör ülkelerden biri olan ABD; Kırım'ı ilhak eden Rusya'nın 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi'ne, 1994 tarihli Budapeşte Memorandumu'na ve 1997 tarihli Ukrayna-Rusya askeri üs anlaşmasına aykırı davrandığını iddia ederek Ukrayna egemenliğini istila eden Rusya'yı kınamıştır (Dilek, 2015: 254-255).

Ukrayna ve Türkiye, Rusya'nın Batı ile arasında denge unsuru olarak gözetilmekte ve zaman zaman yaşanan krizlerde dengenin bir tarafın lehine bozulması durumunda Batı ile Doğu arası çatışmalar alevlenmektedir. 2004 Turuncu Devrim ve 2014 Ukrayna Krizi ile bölgede Türkiye ve Ukrayna'nın üzerine düşen rol büyük balığın küçük balığı yutmasına müsaade etmemektedir. Aksi halde sıranın kendisine gelebileceğini ve derinleşen güç mücadelesinden zararlı çıkabileceğini göz ardı etmemelidir.

Rusya'nın önümüzdeki süreç içerisinde etkin şekilde kullandığı enerji gücü sayesinde büyük bir ekonomiye sahip olacağı beklenmektedir. Ancak bu büyük ekonominin bir yandan tampon bölgeye ihtiyacı olurken bir yandan da savunma sanayisini geliştirme zorunluluğu bulunmaktadır. Avrupa üzerinde etki alanını genişleterek ABD'ye karşı tampon bölgeler oluşturmaya yönelik Rusya'nın önümüzdeki süreç içerisinde Batı'ya karşı saldırgan tutumlardan ziyade savunmacı tutumlar sergileyeceği ortaya çıkmaktadır (Friedman, 2010: 143).

Putin'in Yakın Çevre Doktrini uygulamalarının NATO ve AB'nin Doğu Avrupa'ya doğru genişleme politikalarıyla aynı süreçte seyretmesi ile her iki tarafın da ortak dış politika sahasında bulunan Ukrayna, bu durumdan bir hayli etkilenmiş ve dış politikada korumaya çalıştığı dengeyi 2014 Kırım'ın İlhakı ile Rusya lehine bozmak durumunda kalmıştır (Saraçlı, 2015: 78).

Romanya ve Bulgaristan'ın 2004 yılında NATO'ya, 2007 yılında ise AB'ye üye oluşu Ukrayna için bir örnek teşkil etmiş, Ukrayna içerisinde Batı yanlısı elitin güçlenmesine ve Ukrayna'nın AB ile stratejik ilişkilere yönelmesine olanak sağlamıştır. Ukrayna'nın 1994 itibariyle NATO ile BİO kapsamında başlayan ilişkilerini halen sürdürmesi ve 2009 itibariye başlayan Doğu Ortaklığı Programı (DOP) kapsamında AB ile ekonomik bütünleşmeye yönelmesi Rusya'yı oldukça rahatsız ve tedirgin etmiştir (Çomak, v.d., 2014: 154).

Rusya sınırına dayanan Ukrayna toprakları, NATO için Rusya'yı dengeleyen aracı bir pozisyondadır. 2010 yılı itibariyle NATO ülkeleriyle işbirliği geliştirilen Ukrayna, Azak Denizi'ndeki geçiş kontrolünü sağlayarak önemli bir jeostratejik konuma sahip olmakla birlikte enerji güvenliği adına da NATO'nun ilgisini üzerine çekmiştir. Rusya ise yürüttüğü enerji diplomasisinde Ukrayna jeopolitiğini öncül politikaları arasında tutarak enerji güvenliği ve enerji arzı için Ukrayna üzerindeki kontrolünü etkin şekilde korumaya devam etmektedir (Sağlam, 2014: 441).

Rusya, Kırım'da kullandığı merkezi üssü olan Sivastopol'de her daim halihazırda bulundurduğu deniz filosunu geliştirmeyi planlayarak bölgede NATO üslerine karşı savunma gücünü artırmayı hedeflemektedir. Rusya'nın tarihsel sıcak denizlere inme arzusunda çıkış yolu olan Sivastopol ve Türkiye arasındaki mesafenin 132 mil olması Rusya'nın bölgede etkili stratejiler kurmasına olanak sağlamaktadır (Akman, 2014: 4, 11). Bu bağlamda Sivastopol, hem Rusya'nın bölgesel statüsünde askeri gücün sembolü olmakta hem de Rusya'nın Karadeniz'e merkezi çıkış kapısı olarak kullanılmaktadır. Kırım'ın ilhak edilmesinin altındaki asıl sebep, bahane olarak gösterilen Rus etnisitenin haklarının korunmasından ziyade Kırım'da egemenliğin ele geçirilmesi ve Ukrayna'nın Rus üssündeki söz payından saf dışı edilmesidir.

3.2 21. YÜZYIL RUSYASI'NDA PUTİN VE YAKIN ÇEVRE DOKTRİNİ

SSCB sonrası dönemde bölgede dengeleyici güç olarak varlığını idame ettiren ABD'nin Sovyet arka bahçesinde bağımsızlıklarını elde eden yeni ulus-devletlere olan ilgisi ve Hazar enerji kaynaklarının paylaşım sorunu nedeniyle Rusya'nın 1992'de ilan etmiş olduğu Yakın Çevre Doktrini 1990'lı yıllarda hayata geçirilememiştir (Saraçlı, 2015: 85). ABD, bölgedeki dengeleyici gücünü Putin iktidarına kadar etkin olarak

hissettirebilmişse de Putin’le başlayan XXI. yüzyılın Rusya için bir dönüm noktası teşkil ettiğini ve bölgedeki Rus hegemonyasının yeni bir yapılanma sürecine girdiğini söylemek mümkündür.

Rusya Federasyonu’nun yeni bağımsız cumhuriyetlere ve bölgedeki Rus halkına yönelik bakış açısı “*Rusların yaşadığı her bölge aynı zamanda Rusya’dır*” şeklinde değerlendirilebilir (Yılmaz, 2015a: 1).

SSCB’nin dağılması ile bağımsızlığını kazanan yeni cumhuriyetler üzerinde sert gücünü kullanmaktan çekinmeyerek kontrolü elinde tutmayı amaçlayan Rusya Federasyonu; Gürcistan’da Abhazya, Güney Osetya, Acaristan ve Javakheti bölgelerinde, Moldova’da Trandinyester ve Gagavuz özerk bölgelerinde, Azerbaycan’a bağlı Dağlık Karabağ bölgesinde ve Ukrayna’ya bağlı Kırım Özerk Cumhuriyeti’nde Rusça konuşan etnisitenin haklarını öne sürerek müdahil olmuş ve 1993 itibariyle resmi dış politikası olarak Yakın Çevre Doktrini’ni ilan etmiştir (Çomak ve Cerrah, 2014: 727).

2000 yılında Putin’in iktidara gelişi ile revize edilen Yakın Çevre Doktrini kapsamında Rusya, kendi toprakları dışarısında yaşayan 25 milyon civarında Rus vatandaşın haklarını garanti altına almayı hedeflemiştir. Nitekim Yakın Çevre Doktrini’nin pratikte uygulanış örneği olan Kırım’ın ilhakı, Rusya’nın yakın çevresindeki Ermenistan, Kazakistan ve Kırgızistan dışındaki diğer ülkeler açısından emsal nitelik teşkil etmekte ve bu ülkelerin Rusya’ya karşı ön yargı beslemelerine yol açmaktadır (Saraçlı, 2015: 70). Gelecek süreçte bu ülkelerdeki Rus nüfusun bahane edilmesi ve toprak bütünlüklerinin tehlikeye düşmesi durumu da muhtemel senaryolar arasında yer almaktadır. Bu minvalde Rus tehlikesi altındaki ülkelerin gelecek süreçte Batı ile ilişkilerini daha ön planda tutması muhtemeldir.

XXI. yüzyıl itibariyle Karadeniz’de Rusya sınırına dayanacak kadar genişleyen AB ve NATO, her ne kadar Doğu Avrupa’da güvenlik ve istikrarın sağlanmasını hedeflese de bu durum Rusya tarafından bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır.

3.2.1 Putin Doktrini

Rusya'nın 2016'da ilan ettiği Ulusal Güvenlik Stratejisi literatüre Rusya'nın XXI. yüzyıl güvenlik stratejisi olan "Putin Doktrini" olarak geçmiştir. Putin Doktrini, Rusya'nın Kırım'da yapılan 16 Mart 2014 referandumuna ve devamında gelişen Kırım'ın ilhakına meşruiyet kazandırma politikasıdır. Bir başka söylemle Batı yaptırımlarına karşı kendisini güvenceye almak isteyen Rusya'nın, gayrimeşru siyasal faaliyetlerine kılıf uydurma sanatı olarak değerlendirilebilir.

Rusya'nın Yakın Çevre Doktrini'ni uygulama alanındaki ülkelerde Rus etnisitenin haklarının korunması ve bu ülkelerde mevcut olan etnik, dinsel ve bölgesel potansiyel çatışma alanlarının gün yüzüne çıkarılması da Putin Doktrini'nin bir ürünüdür. Putin'in liderliği ve Rusya'nın enerji gücü üzerinden rol alan Putin Doktrini kapsamında AB'nin eski Sovyet uydusu topraklarda nüfuz alanını genişletmesine engel olunmaya çalışılmaktadır (Çomak ve Şeker, 2018: 234). 2004'te gerçekleşen Turuncu Devrim sonrası Batı öncüllü dış politikalara yönelen Ukrayna'da ortaya çıkan 2014 Krizi ve neticesinde Kırım'ın ilhaki Putin Doktrini'nin halihazırda bulunan politikalarının uygulama alanı olarak tarihe geçmiştir. Ayrıca Kırım'ın ilhaki, gelecek süreçte Putin Doktrini'ni uygulamaktan çekinmeyecek olan Rusya'nın bölge ülkelerine ve uluslararası kamuoyuna mesajı olmuştur.

Uluslararası politik ekonomide güdülen amaç ekonomi ve siyaset dengesine ulaşmaktır. Bu dengenin sağlanması adına ise meşruiyet kavramı etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Rusya-ABD-AB üçgeninde çatışan ekonomik çıkarları da göz önünde bulunduran Rusya, Rus etnisitenin haklarının korunması adına ulusların self-determinasyon haklarını kullanabileceğine vurgu yaparak Kırım hadisesine meşruiyet kazandırmaya çalışmaktadır (Al ve Aypek Ayvacı, 2017: 224).

Self-determinasyon temelinde silahların gölgesi altında gerçekleştirilen referandum sonrası dünya ülkelerinden ve küresel aktörlerden uluslararası hukukun zedelendiğine ve Ukrayna'ya dayatma yapıldığına dair tepkiler gelmiştir. Rusya'nın müdahalesinin meşruiyet kazanması durumunda Karadeniz'de oluşacak yeni stratejik güç dengesinde Rusya'nın yayılcılığının devam edeceği ve bölgede çıkması muhtemel yeni krizlerde baş aktör olabileceği tahmin edilmektedir.

3.2.2 Karadeniz’de Gelişen Rus Filosu

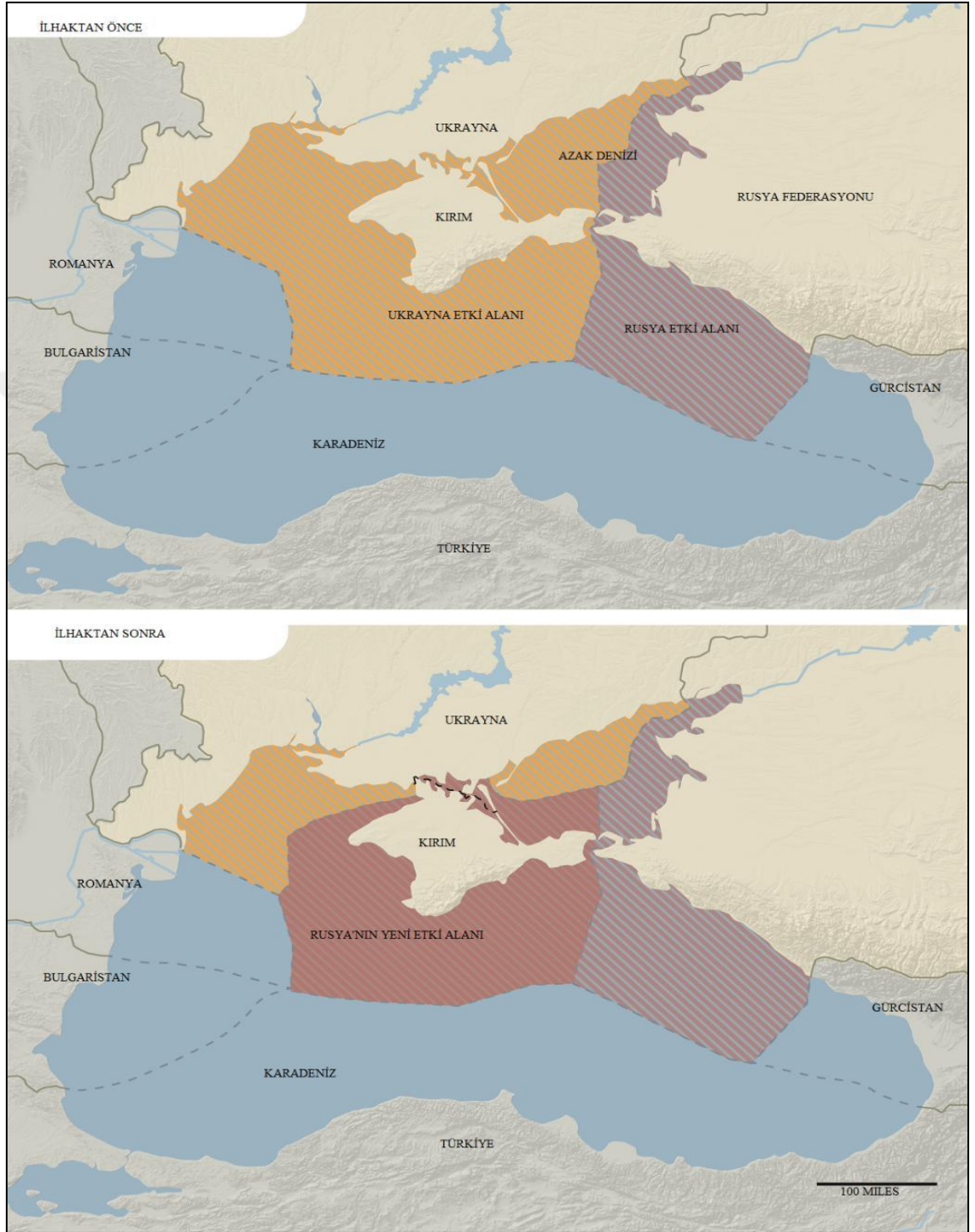
Rusya’nın tarihsel sıcak denizlere inme hedefinde bir geçiş kapısı niteliğinde olan Karadeniz havzası oldukça önemli bir iç deniz statüsündedir. Karadeniz’de SSCB mirasından kalan donanma 1991-1994 sürecinde Rusya ile Kiev arasında paylaşılmış ve bu paylaşım kapsamında Ukrayna’ya bağlı bulunan Kırım Özerk Cumhuriyeti’ndeki Sivastopol deniz üssü Rusya’ya kiralanmış ve o tarihten bu yana Karadeniz’de Rusya’nın üssü olarak kullanılmaya devam etmiştir. 2014’te Kırım yarımadasını ilhak ederek Sivastopol limanı üzerindeki egemenlik yetkilerini ele geçiren Rusya’nın Karadeniz’deki egemenlik sahasını genişletmesi ile bölgede yeni güvenlik dengesi süreci başlamıştır.

Putin’in 2001’de gündeme getirdiği Denizcilik Doktrini bağlamında Karadeniz’deki donanma gücünün artırılması ve 2027’ye kadar 6 adet uçak gemisinin üretilmesi hedeflenmiştir. Kırım’ın ilhakı ile Karadeniz’de stratejik donanma üstünlüğünü sağlamış olan Rusya bir diğer yandan da bölgedeki hava üslerinin kontrolünü eline geçirerek herhangi bir savaş durumunda operasyon için kullanabileceği bölge menziline Batı Karadeniz’e doğru genişletme imkanını elde etmiştir (Çomak, v.d., 2014: 144). Putin 2015’te Denizcilik Doktrini’nin yeni versiyonunu onaylayarak Rusya’nın büyük deniz kuvveti olarak güçlendirilmesini hedeflemiştir. Ayrıca Yeni Denizcilik Doktrini kapsamında Rusya’nın Akdeniz hedefleriyle ilgili düzenlemeler ile Kırım ve Sivastopol’ün ekonomik entegrasyonu adına tedbirler ortaya konulmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa’da ilhak ile egemenliğin devredildiği tek somut örnek Kırım’ın ilhakı olmuştur. Kırım Özerk Cumhuriyeti, Ukrayna’da Batı ile ilişkilerini sağlam tutan muhalif kesim ile Rusya’ya bağlı Ukrayna iktidarı arasında bir rekabet ve çatışma alanı olmuştur (Turhan, 2016: 24).

Kırım’ın ilhakı ile Karadeniz ve Azak Denizi üzerindeki hakimiyet alanını genişleten Rusya’nın, Denizcilik Doktrini çerçevesinde hak iddia ettiği yeni yetki alanı Şekil:1’de sunulmuştur. Bu bağlamda Azak Denizi’ndeki hakimiyet oranı oldukça daralan Ukrayna’nın, Karadeniz’e çıkış noktasının önemli ölçüde daraltıldığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Şekil 1: 2014 Kırım ilhakı öncesi ve sonrasında Rusya'nın Karadeniz'de hak iddia ettiği yeni etki alanı

Kaynak: http://www.nytimes.com/2014/05/18/world/europe/in-taking-crimea-putin-gains-a-sea-of-fuel-reserves.html?_r=1 (30.11.2018)

25 Kasım 2018 günü Azak Denizi'nde Kerç Boğazı yakınlarında seyreden Ukrayna gemisi, Rusya'nın hak iddia ettiği yeni egemenlik alanı içerisinde tehlike arz ettiği gerekçesiyle Rusya savaş gemileri tarafından taciz edilmiştir. Poroşenko, ülkede sıkıyönetim ilan ederek çıkabilecek olası bir kriz durumunda Ukrayna'nın savaşa hazır olduğunu beyan ederek NATO'dan tam yetki almıştır. Kerç Boğazı ve Azak Denizi üzerinde tam yetki hakkına sahip olduğunu ileri süren Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko, Rusya'nın ilan ettiği yeni yetki alanlarını tanımamaktadır.

Çıkması muhtemel bir kriz durumunda NATO'nun Ukrayna'ya destek vereceği beklenmektedir. Rusya, bu duruma karşı Almanya'nın arabulucu rol üstlenmesi gerektiğini dile getirirken Merkel ise yaptığı açıklamada 24 Ukraynalı denizcinin serbest bırakılmasının gerekliliği ve Ukrayna'nın Azak Denizi'nde serbest dolaşımına müsaade edilmesi yönünde açıklamada bulunmuştur. Putin, madem ki Ukrayna'da sıkı yönetim bu kadar kolay ilan edebiliyor 2014'te gerginleşen süreçte böyle bir tutumla neden karşılaşmadık dercesine Poroşenko'nun bu sıkı yönetim projesinin tamamıyla yaklaşan seçim süreci öncesi bir provokasyon olduğunu iddia ederek Rusya'nın karasularına giren Ukrayna gemisinin tehdit olarak algılandığını ve gereğine uygun karşılığın verildiğini savunmuştur (BBC News Türkçe, 2018)

Poroşenko, Ukrayna egemenliğinin zedelenme sürecini başlatan Kırım'ın ilhaki ve Donbas'taki çatışmalar üzerine Azak Denizi'ndeki egemenliğin kısıtlanmasının sonucunda Rusya'nın saldırgan tutumlarının bir an evvel durdurulmasının gerektiğine dikkat çekmekte ve savaş hazırlığına yönelerek NATO'dan tam destek beklemektedir. Bu durum bir seçim stratejisi olarak değerlendirilse de XXI. yüzyılda bloklar arası kriz sürecinin muhtemel dışa vurumu olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu kapsamda bölge ülkelerinden olan Türkiye'nin, AB ile ortak bir paydada buluşarak Rusya ile arabuluculuğa yönelmesi krizi yatıştırabilecektir. Ancak akıllardaki soru işareti Putin'in saldırgan tutumlarının durması için ne yapılması gerektiğidir.

3.2.3 Hukuksuz Referandum ve Kırım'ın İlhaki

16 Mart 2014'te Kırım'ın Rusya ile birleşmesi adına yapılan halk oylamasında iddialara göre seçmenin %97'lik kesimi Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasına olumlu yanıt vermiştir.

Referandum sonrası Putin, SSCB'nin dağılmasıyla Rusya'nın uğradığı zararın tazmini adına 18 Mart'ta Kırım'ın ilhakını gerçekleştirmiştir.

SSCB'den Ukrayna'ya miras kalan nükleer silahların Rusya'ya devredilmesi karşılığında Ukrayna'nın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak adına ABD ve İngiltere ile birlikte garantör devlet rolünü üstlenerek 1994'te Budapeşte Memorandumu'nu imzalayan Rusya, 2014'te Kırım'ı ilhak ederek Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve egemenlik haklarını zedelemiş ve kendi verdiği güvenceyi yok sayarak yeni bir küresel kriz ortaya çıkarmıştır (Çomak ve Cerrah, 2014: 730). Bu durum karşısında gerek Budapeşte Memorandumu'nun diğer aktörleri gerekse diğer dünya ülkelerince küresel yaptırımların yetersizliği üzerine Kırım'ın ilhakı meselesi uluslararası hukukun çıkmaza düştüğü bir dondurulmuş kriz olarak devam etmektedir.

Ukrayna hükümeti her ne kadar referandumu tanımasa da ülkenin savaşa girmesinden duyduğu endişeyle yarımadadan çekilme çağrısında bulunmak zorunda kalmıştır. Ukrayna hükümeti bir yandan Kırım yarımadası üzerine yoğunlaşırken bir yandan da Rusya'nın Ukrayna'nın federatif yapıya geçme isteğine karşı mücadelesini sürdürmektedir. Rusya, Kırım'ın yanı sıra Donbas bölgesinde özerk yönetimlerin kurulmasını hedeflemekle birlikte Ukrayna'yı Avrupa işbirliğinden uzaklaştırmaya çalışmaktadır (Plokyh, 2017: 278). Ancak bu konuda ne derece etkili olabildiği tartışmalıdır. Nitekim Poroşenko iktidarı, AB ile yürüttüğü diplomaside kendinden önceki iktidarlara göre daha istikrarlı ilişkiler kaydetmektedir.

3.2.4 Rusya'nın Arka Bahçesi: Muhtemel Kriz Ortamları

Rus ulusunun doğum yeri olarak kabul edilen Kiev'i bünyesinde barındıran ve tarihsel, kültürel bağlılıklarıyla Rusya ile bütünleşmiş olan Ukrayna, Rusya için oldukça kıymetli bir bölgedir. Ukrayna'nın yanı sıra Rusya toprakları dışında Rus etnisitenin yoğunlukta bulunduğu Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Moldova gibi ülkelerde Rus ulusunun haklarının korunması gerekçesiyle meşrulaştırılmaya çalışılan Kırım'ın ilhakına benzer krizlerin çıkma olasılığı oldukça yüksektir. Nitekim Rusya; Azerbaycan, Kırgızistan ve Ukrayna gibi ülkelerde darbe girişimlerini desteklemiş, Gürcistan'ın bölünmesi üzerine askeri müdahalelerde bulunmuş, 2014'te Kırım'ı ilhak etmiş ve Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı hareketleri destekleyerek Batı'ya yönelen ülkeler

üzerindeki kontrol mekanizmasını sağlamlaştırmak istemiştir (Baharçipek ve Ağır, 2015: 30, 32).

Kırım'a emsal nitelikte muhtemel bir krizin çıkabileceği en bariz bölge ise etnik milliyetçiliğin yüksek oranda görüldüğü Kazakistan olabilir. Kazak milliyetçilerinin politikaları Rus halkının haklarını korumak için her daim hazırda bulunan Rusya için potansiyel bir kriz alanı oluşturmaktadır. Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, dengenin bir tarafın lehine bozulması durumunda karşılaşıcağı tehlikenin bilinciyle Batı ve Rusya arasında izlediğı denge siyasetini etkin şekilde sürdürmektedir. Nazarbayev, Avrasya Ekonomik Birliği'ne dahil olarak Rusya ve Belarus ile gümrük birliğine yönelmiş ve bu etkin siyaseti sayesinde ülkesindeki aşırı Kazak milliyetçiliğinin önüne geçmiştir (Baharçipek ve Ağır, 2015: 40).

Eski Sovyet uydusu ülkeler arasında Rusya güdümüne en uygun hareket eden ve kendini Rusya'ya en yakın hisseden ülke Belarus'tur. Rusya'ya yakın izlediğı siyaset neticesinde ekonomik anlamda ödüllendirilen ve Avrasya Ekonomik Birliği ile ekonomisini güvence altına alan Belarus'ta bağımsızlık adına gelecek süreçte herhangi bir tehlike görülmemektedir. Mevcut durumda Belarus'taki Rus vatandaşların Rusya'ya bağlanma talepleri bulunmamakta ve ikili ilişkiler olumlu seyretmektedir (Baharçipek ve Ağır, 2015: 42). Ancak Batı ile işbirliğine girerek Rusya çıkarlarını geri planda bırakacak bir Belarus'un Kırım'dakine benzer krizle karşılaşmaması işten bile değildir. Zaten siyasi, idari, ekonomik tüm sistemini Rusya ile ilişkileri üzerine kuran Belarus'un Kırım'dan asıl farkı toplumdaki kültürel ve dinsel uyumun yakalanmış olmasıdır. Bu nedenle Belarus'ta benzer bir krize rastlanma ihtimali oldukça zor gözükmemektedir.

1991 itibariyle Baltık devletlerinden Letonya, Litvanya ve Estonya'nın bağımsızlığını kazanması ile Rus halkın bu ülkelerde azınlık durumuna düşmesi ve azınlığın Rusça konuşmasından ötürü ayrımcılığa uğraması özellikle Estonya ve Letonya'da sorunlara neden olmuştur (Baharçipek ve Ağır, 2015: 42). Bu ülkelerin Rus güdümünden kurtulma amacıyla AB ve NATO'ya üye olmaları ve tercihlerini açık kartlarla ortaya koymaları Rusya'nın gelecek süreçte Putin iktidarıyla revize edilen Yakın Çevre Doktrini kapsamında değerlendirildiğinde bölgesel bir krize yol açabilecektir. Zaten Rusya'nın Avrasya hakimiyetini elde etme isteği ve komşu ülkelerdeki Rus etnisitenin haklarını gözetmesinden doğan sorumluluk bilincini

meşrulaştırmaya yönelerek kriz ortamlarına yönelmesi ise bu coğrafyada Kırım emsalinde kriz ortamlarının var olduğunu göstermektedir.

Rusya, 1992'den itibaren Moldova'da askeri gücünü etkin şekilde kullanarak Transdinyester (Yukarı Dinyester) ve Gagavuz bölgelerinde kendi kontrolünde yönetim alanları oluşturmuştur. 1994 yılında NATO ile işbirliğini geliştirmek adına BİO programına katılan ancak 1994-1996 yılları arası süreçte NATO'nun Karadeniz'e yayılarak genişlemesinden rahatsızlık duyan Rusya, bu süreçte Moldova'nın da tıpkı Ukrayna ve Gürcistan gibi BİO ve NATO'ya yönelmesi üzerine müdahalesini artırmıştır (Akdeniz, 2018: 191). Muhtemel senaryoda Transdinyester bölgesindeki ayrılıkçı hareketlere destek veren Rusya, Ukrayna'nın Donbas bölgesindeki çatışmalar sonucu “*de facto*” olarak uyguladığı Rus güdümlü yönetim projesinin bir benzerini Moldova'da Transdinyester için uygulayabilir.

AB'nin 2004'te Rusya sınırlarına yaklaşarak Baltık ülkelerini bünyesine katması ve gelişen süreçte DOP kapsamında Ukrayna, Gürcistan, Moldova, Belarus, Azerbaycan ve Ermenistan ile işbirliğine yönelmesi Rusya tarafından yakın bir tehdit olarak algılanmıştır (Baharçipek ve Ağır, 2015: 35). Putin, yakın çevresinde Batı ile işbirliğine yönelen ülkeler üzerinde sert gücünü etkin şekilde kullanırken, gerekirse Kırım ve Donbas bölgelerinde olduğu gibi etnisite üzerinden kriz ortamlarına zemin hazırlayıp egemenlik yetki alanını geliştirmeye yönelmektedir. Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin Batı ile işbirliği sürecinde her daim bariyer rolü üstlenen Rusya, çevre ülkelere ultimatom vererek Kırım emsalinde sert güç uygulayabileceğinin mesajını vermektedir. En kötüsü de uluslararası arenada Rusya aleyhine uygulanacak caydırıcı bir yaptırımın ortaya konulamamasıdır.

3.2.5 Doğu Ukrayna'da Ayrılıkçı Hareketler: Donbas Savaşı

Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB mirası ile Karadeniz Filosu'nun beşte birine sahip olan Ukrayna, Türkiye'nin peşi sıra Karadeniz'de en uzun kıyı hattına sahip ikinci ülke olmuştur (Çomak, v.d., 2014: 153).

Ukrayna, üniter bir ulus-devlet olarak birçok etnik gruba ev sahipliği yapan ve içerisinde özerk yönetimlerin bulunduğu bir ülkedir. Ukrayna'daki etnisiteler arasında en büyük paya sahip olan Ruslar Ukrayna'nın doğu kesiminde yoğunluk göstermekte ve

Ukrayna'daki etnik kimlik ayrışmaları bölgesel çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bir ülkedeki azınlığın komşu ülkelerdeki etnisitelerle akrabalık içerisinde olması ulusal azınlık olarak değerlendirilebilir. Sovyet sonrası dönemde Ruslar Avrupa topraklarına yayılarak ulusal azınlık statüsüne girmişlerdir. Ukrayna içerisinde ulusal azınlık durumuna bakıldığında ise Rus etnisitenin azınlık olmaktan ziyade nüfus çoğunluğuna ulaştığı tek bölgenin Kırım olduğu görülmektedir. Kırım'ın etnik demografisini %58.3 Rus, %24.3 Ukraynalı, %12 Kırım Tatarı oluşturmaktadır (Erkem Gülboy, 2014: 263-266).

Şekil 2: Donetsk ve Lugansk Halk Cumhuriyetleri

Kaynak: <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-ukrayna> (18.03.2018)

Ukrayna'nın doğu bölgesinde bulunan Donbas bölgesini oluşturan Donetsk ve Luhansk şehirlerinde nüfus çoğunluğuna sahip olan Rus etnisiteyi arkasına alan muhalif kesimler, Kırım referandumunu emsal olarak Donbas'ta özerklik için referandum çağrısında bulunmuş ve akabinde Rusya'ya bağlanmak için hükümete yönelik protestolar düzenlenmiştir. Kırım Krizi sonrası çıkacak ikinci bir krizin önlenmesi adına AB, ABD, Rusya ve Ukrayna arasında 17 Nisan 2014'te Cenevre'de düzenlenen anlaşma ile Donbas bölgesinde Rus askerlerinin geri çekilmesi ve uzlaşmaya yönelik adımların atılması kararlaştırılmıştır. Anlaşmaya rağmen Kırım işgalinin yanı sıra Ukrayna'daki kriz ortamından ve hazırda bulunan protestocu kitleden faydalanmak isteyen Rusya, silahlanmaya devam eden ayrılıkçı hareketlere yardım ederek

Ukrayna’da kamu binalarının işgal edilmesini ve Doğu Ukrayna’da bağımsızlık adına referanduma gidilmesini desteklemiştir. 11 Mayıs 2014 günü Donbas bölgesinin Donetsk ve Luhansk şehirlerinde gerçekleşen referandumda %90 oranında halkın bağımsızlık istediği iddiası ortaya atılmıştır (Çomak, v.d., 2014: 155).

Rusya’nın amacı, Ukrayna krizinden faydalanarak Kırım, Donetsk ve Luhansk bölgelerinde özerk yönetimler oluşturup Ukrayna’nın Batı yanlısı dış politikasına müdahale etmektir. Nitekim yapılan referandum sonucu Rusya amacına ulaşmış ve bölgede Donetsk Halk Cumhuriyeti ile Luhansk Halk Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Emsal nitelikteki bu referandum ile Ukrayna’daki diğer ayrılıkçı hareketler Rusya tarafından destek görmüş ve yeni bir referandum ile Doğu Ukrayna’da Novorossiya Cumhuriyeti kurma hedefiyle Batı karşıtı protestolar devam etmiştir (Çomak ve Cerrah, 2014: 733).

Putin, Ukrayna’nın güneydoğu kesimi için Yeni Rusya anlamına gelen “*Novorossiya*” kelimesini kullanmaktadır. Yeni Rusya olarak nitelendirilen bu bölge Moskova merkezli yönetilen bir özerk bölge olarak tahayyül edilmektedir. Hem bölgesel hem de küresel olarak Yeni Rusya oluşumu “*de jure*” olarak kabul görmese de Rusya’nın gözünde “*de facto*” olarak şekillenmektedir (Abdi, 2014: 240).

Ukrayna, SSCB’den edindiği tecrübeyle federatif yapıyı ayrılıkçı ve çatışma ortamını tetikleyen bir sistem olarak görmüştür. Öyle ki bu bakış açısının bir yansıması olarak Rusya, Donbas bölgesindeki protestocu kitle için “federalistler” tanımını kullanırken Ukrayna ise “ayrılıkçılar” tanımını daha uygun bulmuştur. Ukrayna, özerk Kırım dışındaki diğer bölgelerinde merkezden yönetimi sağlama ve bu durumu korumaya gayret göstermiştir (Erkem Gülboy, 2014: 282).

Rusya Devlet Başkanı Putin, 2018 yılının Temmuz ayında ABD Devlet Başkanı Donald Trump ile yapmış olduğu görüşmede; Doğu Ukrayna’da tek taraflı bağımsızlığını ilan eden Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetleri’nin Rusya’ya bağlanması adına referanduma gidilmesinin ve bölgenin Ukrayna’dan bağımsızlığını kazanmasının gerektiğini belirtmiştir. ABD Başkanı Trump ise gelişen süreçte yaptığı açıklamalarla Putin’in referandum önerisine olumsuz tavır sergilemiştir. ABD ve AB

her ne kadar Ukrayna hükümetine destek verse de Rusya'nın Doğu Ukrayna'yla ilgili planlarında kararlı olduğu görülmektedir.

3.3 TÜRKİYE'NİN KARADENİZ GÜVENLİĞİ STRATEJİSİ

Uluslararası arenada Türk Boğazları olarak kabul gören ve toplam uzunluğu 164 mil olup Karadeniz ile Ege Denizi'ni birbirine bağlayan İstanbul Boğazı, Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Türk Boğazları uluslararası su yolu olarak kabul görmekle beraber uluslararası geçiş rejimlerine tabi olmaktadır (Doğru, 2014: 132).

10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ve İtilaf Devletleri arasında düzenlenen Sevr Andlaşması kapsamında Türk Boğazlarında barış veya savaş dönemlerinde tüm ülkelerin ticaret veya savaş gemilerine ve bunun yanı sıra askeri veya sivil uçaklarına geçiş serbestliğinin verilmesi öngörülmüş ancak bu andlaşma hiçbir zaman onaylanmamış ve uygulamaya konulmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti döneminde ise Türk Boğazlarının geçiş rejimini belirleyen iki önemli sözleşme bulunmaktadır. Bunlardan ilki 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Andlaşması kapsamındaki Lozan Boğazlar Sözleşmesi'dir. Lozan Boğazlar Sözleşmesi çerçevesinde Milletler Cemiyeti'nin (MC) vermiş olduğu garantörlük kapsamında Türk Boğazlarının güvenliğinin sağlanması öngörülmüş ancak Türkiye'nin bu konuda yardım görememesi ve endişelerinin artması üzerine sözleşmenin bir konferans düzenlenerek güncellenmesinin gerekliliği ortaya atılmıştır. Türkiye tarafından 11 Nisan 1936 tarihinde Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan tüm devletlere nota gönderilmesi ve İtalya haricinde bütün tarafların katılım göstermesi ile 20 Temmuz 1936 tarihinde İsviçre'nin Montrö kentinde düzenlenen konferansta Türk Boğazlarının geçiş rejimini belirleyen ikinci sözleşme olan Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır (Doğru, 2014: 142-154). Konferansa katılım göstermeyen İtalya, 3 Mayıs 1938 tarihinde sözleşmenin 27. maddesi çerçevesinde sözleşmeye katılarak taraf ülke olmuştur (Güneş, 2007: 231).

29 maddelik ana metin, 4 ek ve 1 Protokol'den oluşan Montreux Boğazlar Sözleşmesi, 9 Kasım 1936 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Sözleşme kapsamında ticari veya savaş gemilerinin ve ayrıca uçakların boğazlardan geçiş rejimine ilişkin

sorumluluk üstlenen Türkiye MC'ye yıllık rapor sunmakla yükümlü tutulmuştur. Mevcut süreçte hazırlanan bu yıllık raporlar 1945'te kurulan BM'ye sunulmaktadır (Güneş, 2007: 231-234).

Sözleşme çerçevesinde belirlenen geçiş rejimi ile Karadeniz'e kıyıdaş devletler ile kıyıdaş olmayan devletler arasındaki dengenin korunması sağlanmaya çalışılmıştır. Türk Boğazlarından geçiş şartları ticari ve savaş gemileri açısından ayrı ayrı ele alınırken geçiş süreci ise barış, savaş ve pek yakın savaş tehlikesi dönemleri olarak ayrı ayrı düzenlenmiştir. Barış dönemlerinde sözleşmenin 2. maddesi çerçevesinde ticari gemilere Türk Boğazlarından tam geçiş serbestisi tanınmıştır ancak bu geçiş rejimi, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) anlamında transit değil, sözleşmenin kendisine özgü bir geçiş rejimidir. 13. madde kapsamında savaş gemilerinin Türk Boğazlarından geçişinin sağlanabilmesi için Türk hükümetine ön bildirin yapılması gerekli görülmüştür. Uçakların Türk Boğazları üzerindeki uçuşlarında geçiş serbestliği bulunmamakta ve uçuşların gerçekleşmesi ise tam anlamıyla Türkiye'nin iznine tabidir. Ayrıca sözleşmenin 15. maddesi kapsamında boğazlardan geçiş yapacak olan savaş gemilerinin taşıdıkları uçakları hiçbir durumda kullanamayacakları açık bir şekilde ifade edilirken 23. madde kapsamında ise sivil uçakların yasak bölgeler dışındaki uçuşlarını kontrol etme yetkisinin de Türkiye'ye ait olduğu belirtilmiştir. Savaş dönemlerinde Türkiye savaşan ülke değil ise 4. madde kapsamında ticari gemiler barış dönemlerindeki hükümlere tabi olarak geçiş serbestliğinden faydalanabilecek, Türkiye savaşta ise 5. madde çerçevesinde Türkiye'nin savaşta olduğu devletle bağı olmaya ticari gemiler bu düşman devlete yardım etmemek şartı ile Türk Boğazlarından geçiş serbestliğine sahip olabileceklerdir. Bu gemilerin geçişleri her daim Türkiye tarafından gösterilecek güzergahlardan yapılacaktır. Pek yakın savaş tehlikesi süreçlerinde ise sözleşmenin 6. maddesi çerçevesinde ticari gemilerin barış dönemlerindeki gibi gündüz gerçekleşen geçişlerinden herhangi bir ücret talep edilmeyecek olup savaş gemilerinin geçişleri ise sözleşmenin 21. maddesi 1. fıkrası çerçevesinde savaş dönemlerindeki hükümlerle aynı şekilde Türkiye'nin iznine tabi olacaktır (Güneş, 2007: 235-237).

Türkiye'nin kendi boğazlarında tam anlamıyla egemenliğini kazanmasında dönüm noktası teşkil eden ve Karadeniz güvenliğinde Türkiye'nin rolünü artırarak

bölgedeki güç dengesini sağlayan 1936 tarihli Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Türk-İngiliz ilişkilerinin geliştirilmesinde de olumlu etkiler bırakmıştır. Türkiye, Doğu Akdeniz’de İtalya’nın getirmiş olduğu tehlike karşısında İngilizlerle işbirliğine yönelmekle birlikte II. Dünya Savaşı sonrası süreçte Sovyetler Birliği tarafından boğazların güvenliğinin birlikte sağlanması teklifini reddederek bu konuda İngiltere ve ABD’den destek görmüştür (Tosun, 1994: 109).

Türkiye’nin Montreux Boğazlar Sözleşmesi kapsamında boğazlardaki geçiş rejimlerini kontrol edebilen hakim güç olmasından rahatsızlık duyan Rusya, Kırım’ı ilhak ederek SSCB’nin Karadeniz’deki egemenlik yetki alanından miras elde etmek istemektedir. Rusya’nın bu bağlamda Karadeniz’deki donanmasını hızla artırmaya yönelmesi Türkiye’nin Karadeniz güvenliği açısından bir tehdit haline gelmiştir. Bölgesel birlik çalışmalarını yürütmekte olan Türkiye ise bölgede askeri kontrolü elinde tutmaya çalışmakta ve bölgesel işbirliğine yönelmektedir (Çomak, v.d., 2014: 143).

ABD, Montreux Boğazlar Sözleşmesi’nin güncellenmesinin gerekliliği üzerinde dururken Karadeniz’de varlığını NATO üsleri aracılığıyla sürdürmekte ve Karadeniz’deki Rus tehdidini kırma noktasında Türkiye’ye güvence vermektedir. Ancak Türkiye’nin Karadeniz’de taraf seçme durumu olası bir sıcak savaşı ortaya çıkarabileceğinden temkinli ve denge bulucu politikalar Türkiye açısından son derece önemlidir.

Türkiye, Rusya güdümündeki bir Ukrayna’nın Karadeniz’de istikrarsızlıklara yol açabileceğinden ve Kırım Tatarlarının güvenliğini tehlikeye düşüreceğinden endişe duymakla birlikte Ukrayna’nın Batı çizgisinde devam eden Avrupa ülkesi olmasını tercih etmekte ve bu bağlamda Ukrayna’ya destek vermektedir (Demir, 2014: 186).

Türkiye, Karadeniz’de bölgesel güvenliğin ve ekonomik işbirliğinin sağlanması adına Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) ve Karadeniz Uyumu Harekatı; (KUH) gibi oluşumların kurulmasında öncülük etmiştir. Ancak Karadeniz’e kıyıdaş ülkelerin Rusya’nın da dahil olduğu bu organizasyonlarda yer almaya temkinli kalmaları, bu örgütlerin çatısı altında bölgesel birliğin ne derece sağlandığı konusunda soru işaretlerine neden olmaktadır (Çomak, v.d., 2014: 164).

3.3.1 Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)

1998 senesinde Varna'da yapılan İkinci Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanları toplantısında Karadeniz'de kıyıdaş ülkelerin işbirliğiyle çok uluslu bir yapılanma olarak deniz kuvvetinin oluşturulması fikri ilk kez Türkiye tarafından ortaya atılmıştır.

Türkiye öncülüğünde Rusya, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna ve Gürcistan'ın katılımlarıyla 2 Nisan 2001'de kurulan BLACKSEAFOR, Karadeniz'in güvenliği ve iyi komşuluk ilişkilerinin kurulması adına oldukça büyük önem arz etmektedir. Çevre koruma faaliyetleri, mayınlara karşı tedbir alma, arama ve kurtarma faaliyetleri, insani yardım ve iyi niyet ziyaretleri bölgesel barışın sağlanması amacıyla kurulan BLACKSEAFOR'un görev yetkisi alanına girmektedir. (Cerrah, 2018: 270).

BLACKSEAFOR'un komuta yetkisi, 6 aylık periyodik dönemlerde kurucu 6 kıyıdaş devlet arasında devir teslimi yapılarak el değiştirmektedir. 2004'te görev yönergesinde değişikliğe gidilerek terörizm ve organize suçlarla mücadele de örgütün görev yetki alanına dahil edilmiştir. Ağustos 2004'te BLACKSEAFOR aracılığıyla Karadeniz'de ilk defa Terörizmle Mücadele Operasyonu gerçekleştirilmiştir. Aslında bu eylem, Türkiye'nin NATO üyeliğinde ortaklık kurduğu Bulgaristan ve Romanya üzerinden Karadeniz'e kontrolsüz girişlerin yapılmasından duyduğu rahatsızlığın ve bu durumu engellemek istemesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin bu bağlamda Rusya ile işbirliği içerisinde örgütün görev yetkilerinde değişikliğe yönelmesi ile örgütün, yalnızca 6 aylık komuta devir teslimi süreçlerinde aktif rol üstlenmesinden ziyade süreklilik içerisinde faaliyet göstermesi hususunda değişikliğe gidilmesi Karadeniz'deki barış ortamı için daha etkili sonuçlar ortaya koyabilecektir. Ayrıca bölgesel sorunların ve ikili uyuşmazlıkların taraflar arasında çözüme kavuşturulmasını temel hedef alan bu organizasyonun bölgesel sorunların çözümüne hız kazandırması beklenmektedir (Koçer, 2007: 212).

Türkiye'nin 1936 tarihli Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin gereğini yerine getirerek bölgede güvenliği sağlamasına yardımcı olan bu organizasyon bir nevi Rusya'nın ABD'ye karşı güvenlik kalkanı olarak değerlendirilebilir.

3.3.2 Karadeniz Uyumu Harekatı (KUH)

Karadeniz güvenliğinin sağlanması adına BLACKSEAFOR'un yanı sıra BMGK'nin 1373, 1540 ve 1566 sayılı kararlarına uyumlu olarak Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın askeri tatbikatı ile 1 Mart 2004'te "*Operation Black Sea Harmony*" (Karadeniz Uyumu Harekatı) başlatılmıştır. Karadeniz'in uluslararası sularında, Türk karasularında ve bu bölgeleri kapsayan hava sahasında faaliyet sürdüren hareket, kıyıdaş tüm ülkelerin katılımına açıktır. 2006 yılına kadar Türkiye tarafından faaliyet gösterildiği için diğer bölgesel örgütlerden farklı olarak milli nitelik kazanmıştır. 2006 itibariyle çok uluslu yapıya dönüştürülmesi adına karar verilmiş ve Karadeniz ülkelerine çağrıda bulunulmuştur. 17 Ocak 2007'de Türkiye-Ukrayna arası imzalanan protokol ile Ukrayna da KUH'a resmen katılım göstermiştir(Koçer, 2007: 213).

Türk ve Rus Deniz Kuvvetleri Komutanları arasında mektup değişimi sürecinin tamamlanması sonrasında, 27 Aralık 2006 tarihinde Rusya Federasyonu resmen KUH'a katılırken 6 Aralık 2010'da da Romanya'nın katılımına ilişkin mutabakat düzenlenmiş ve Romanya da KUH'a resmen katılmıştır (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2016). Ukrayna'nın yanı sıra Rusya Federasyonu ve Romanya'nın da Türkiye'nin çağrısına resmi olarak yanıt vermesi ile çok uluslu bir yapıya giren KUH, bölgede önemli bir yapılanma haline gelmiştir.

Gürcistan, 8 Mart 2013'te KUH'a katılım hakkında bilgi talebinde bulunmuş ancak harekate katılım konusunda halen resmi bir girişim göstermemiştir. Bulgaristan'ın KUH'a katılımı konusunda 2015 Ocak ayında Varna'da KUH'tan bağımsız yürütülecek işbirliğine yönelik görüşmeler düzenlenmiştir (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2016). Türkiye öncülüğünde faaliyet gösteren KUH, bölgede ekonomi ve güvenlik açısından örnek teşkil eden bir hareket olarak Ukrayna, Rusya Federasyonu ve Romanya ile ikili yürütülen ilişkilerde ortak bir buluşma noktası niteliğindedir.

3.3.3 Türk Dış Politikasında Kırım

Osmanlı İmparatorluğu ve Rus İmparatorluğu arasındaki savaşa son veren 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'nda, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk savaş tazminatı olarak Rusya Çarlığı'na devredilen Kırım Hanlığı'nın, bağımsızlık ilan edemeyeceğine ve üçüncü bir tarafın egemenliğine geçemeyeceğine dair madde bulunmakta ve

antlaşmanın çiğnenmesi durumunda Kırım yarımadasının Türk hakimiyetine geçeceği belirtilmektedir. Antlaşmanın kendisine tanımış olduğu bu hakka rağmen Türkiye, Kırım'ın 1991'de Ukrayna egemenliğine geçmesinde veya 2014'te ilhak edilerek Rusya egemenliğine geçmesinde Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan doğan müdahale yetkisini gündeme getirmemiştir. Oysaki Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu döneminde çizilen ve halen geçerliliğini koruyan İran sınırını emsal göstererek Küçük Kaynarca Antlaşmasına atıfta bulunulabilir ve Kırım yarımadasına ilişkin hak iddia edebilirdi. Ancak Türkiye, özerk cumhuriyet olan Kırım'ı Ukrayna'nın bir parçası olarak tanımakta ve Kırım üzerinde hak iddia etmekten ziyade Türk milliyetçiliğiyle tarihsel bağların bulunduğu Kırım Tatarlarının haklarının gözetilmesi üzerine politikalar geliştirmektedir. Ayrıca mevcut durumda Türkiye'nin 2 milyona yakın Kırım Tatarı'na ev sahipliği yaptığı tahmin edilmektedir (Yılmaz, 2015a: 5,8).

Türkiye, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne saygı duyulması yönünde tutum sergileyerek 16 Mart 2014 günü gerçekleşen Kırım referandumunu tanımadığını her fırsatta dile getirmektedir. Yakın tarihe baktığımızda 3 Kasım 2018'de Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko arasında düzenlenen toplantıda Erdoğan, Türkiye'nin Kırım Tatarlarına ev sahipliği yaptığını, Ukrayna'daki çatışmaların bir an evvel uluslararası hukuka uygun şekilde çözülmesinin gerektiğini ve Kırım'da yapılan hukuksuz referandumu tanımadığını açıklamıştır.

Türkiye ve ABD, Kırım Krizi'nin Ukrayna Anayasası kapsamında değerlendirilmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır. *"Her ne kadar 138. Madde'de, Kırım Özerk Bölgesi'nin yerel referandum yapabileceği belirtilmişse de; 73. Madde'de, Ukrayna topraklarının ve sınırlarının değişimini içerecek bir talebin ancak tüm Ukraynalıların (18 yaş ve üzeri) katılacağı bir referandumla belirlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır"*(Dilek, 2015: 256). Bu minvalde Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılma talebinin meşruluğu ancak Ukrayna Anayasası'nın 73. Madde'sinin uygulanması kapsamında kabul edilebilecektir.

1783'ten bu yana gelen süreçte bağımsızlıklarını kazanmak isteyen Kırım Tatarlarının mücadelesinde ortak bir ses olarak ilk kez 2009'da Kırım'da toplanan Dünya Kırım Tatar Kongresi, Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı üzerine ikinci kez

Ağustos 2015'te Ankara'da toplanmıştır. Kongre, Kırım Tatar halkının meclisi niteliğinde küresel temsilciliğini yapmaktadır. 2015'te Ankara'da düzenlenen Dünya Kırım Tatar Kongresi başkanlığına KTMM Başkanı Çubarov seçilmiştir (Yılmaz, 2015a: 9).

Kongrede alınan kararlar doğrultusunda Kırım Tatarlarının kendi kaderini tayin hakkına sahip olmasının gerekliliği, hukuk ve demokrasi ilkeleri çerçevesinde özgürce yaşam hakkına sahip oldukları ve bu nedenle işgalin bir an evvel sona erdirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ukrayna'nın egemenliği doğrultusunda toprak bütünlüğünün yeniden sağlanması ve Rusya işgali altında yaşayarak 1944 yılından beri süregelen sürgünlerle kendi vatanlarında azınlık durumuna düşen Kırım Tatarlarının kendi topraklarında can güvenliğinin sağlanması ve adaletsiz yargılamaların bir son bulması adına kongredeki sesin dünya ülkelerine duyurulması amaçlanmıştır. Kongrenin en önemli odak noktası ise Ukrayna'nın Kırım'da özerk bir Tatar devleti kurma girişiminde bulunacağına dair açıklama yapması olmuştur (Yılmaz, 2015a: 10,13).

Nihai noktada Kırım Tatar diasporası, Dünya Kırım Tatar Kongresi aracılığıyla küresel farkındalığın oluşturulması gayreti içerisinde. Bu süreçte gayrimeşru görülen referandum ve Kırım'ın ilhakına karşı verilen mücadele Rusya'yı meşgul eden ve her an fitili alevlenebilecek bir dondurulmuş kriz olarak devam etmektedir. Oysaki Rusya, Kırım Tatarlarına yönelik ortak bir çözüm arayışına yönelse krizin çözümü çok daha kolay olabilecektir. Kongreye ev sahipliği yapan Türkiye, koruyucu ve dostane tutumu ile Kırım Tatarlarının dünya kamuoyuna açılan sesine ortak olmuş ve bu mücadelede Tatar kardeşlerinin yanında yer aldığını göstermiştir.

3.4 KIYIDAŞ ÜLKELERİN GÜVENLİĞİ VE AB-NATO ETKİSİ

Kuzeyinde Ukrayna ve Rusya Federasyonu, güney kıyı şeridinde Türkiye, doğusunda Gürcistan ve batısında Romanya ile Bulgaristan bulunan Karadeniz havzası, pek çok devlete ortak payda olmakla birlikte uluslararası deniz hukuku çerçevesinde yarı kapalı deniz statüsündedir. Türkiye'nin 1700 km, Rusya'nın 421 km, Ukrayna'nın 1756 km, Romanya'nın 256 km, Gürcistan'ın 322 km ve Bulgaristan'ın 414 km kıyı şeridiyle

bağlı bulunduğu Karadeniz'in toplam kıyı şeridi 4869 km uzunluğundadır (Çomak, v.d., 2014: 138).

Karadeniz, tarihsel geçmişinde bir jeopolitik rekabet alanı olup bir iç deniz olarak kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü kaybettiği dönemde fırsattan istifade eden Rus İmparatorluğu, 1870'de Paris Antlaşması'nı reddederek kıyılarda askeri donanmasını güçlendirmiş ve güney yönündeki yayılmacı politikasıyla Karadeniz'de stratejik üstünlük elde etmeye çalışmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde SSCB'nin dağılmasına kadar Karadeniz'de etkisi artan bir Rus hegemonyası başlamıştır. SSCB, II. Dünya Savaşı'nda Karadeniz'e kıyıdaş olmayan ülkelerin savaş gemilerinin boğazlardan geçişine karşı çıkarken Almanya, Hazar havzasındaki petrol kaynaklarına yönelme amacıyla Karadeniz'e açılmak için Ren-Tuna kanalını inşa etmiştir. II. Dünya Savaşı sona erdiğinde SSCB'nin Karadeniz boğazlarında avantaj sağlama istekleri, Türkiye'nin ABD'ye yaklaşmasında ve NATO'ya üye olmasında etkili olurken Karadeniz'in de Batı ve Doğu'nun rekabet sahasına dönüşmesinde etkili olmuştur. Sovyet dönemi sonrası Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler arası ilişkiler canlanırken AB ve ABD'nin bölgeye daha ilgili hale gelmesiyle bölgede enerji ve ticaret hatları oluşturulmuştur (Çomak, v.d., 2014: 139-141).

İkili ilişkilerin geliştirildiği bu süreçte Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler, belirlemiş oldukları Ulusal Güvenlik Stratejileri kapsamında ortak bir noktada toplanarak milli çıkarların herhangi bir tehdit altında kalması durumunda uygulanacak muhtemel politikaları değerlendirmiş ve ülkelerin güvenlik endişesinden doğan politikalarının kamuoyuna nasıl aktarılması gerektiği üzerinde görüş birliğine varmıştır (Akdeniz, 2018: 191).

Soğuk Savaş dönemi sonrası süreçte eski Sovyet Cumhuriyetleri ile ortak stratejik politikalar geliştirmeye yönelik NATO, ilk girişim olarak 1994 yılında eski Doğu bloğu ülkeleriyle BİO programını oluştururken 1997 yılında ise Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi'nin kurulmasında öncülük etmiştir (Sağlam, 2014: 441).

NATO ve AB Soğuk Savaş döneminden bu yana eski Sovyet Cumhuriyetleri ile yakın ilişkiler kaydederek Rusya'nın Hazar ve Ortadoğu'da enerji kozunu kullanmasını

engellemeye yönelik politikalar izlemektedir. Bu bağlamda Ukrayna, Gürcistan ve Kazakistan'da Batı yanlısı kitlenin gerçekleştirdiği renkli devrimleri kendisine tehdit olarak algılayan Rus hegemonyası bu süreci ABD'nin Sovyet sonrası düzende yeni çevreleme politikası olarak yorumlamıştır (Sağlam, 2014: 442-443).

Varşova Paktı'nın son bulması ile Moskova idaresinden uzaklaşan Romanya ve Bulgaristan, ABD'nin askeri üslerine ev sahipli yaparak Batı'ya adapte olurken AB ve NATO ile diplomatik ilişkilerine önem vermektedir (Çomak ve Cerrah, 2014: 726). Ukrayna Krizi sonrası Karadeniz güvenlik dengesini yakından takip eden ABD, Romanya ve Bulgaristan'da bulundurduğu askeri üsler aracılığıyla Montreux Boğazlar Sözleşmesi kapsamında belirlenen 21 gün sınırını geçmeksizin bölgede savaş gemilerini halihazırda bulundurmaktadır (Çomak, v.d., 2014: 143).

Türkiye, NATO üyesi ve AB'ye aday olan bir ülke olarak ABD ile ilişkilerini zedelemekten kaçınırken Rusya ile ABD arasında gündeme getirilen Montreux Boğazlar Sözleşmesi konusunda dengeyi korumak zorundadır. Montreux Boğazlar Sözleşmesi kapsamında askeri donanmaların Karadeniz'de kısıtlı bulundurulması konusu 11 Eylül Saldırısı ardından ABD'nin terörle mücadele adına yürüttüğü operasyonlarda Rusya'nın tepkisine yol açarken 2008 Rus-Gürcü Savaşı'nda da ABD'nin Karadeniz'deki tepkisi kaçınılmaz olmuştur (Demir, 2014: 185-186).

2008'de Rusya'nın Gürcistan'a saldırı hareketinde bulunması üzerine Tiflis'e yakın diplomasisiyle Gürcistan'a açıktan destek veren tek Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkesi Ukrayna olmuştur (Şamilkızı, 2017: 46). Ukrayna Gürcistan'a vermiş olduğu destekle AB ile ilişkilerinde gelişme kaydederken Rusya'dan ise olumsuz tepkiler almıştır. Rusya'nın arka bahçesinde AB ile yakınlaşma diplomasisine yönelen ülkeler Rusya'dan tepki görerek Gürcistan emsalinde muhtemel bir savaş alanı olma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır.

ABD, 2014 Martı'nda Kırım referandumunun hemen öncesinde Karadeniz'de NATO üssü olarak kullandığı Romanya ve Bulgaristan'a 1 milyar dolar fon sağlayarak kendi askeri filosuyla bölgede güvenlik tatbikatı gerçekleştirmiştir. Ukrayna ise aynı süreçte AB ile serbest ticaret ve ortaklık anlaşmasını imzalayarak Batı ile ilişkilerini geliştirme eğilimini göstermiştir (Kelkitli, 2014: 302).

Bulgaristan ve Romanya, AB ve NATO kurumları ile uyum içerisinde politikalar izleyerek bölgede güvenlik ve istikrarın korunmasını hedeflemektedir. Romanya, Moldova'nın Avrupa yanlısı eğilimlerini desteklemekte ve bölgedeki Rus güdümünü ekarte etmek adına kendisini NATO bünyesinde güvenceye almaktadır (Akdeniz, 2018: 191, 205).

Romanya ve Bulgaristan'ın Avrupa entegrasyonu adına AB'den yardım alırken ayrıca AB dışında ayrı bir proje olarak Karadeniz'de bölgesel işbirliğine yönelmesi Rusya'nın ilerleyen süreçte NATO güvencesindeki bu ülkelere askeri anlamda sert güç uygulaması ihtimalini zorlaştırırsa da Rusya'nın enerji gücünü etkin şekilde kullanarak ülkelerin ekonomisine darbe vurması muhtemeldir.

Rusya'nın Karadeniz'de artan egemenliğinden rahatsızlık duyan ABD'nin Rusya'yı çok kutuplu düzende Çin'i dengeleyen aktör olarak görerek küresel rekabette dengeleyici role bürünmesi ve AB'nin Rusya enerji kaynaklarına bağımlı olup bir numaralı enerji tedarikçisi olması gerek ABD'nin gerekse de AB'nin Kırım ilhakına karşı takındığı tutumlarında etkili olmuştur. Rusya'nın eline geçen bu kozlar Kırım meselesinde Rusya'nın daha serbest davranmasına ve bölgedeki gücünü giderek artırmasına yol açmaktadır. ABD, Karadeniz'de Rusya egemenliğini sınırlayıcı bir strateji olarak Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin revize edilmesinin gerekliliğini zaman zaman gündeme getirmekte ve NATO aracılığıyla Karadeniz suları içerisindeki varlığını daha etkin göstermek istemektedir. Montreux Boğazlar Sözleşmesi kapsamında üzerine büyük yük düşen Türkiye ekonomik çıkarlarını da göz önünde bulundurarak her iki tarafı dengeleyici rol üstlenmektedir (Kelkitli, 2014: 302,304).

ABD, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin koşullarının değiştirilmesinin gerekliliği üzerinde dururken Rusya ise bu duruma tepki olarak sözleşmenin kendisine sağladığı avantajları korumak istemekte ve Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerinin kısıtlanması isteğiyle Montreux Boğazlar Sözleşmesi şartları kapsamında gereğinin uygulanmasını ve ABD donanmasının Karadeniz'de kalıcı olarak konuşlandırılmasının önüne geçilmesini talep ederek Türkiye'yi bu konuda hassasiyete davet etmektedir (Çomak, v.d., 2014: 163).

Gürcistan ve Ukrayna'da meydana gelen devrimler sonucu Batı sempatisini yöneticilerin başa gelmesiyle Karadeniz, Avrupa-Atlantik bölgesi haline gelmiştir. Durumdan rahatsız olan Rusya, Gürcistan'da ayrılıkçı bağımsızlık hareketlerini destekleyerek Ukrayna'nın doğalgazını kesmiş ve her iki ülkenin NATO'ya üyelik konusundaki kararlarını yeniden gözden geçirmesi adına gözdağı vermiştir. Rusya, Kırım'ın ilhakı ile Karadeniz'de egemenlik sahasını genişletirken NATO ve ABD ise zaman zaman Bulgaristan ve Romanya üzerinden bölgede bulundurduğu askeri üsler aracılığıyla Rusya'ya ultimatom vererek bölge ülkeleriyle işbirliğine yönelmektedir (Çomak, v.d., 2014: 142,144).

3.5 ABD, AVRUPA BİRLİĞİ VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN KIRIM EGEMENLİĞİNE YAKLAŞIMI VE KARŞILIKLI YAPTIRIMLAR

Batı'nın Avrasya coğrafyası yönünde yayılma politikaları NATO ve AB'ye üyelik süreçleri ile yürütülmektedir. Karadeniz'de Batı ile Rusya arası tampon bölge olan Romanya ve Bulgaristan 2004'te NATO'ya, 2007'de ise AB'ye üye olarak Batı'nın Karadeniz'e doğru genişlemesine olanak sağlamıştır. AB, 2009 itibariyle gündeme getirdiği DOP ile Rusya'nın Karadeniz'de yetki alanını sınırlandırmayı ve bölge ülkeleri üzerindeki Rus güdümünü ekarte etmek adına bu ülkelere destek vermeyi hedeflemektedir. Rusya'nın Batı'dan duyduğu tehdit algısı 2010 itibariyle gelişen Arap Baharı sürecinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. 2014 Ukrayna Krizi aslında Rusya'nın Arap Baharı'na bir cevabı olarak Batı'ya meydan okuyuşu olarak değerlendirilebilir (Yiğit, 2018: 345-346).

AB'nin Ukrayna krizine verdiği yanıt Rusya'ya karşı etkili ve caydırıcı bir yaptırımdan ziyade Ukrayna'ya maddi fon sağlamak olmuştur. AB, ekonomik çöküntü sürecine giren Ukrayna'ya IMF ile anlaşmaya yönelmesi karşılığında 11 milyar avroluk yardım taahhüdünde bulunmuştur. Yardım programının 5 Mart 2014'te Avrupa Konseyi'nde onaylanması ile AB Ukrayna'nın kurtarıcısı rolünü üstlenmiştir (Demir, 2014: 173). Gelişen süreçte AB ve ABD tarafından pazardaki sermaye dolaşımı etkilenen ve ekonomisi gittikçe gerileyen Ukrayna'ya ayriyeten 16 milyar dolarlık bir yardım paketi taahhüt edilmiştir (Baharççek ve Ağır, 2015: 41).

Mayıs 2014'te AB'nin Ukrayna'ya 1.8 milyar Avroluk kredi yardımıyla bulunması üzerine 7 Haziran 2014'te Ukrayna-AB arasında Ortaklık Antlaşması imzalanmıştır (Yiğit, 2018: 347). Ukrayna ise bir yandan yalnız kalmamanın verdiği özgüvenle hareket ederken, diğer yandan gelecek süreçteki ekonomisi adına Rus pazarında ne tür politikalara yöneleceğini analiz etmek durumunda kalmıştır. Rusya, yeni enerji hattı projelerinden Ukrayna'yı mahrum etmekte ve Ukrayna'nın Rus pazarına açılmasında kısıtlayıcı politikalara yönelmektedir. AB'nin Ukrayna ekonomisini nereye kadar destekleyebileceği de üzerinde tartışılması gereken bir başka konuyu oluşturmaktadır.

AB, Rusya'ya karşı askeri güç kullanamasa da Kırım ve Sivastopol Limanı'na yönelik tedbirlerin alınması, Rusya'nın Avrupa pazarında ve Avrupa bankalarında kısıtlayıcı tedbirlere maruz kalması, ekonomik işbirliğine yönelik tedbir alınması, Rusya ile sektörel işbirliğinde kısıtlamaya gidilmesi ve diplomatik önlemlerin alınması olarak birtakım ekonomik kısıtlayıcı yaptırımlar uygulamıştır (Yiğit, 2018: 348).

ABD ve AB'nin ortak kararı kapsamında Putin'in yakın çevresine seyahat yasağı uygulanarak bu kişilerin Avrupa ülkelerindeki mal varlıklarına blokaj uygulanırken bir diğer yandan da Rusya ile enerji sektöründe işbirliği yapan firmalara verilen teşvik kredilerinin dondurularak ihracat kısıtlamasına gidilmesi sonucu Rus bankaları zarara uğratılmıştır (Çomak, v.d., 2014: 156). AB'nin, Kırım ilhakına karşı ne denli kararlı olduğunu gösteren bu yaptırımların Rusya ekonomisini ne derece etkileyebileceği ve AB ülkelerinin kendi içlerinde bu yaptırımlara ne denli bağlı kaldıkları tartışmalı bir konudur. Buradaki en belirleyici rol ise Avrupa üzerinde enerji gücünü etkin şekilde kullanabilen Rusya'ya düşmektedir.

Rusya'nın Batı yaptırımlarına karşı cevabı AB, ABD, Kanada, Avustralya ve Norveç gibi ülkelerden et ve et ürünleri, balık ve diğer deniz ürünleri, sebze, meyve ve süt gibi ürünlerin ithal edilmesini Ağustos 2014'te bir yıllık süre için yasaklamak olmuştur. Rusya, Eylül 2014'te ithalat yasağını yürürlüğe koyarak gıda ürünlerinin yanı sıra Avrupa'dan temin edilen ayakkabı, dış giyim, özel giyim, kumaş, gibi sanayi ürünlerinin ithalatında da sınırlama getirmiştir. Rusya'nın Avrupa'ya yönelik ithalat sınırlamasına yönelmesi üzerine İsviçre'deki Rus bankalarındaki varlıklara kısıtlamalar

getirilmiş ve karşılıklı yaptırımlar üzerinden ticari ve diplomatik ilişkiler gerginleşmiştir (Semercioğlu, 2016: 167).

Ukrayna’da yaşanan kriz bölgesel nitelikte başlarken Kırım’ın ilhakı ile küresel nitelik kazanmış ve BMGK gündeminde yer edinmiştir. Adaleti sağlama ve barışı koruma misyonuyla faaliyet gösteren BMGK’de veto yetkisi bulunan ABD, Çin, İngiltere ve Fransa’nın yanında beşinci ülke olarak Rusya’nın da yer alması gündemdeki 2014 Kırım Krizi’ne karşı BM yaptırımlarının yetersiz kalmasına neden olmaktadır (Meral, 2018: 337). Güvenlik Konseyi’nin 5 daimi üyesinde bulunan veto yetkisinin verdiği güvenceyle uluslararası teamülleri görmezden gelen ve bölgedeki sert gücünü etkin şekilde kullanmak isteyen Rusya, BM nezdinde kınanmakla birlikte AB ve NATO’nun caydırıcılık etkisi tartışılır yaptırımlarıyla karşı karşıya kalmıştır.

BM Genel Kurulu, 68/262 sayılı kararı ile *“Kırım Özerk Cumhuriyeti ve Sivastopol şehrinin statüsünde herhangi bir değişikliği tanımak ve böyle değişmiş bir statünün tanınması olarak yorumlanabilecek herhangi bir işlem veya muameleden kaçınmak için tüm devletlere, uluslararası kuruluşlara ve uzmanlaşmış ajanslara çağrıda bulunur”*(Al ve Aypek Ayvacı, 2017: 232). Alınan bu karar sonucu 2014’te gerçekleşen Kırım referandumu BM nezdinde geçersiz ilan edilirken uluslararası kamuoyunun da gayrimeşru referanduma karşı tepki göstermesi beklenmiştir.

BM Genel Kurulu’nda Ukrayna Krizi’ne ilişkin son karar oylaması 19 Aralık 2016’dayapılmıştır. Alınan karar kapsamında Rusya, Kırım’ı işgal eden taraf olarak değerlendirilmiş ve uluslararası hukukun gereğini yerine getirmeye davet edilmiştir. BM Genel Kurulu’nda krizin çözümüne yönelik yapılan oylamada 100 kabul ve 11 red kararının çıkması çoğunluğun Rusya’nın aleyhine karar aldığını ortaya koymaktadır (Meral, 2018: 338-339). BM nezdinde kınanan Rusya, gayrimeşru ilhakı Kırım’da yaşayan Rus etnisitenin sahte halk oylamasına dayandırarak meşrulaştırmaya çalışmaktadır. BM’de çıkan kararlar Genel Kurul’un ve Güvenlik Konseyi’nin yapısı dolayısıyla Kırım hadisesinin çözümünde etkisiz kalırken, uluslararası kamuoyunun beklentileri NATO ve AB’nin daha etkin tutum sergilemesi yönündedir.

Güncel süreçte karşılıklı devam eden ekonomik yaptırımlara ilişkin Avrupa Konseyi tarafından yapılan açıklamalarda; Rus enerji ve savunma şirketlerinin AB ile

anlaşma yapamayacak olması, Rusya'nın AB birincil ve ikincil sermaye piyasasına erişiminin engellenmesi, AB tarafından Rus ordusuna yönelik silah ve askeri malzeme temininin gerçekleştirilmemesi gibi yaptırımların süresinin 31 Temmuz 2019 tarihine kadar uzatılacağı belirtilmiştir (CNN Türk, 2019).

Ukrayna hükümeti her ne kadar AB'nin tutum ve yaptırımlarına destekçi olsa da AB ülkelerinin Rusya ile ticari ortaklıklarından doğan farklılıklar, birliğin ortak kararları doğrultusunda uygulanan yaptırımların ne kadar uzun soluklu olabileceği hususunda soru işaretlerine neden olmaktadır. Birlik ülkelerinin kendi içlerinde ortak bir paydada buluşamaması ve özellikle Almanya'nın doğalgaz enerji transfer projelerinde Rusya ile işbirliğine yönelerek diğer birlik üyelerinden ayrık tutum sergilemesi Rusya'nın Avrasya'da atını istediği şekilde koşturmasına olanak sağlamaktadır.

4. 2014 KIRIM KRİZİ EKSENLİ EKONOMİ POLİTİĞİ VE ENERJİ SİYASETİ

4.1 2014 UKRAYNA KRİZİ VE BÖLGESEL EKOSTRATEJİ

4.1.1 Rusya-Ukrayna-Türkiye Üçgeninde Ekonomik İlişkiler

Türkiye, SSCB'nin dağılış sürecinde bağımsızlığını ilan eden Ukrayna'yı ilk tanıyan ülkelerden biridir. Türkiye ve Ukrayna arasındaki ekonomik ilişkilerin başlangıcı 4 Mayıs 1992'de imzalanan ve 20 Nisan 1994'te yürürlüğe giren Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'na dayanmaktadır (TUİD, 2017).

Türkiye-Ukrayna ilişkileri 2002'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) politikalarıyla ivme kazanmıştır. Türkiye ve Ukrayna arasında askeri, ekonomik ve güvenlik alanlarında işbirliği ve bunların yanı sıra Avrupa bütünleşmesi ön planda tutulmuştur. Türkiye'nin Karadeniz ticaretinde Rusya'dan sonra en fazla ihracat yaptığı ülke Ukrayna'dır. 2003 yılında Türkiye ve Ukrayna arasındaki ticaret hacmi %74 artmış ve ilerleyen yıllarda KEİ kapsamında ticari ilişkiler geliştirilmiştir. Türkiye; Ukrayna'dan demir, alüminyum, çelik gibi sanayi ürünlerini ve buğday, arpa, mısır, kanola ve bezelye gibi tarım ürünleri ithal ederken petrol yağları, motorlu taşıtlar, elektrikli cihazlar, plastikler ve turunçgilleri ihraç etmektedir. 2012-2013 döneminde dünya iri tahıl üretiminde 6. sırayı alan Ukrayna, gelecek süreçte de dünya tahıl üretiminde söz sahibi olmayı hedeflemektedir. 2013 sonunda gerçekleşen Ukrayna Krizi ile tahıl fiyatlarının artması tahıl ithalatında bulunan Türkiye'yi de oldukça etkilemiştir. Ayrıca Ukrayna'nın bu kriz sürecinde tarım makinesi alımında zorlanması hem tarımda istikrarsızlığı getirmiş, hem de tarımda küresel fiyatların yükselmesinde etkili olmuştur (Gürsoy, 2014: 573-576).

ABD ve AB ekonomik yaptırımlarıyla Rusya ekonomisi üzerinde caydırıcı etki yaratmaya çalışırken Türkiye ise Ukrayna'nın egemenlik haklarına saygı duyulması ve Kırım Tatarlarının haklarının korunması yönünde tutum sergilemiş ancak Batı tarafından Rusya'ya uygulanan ekonomik yaptırımları desteklemeyerek kendi milli çıkarları doğrultusunda diplomasi yürüteceğini açıkça ifade ettiğinden dolayı Batı'nın tepkisini almıştır. Rusya'nın uygulayacağı ambargolar ve enerji kısıtlaması enerji kaynakları bakımından dışa bağımlı bir ülke olan Türkiye'yi doğrudan etkileyeceğinden

Türkiye Ukrayna krizine yönelik daha ihtiyatlı bir politika izlemeye yönelmiştir. Kırım'ın ilhakı ile gelişen süreçte Türkiye-Rusya ticaretinde bir sekteye uğrama söz konusu olmamış, sıcak kriz döneminde Türkiye ekonomisine en çok katkı sağlayan ülke 5 milyon turistiyle Rusya olmuştur (Yılmaz, 2015a: 15).

Türkiye, Rusya ve Ukrayna ile Üst Düzey İşbirliği Konseyi mekanizmasına sahip bir ülke olarak her iki ülke ile yürüttüğü diplomaside dengeyi gözetmek zorundadır. Ukrayna krizi sonucu Türkiye üzerinden geçmesi planlanan alternatif enerji hattı projeleri Türkiye'ye avantaj sağlamaktadır. Türkiye'nin bu stratejik projelerden etkin bir şekilde faydalanabilmesi için Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle ilişkilerinde enerji projeleri adına daha ikna edici tutum sergilemesi gereklidir (İmanbeyli, 2014: 8).

Ukrayna'nın doğalgaz ihtiyacının %80'ini Rusya'dan ithal ederek karşılayan enerji bağımlısı bir ülke olması kriz süreçlerinde Rusya'nın eline bir koz vermektedir. Nitekim Doğu ve Batı olarak farklı karakteristik özellikler gösteren Ukrayna'nın Doğu ekonomisi sanayiye dayanmakta ve sanayi için gerekli elektrik Rus doğalgazından karşılanmaktadır. Bu bağlamda Rusya'nın doğalgaz fiyatlarında değişikliğe gitmesi doğalgaz borcunu ödeme imkanı bulamayan Ukrayna için sanayinin durdurulmasına ve ekonomik daralmaya girilmesine neden olmaktadır. Rusya, Ukrayna'nın Gümrük Birliği'ne dahil olması durumunda doğalgaz fiyatlarına dair kolaylık sağlayacağını dile getirmekte ve doğalgaz arzını etkili bir koz olarak kullanabilmektedir (Sağlam, 2014: 439).

Kırım ise kimya, metalurji, çimento, inşaat ve makine sanayi alanında kendini geliştirmekte ve bu alanda 70 bin civarında kişi istihdam edilmektedir. Bu bağlamda Kırım'a yönelik yabancı sermaye yatırımlarının büyük çoğunluğu ise sanayi sektörüne yöneliktir. Rusya Tabii Kaynaklar Bakanı Sergei Donskoy'un açıkladığı 2014 verilerine göre zengin doğalgaz ve petrol yataklarına sahip olan Kırım yarımadasında 47 milyon ton petrol ve 5 milyon kübik metre doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Rusya egemenliği altında olan yarımadanın doğal kaynaklarının gelecek süreçte Rusya'nın en büyük şirketi olan ve en fazla doğalgaz arzı sunan Gazprom tarafından değerlendirilmesi hedeflenmektedir (Kelkitli, 2014: 300-301). Kırım'da okul ve sağlık tesisi inşa ederek yarımadayı geliştiren ve Sivastopol'deki havaalanlarını da askeri tesise dönüştürerek en az 18 askeri tesis kuran Rusya, Kırım yarımadasında inşa edilen kara bağlantısının

etkisiyle Rus turistlerin Türkiye ve Mısır gibi ülkelere gitmesinden ziyade Kırım'a olan ilgiyi artırmak adına kumarhane ve eğlence merkezleri kurup yarımadanın turizmini canlandırmayı hedeflemektedir.

4.1.2 Rusya Ülke Profili ve Türkiye İle Dış Ticaret Hacmi

Türkiye'nin XXI. yüzyıl başı itibarıyla en fazla dış ticaret açığı verdiği ülke Rusya Federasyonu'dur. Türkiye'nin dış ticaret açığına konu olan ürünlerin başında ise belirli sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar, mineral yakıtlar, yağlar ve bunlardan elden edilen ürünler gelmektedir. İki ülke arası ekonomik ilişkileri canlandıran en önemli gelişme Rus doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya aktarılmasına olanak sağlayan Türk Akımı projesi olmuştur. Ancak Türkiye'nin Kasım 2015'te Suriye'de operasyonlara katılan bir Rus jetini hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürmesi iki ülke arasında bir krize yol açmış ve proje, 2015'te yaşanan Rus uçak krizi sonrası Putin'in yapmış olduğu açıklama üzerine duraklatılmıştır (Zengin, 2015: 78). Kriz ortamından uzaklaşmak üzere iki ülke arası atılan adımlar sonucu Erdoğan ve Putin bir araya gelerek 10 Ekim 2016'da Türk Akımı projesini imzalamışlardır. Türk Akımı projesi, uçak krizi sonrası askıya alınan ilişkilerin onarılma noktasında sembolik bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye, bağımlı olduğu Rus doğalgazına ev sahipliği yaptığı projeler aracılığıyla daha uygun maliyetle sahip olabilecek ve kendi coğrafyası üzerinden Avrupa'ya aktarılacak doğalgaz sayesinde artan stratejik gücüyle ekonomik ilişkilerinde daha etkin adımlar atabilecektir.

Tablo 2: 2018 Rusya Ülke Raporu ve Ülke Profili

GENEL BİLGİLER		EKONOMİK BİLGİLER	
Başkent	Moskova	Para Birimi	Rus Rublesi
En Büyük Şehir	Moskova	GSYİH	1.3 Trilyon \$
Resmi Dil	Rusça	Kişi Başı GSYİH	11.099 \$
Yüzölçümü	17.075.389 km ²	Büyüme Oranı	%-0,2
Nüfus	142.4 Milyon	İşsizlik Oranı	%5,4

Kaynak: <https://www.ihkib.org.tr/fp-icerik/ia/d/2018/10/12/rusya-ulke-rapo-27256204-1-201810121106550380-0CF9C.pdf>

Tablo 3: Türkiye ve Rusya'nın Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)

	Türkiye'nin Rusya'ya İhracatı	Türkiye'nin Rusya'dan İthalatı
2014	5.943Milyon \$	25.293Milyon \$
2015	3.588Milyon \$	20.401Milyon \$
2016	1.732Milyon \$	15.162Milyon \$
2017	2.735Milyon \$	19.513Milyon \$

Kaynak:http://www.cerkezkoytso.org.tr/uploads/docs/rusya_federasyonu_pazar_arastirmasi.pdf

Tablo 4: Türkiye-Rusya Dış Ticaret Ürünleri

Rusya'ya ihraç edilen ürünler		Rusya'dan ithal edilen ürünler	
Meyveler	%19.85	Mineral Yakıtlar	%55.73
Kazan ve Makineler	%10.73	Demir ve Çelik	%14.74
Motorlu Kara Taşıtları	%9.81	Hayvansal ve Bitkisel Yağlar	%4.81
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	%6.29	Alüminyum ve Alüminyum Eşyalar	%4.14
Tekstil	%3.35	Hububat	%3.94
Diğer	%49.97	Diğer	%16.64

Kaynak:<https://www.ihkib.org.tr/wp-icerik/ia/d/2018/10/12/rusya-ulke-rapo-27256204-1-201810121106550380-0CF9C.pdf>

Mevcut süreçte Türkiye'nin Mart 2018 Dış Ticaret İstatistikleri'ne bakıldığında 2 milyar 147 milyon dolar ile en çok ithalat yaptığı ülkenin Rusya olduğu bilinmektedir (TÜİK, 2018). Dondurulmuş bir kriz olarak devam eden Kırım hadisesinin Rusya ile Türkiye ekonomik ortaklığına pek fazla sirayet ettiği söylenemez. Türkiye her ne kadar tavrını açıkça belirterek Kırım'ın Rusya'ya bağlanışını tanımamış olsa da ticari ortaklığın bozulmasına müsaade etmemekte ve dengeyi etkin şekilde koruyabilmektedir.

Rusya'nın elinde bulundurduğu doğal kaynak rezervleri, kendisini bir enerji gücü yapmakta ve dünya enerji kaynakları sıralamasında üst sıralara taşımaktadır. Özellikle doğalgaz, petrol, metal ve altın gibi hammaddelerin üreticisi ve ihracatçısı olması küresel kriz durumlarında Rusya'nın en temel dayanağını ve öne sürdüğü kozunu oluşturmaktadır. Nitekim dünyadaki doğalgazların dörtte birini, petrolün yaklaşık olarak %11'ini ve nikel, kobalt gibi hammaddelerin beşte birini üretebilen Rusya, enerji arzında başı çeken ülkeler arasındadır (TETSİAD, 2014).

4.1.3 Ukrayna Ülke Profili ve Türkiye İle Dış Ticaret Hacmi

1991’de Ukrayna’nın bağımsızlığını kazanmasını takip eden süreçte Batı Ukrayna’da tarım, ekonominin temel kaynağını oluştururken Avrupa pazarına girmek ise öncelikli hedef olmuştur. Doğu Ukrayna’da ise savunma sanayi ve nanoteknoloji ön plana çıkarılarak Rusya ile enerji ve endüstri alanındaki ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır (Sağlam, 2014: 436).

Tablo 5: 2018 Ukrayna Ülke Raporu ve Ülke Profili

GENEL BİLGİLER		EKONOMİK BİLGİLER	
Başkent	Kiev	Para Birimi	Ukrayna Grivnası
En Büyük Şehir	Kiev	GSYİH	93.3 Milyar \$
Resmi Dil	Ukraynaca	Kişi Başı GSYİH	8.200 \$
Yüzölçümü	603.628 km ²	Büyüme Oranı	%2,3
Nüfus	44.2 milyon	İşsizlik Oranı	%10

Kaynak: <https://www.ihkib.org.tr/fp-icerik/ia/d/2018/01/22/ukrayna-ulke-raporu-2-201801221731000527-D02CD.pdf>

Tablo 6: Batı ve Doğu Ukrayna’nın İdeal Tip Profilleri

Özellikler	Batı Ukrayna	Doğu Ukrayna
Nüfus Yoğunluğu	Düşük	Yüksek
Kentleşme	Düşük	Yüksek
Etnik Kompozisyon	Ukrayin	Ukrayin-Rus
Konuşma Dili	Ukraynaca	Rusça
Din	Katolik	Ortodoks
Ekonomik Profil	Tarım	Sanayi
Siyasal Eğilim	İlimli veya radikal milliyetçilik ve liberalizm	Komünizm veya liberal
Jeopolitik Tercih	Avrupa taraftarı	Rus taraftarı
Tarihi Hatıralar	SSCB: “işgalci” Ruslar: “düşman”	SSCB: “meşru devlet” Ruslar: “Slav kardeşler”

Kaynak: (Sarıkaya, 2010: 5).

Tablo 7: Ukrayna’da Ekonomik Gösterge:(Kırım Özerk Cumhuriyeti ve anti-terör operasyonunun olduğu bölgeler hariçtir.)

(%)	2014	2015	2016	2017
GSYİH (Milyar ABD doları)	132	90,6	93,2	112,2
GSYİH Büyüme Hızı	-6,8	-9,9	2,3	2,5
Kişi Başına GSYİH (\$)	2.920	2.115	2.187	2.652
TÜFE Yıllık Artış	24,9	43,3	12,4	13,7
ÜFE Yıllık Artış	31,8	25,4	35,7	16,5
İşgücü (faal nüfus 1.000 kişi)	19.035	17.396	15,477	15.496
İşsizlik Oranı	9,3	9,1	9,2	9,9
Sabit Sermaye Yatırımları (Milyon Grivna)	204.062	251.154	326.164	412.813
Dış Ticaret (Milyon \$)	108.294	75.636	75.610	92.872
İhracat	53.913	38.134	36.362	43.265
İthalat	54.381	37.502	39.248	49.607
Denge	-468	632	-2.286	-6.342
Ukrayna İç Borç Stoku (Milyar \$)	29,2	22,1	25,3	26,8
Ukrayna Dış Borç Stoku(Milyar \$)	30,8	43,4	36,5	38,5
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)	2,5	4,4	3,8	3,9

Kaynak: http://burakpehlivan.org/7188/ukrayna-ulke-raporu-haydar-kocak/#_Toc517866205

Tablo 8: Türkiye ve Ukrayna’nın Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)

	Türkiye’nin Ukrayna’ya İhracatı	Türkiye’nin Ukrayna’dan İthalatı
2013	1.853 Milyon \$	3.805 Milyon \$
2014	1.298 Milyon \$	3.561 Milyon \$
2015	851 Milyon \$	2.771 Milyon \$
2016	1.178 Milyon \$	2.048 Milyon \$
2017	1.263 Milyon \$	2.519 Milyon \$

Kaynak: http://burakpehlivan.org/7188/ukrayna-ulke-raporu-haydar-kocak/#_Toc517866205

Tablo 9: Türkiye-Ukrayna Dış Ticaret Ürünleri

Ukrayna'ya ihraç edilen ürünler		Ukrayna'dan ithal edilen ürünler	
Turunçgiller	%6.94	Soya Fasulyesi	%10.91
Ayçiçeği Tohumu	%1.92	Ayçiçeği Yağları	%7.81
Otomobiller	%2.79	Demirden Mamüller	%21.62
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	%24.66	Dökme Demir	%6.28
Tekstil	%10.61	Ferro Alyajlar	%5.61
Diğer	%53.07	Diğer	%47.76

Kaynak:<https://www.ihkib.org.tr/wp-icerik/ia/d/2018/01/22/ukrayna-ulke-raporu-2-201801221731000527-D02CD.pdf>

16 Mayıs 2008'de Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olan Ukrayna, 2014 siyasi krizi sonrasında Rusya ile Serbest Ticaret Antlaşmasını rafa kaldırarak AB ile ikili ilişkilere yönelmiştir. 2011 yılında Türkiye ile Karadeniz'de bölgesel işbirliğine önem veren Ukrayna arasında Serbest Ticaret Antlaşmasına ilişkin hazırlıklar başlamış ve 19 Temmuz 2012'de imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması Ocak 2016 itibariyle yürürlüğe girmiştir.

4.2 KARADENİZ'DE EKOSTRATEJİK OLUŞUMLAR

4.2.1 Avrasya Ekonomik Birliği (AEB)

SSCB'nin yıkılışının ardından Rusya ile bölgede bağımsızlığını kazanan eski Sovyet ülkeleri ekonomik anlamda daralmış ve bir bütünleşme çabası içerisine girmişlerdir. 1995 senesinde Rusya, Kazakistan, Belarus arasında filizlenen ekonomik bütünleşme ve entegrasyon girişimleri günümüzdeki Avrasya Gümrük Birliği'nin temellerini oluşturmaktadır.

Putin'in iktidara gelişi, Batı kamuoyunda Rusya'nın yakın çevresinde hegemonik gücünü kullanma projesi olarak yorumlanırken ekonomik entegrasyon sürecinde bir dönüm noktası oluşturmuş ve Putin'in yeni projesi olarak Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Belarus ve Tacikistan arasında 2000 yılında Avrasya Ekonomik Topluluğu (AVET) kurulmuştur. Ekonomik bütünleşmeye aracı olan AVET'in ana hedeflerinden biri olarak 2010'da Rusya, Kazakistan ve Belarus arasında kurulan Avrasya Gümrük Birliği ise AB'yi dengeleyici bir aktör olarak gelecek süreçte

oluşturulacak bir Avrasya Birliği projesine zemin hazırlamıştır (Sağlam, 2014: 438-439).

AVET ile zemini hazırlanan Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) 29 Mayıs 2014'te kurulmuştur. 1 Ocak 2015'te AEB'yi kurucu antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle Rusya'nın Batı ile ezeli rekabeti XXI. yüzyılda farklı bir boyuta taşınmıştır. Avrasya Ekonomik Birliği, kurucu üyeleri Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın yanı sıra Aralık 2014'te Ermenistan'ın, Mayıs 2015'te Kırgızistan'ın dahil olması ile beş üye sayısına ulaşmıştır.

2015 itibariyle AEB bünyesinde malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı sağlanmıştır. Küresel krizin olumsuz sonuçlarına karşı ortak mücadele eden birlik, dış pazarda ortaklığı sağlayarak gümrük birliği ve ortak ekonomik pazarın oluşturulmasını amaçlamıştır. AEB bünyesinde kararlar oy birliği ile alınırken her üyenin veto hakkı bulunmaktadır. Ekonomik veya siyasal çizgide amaç güttüğüne ilişkin görüş ayrılıklarına ve eleştirilere maruz kalan AEB'nin de AB'ye benzer şekilde üye alınmasına açık bir birlik olarak küresel bir örgüt haline gelebilmesi muhtemeldir. Ancak şuanda AB kadar etkili bir ekonomik oluşum olamayan AEB'nin, yapısı itibariyle ekonomik hedeflerden ziyade siyasal hedeflere yöneldiği söylenebilir (Ağır ve Ağır, 2017: 114,117).

Ukrayna, Avrasya Birliği projesinde Rusya'nın gözündeki önemini Kırım'ın ilhakı sonrası kaybetmiştir. Rusya, Ukrayna'nın Karadeniz'e olan bağlantısını oldukça daraltmakta ve enerji transfer hattı projelerini Ukrayna'nın dahil olmadığı rotalar üzerinden geçirmeye yönelmektedir. Gelecek süreçte Donbas'ta yaşanabilecek muhtemel ayrılıklar ile tamamen ekonomisi çökmüş, Karadeniz sahili ve boru hatları elinden alınmış bir ülke olacak olması dolayısıyla Karadeniz'le bağı koparılan bir Ukrayna'nın NATO'ya üye oluşu da Rusya'yı eskisi kadar tedirgin etmeyecektir (Varol Sevim, 2014:513).

4.2.2 Doğu Ortaklığı Programı (DOP) Ekseninde AB-Ukrayna İlişkileri

2009'da Prag Zirvesi ile temelleri atılan DOP, Doğu Avrupa ve Kafkaslardaki altı ülke (Ukrayna, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova, Azerbaycan, Ermenistan) için AB

standartlarına uyum sağlama adına ekonomik ve siyasal reformlar öngörerek AB'ye tam üyelik sürecinde umut vaat etmiştir (Demir, 2014: 170).

AB, 2009 yılında başlattığı DOP kapsamında SSCB sonrası bağımsızlığını kazanan yeni ulus-devletlere tam üyelik vermeksizin siyasi, ekonomik ve askeri ilişkileri geliştirmek adına yeni ve özel bir komşuluk politikası uygulamaktadır. AB'nin eski Sovyet uydusu ülkelerde yeni model komşuluk politikasına yönelmesindeki temel etken Rusya'nın Avrasya'da dengelenmesi gereken küresel bir aktör olarak görülmesidir. DOP kapsamında uygulanan vize serbestisi, serbest ticaret anlaşmaları ve ortak yürütülen güvenlik politikaları Rusya'nın güç kullanım alanlarını sınırlandırmakta ve çok kutuplu sistemde küresel dengenin sağlanmasına olanak sağlamaktadır (Sağlam, 2014: 437).

2003'te Gürcistan'da gerçekleşen Gül Devrimi ve 2004'te Ukrayna'da gerçekleşen Turuncu Devrim ile Batı'nın lehine olan yönetim kadrolarının bu ülkelerde iktidara gelmesiyle Rusya ile ABD arasında jeopolitik bir rekabet sahasına dönüşen Karadeniz havzasında Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, Moldova, Beyaz Rusya ve Ermenistan'ın DOP'a dahil edilmesi fikri ABD ve AB'nin bölgedeki jeopolitik kazanımı olarak değerlendirilmiştir (Cerrah, 2018: 269).

2010 yılında AB ile Ukrayna arasında DOP kapsamında serbest ticaret anlaşması düzenlenmiş olup, Ukrayna'nın AB pazarına entegre olması adına ilişkiler kaydedilmiştir. Ancak Rusya ile de hayati önemde ticari ilişkileri olan Ukrayna'nın AB ile ilişkilerini canlı tutarken Rusya'yı geri planda bırakması ve bunun sonucunda Ukrayna'nın Moskova ve Brüksel arasında taraf seçmeye zorunlu bırakacak ekonomik politikalara yönelmesi Ukrayna'da ortaya çıkan toplumsal ayrılıkların ve 2014 krizinin zemini oluşturmuştur (Sağlam, 2014: 437).

Ukrayna, kriz öncesi dönemde planladığı ancak bir türlü ulaşamadığı AB ile Doğu Ortaklığı Anlaşması'nın siyasal bölümünü 21 Mart 2014'te, ekonomik bölümünü ise 27 Haziran 2014'te Kırım'ın ilhakı ile egemenliğinden ödün vermek zorunda bırakılan bir devlet olarak imzalamıştır (Demir, 2014: 176).

4.2.3 Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (GUAM-DEKÖ)

SSCB sonrası dönemde Rusya'nın bölgedeki bütünleşme projelerine dahil olmak istemeyen ve Batı'dan destek alarak Rus yayılmacı politikasına karşı örgütlenmeyi ilke edinen Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, ve Moldova yönetimlerinin ortak kararları doğrultusunda oluşturulması planlanan GUAM birliği fikri 1997'de düzenlenen Avrupa Konseyi toplantısında ilan edilmiştir (Kısacık, 2018: 894).

Ukrayna, 1997'de GUAM örgütünün oluşumunda aktif rol alırken aynı süreçte Sivastopol Deniz Üssü'nü 20 yıl süreyle Rusya'ya kiralamıştır (Çomak, v.d., 2014: 154). Ukrayna aynı dönem içerisinde iki farklı siyaset izleyerek bir yandan bölgesel işbirliğiyle kendi egemenliğini ve güvenliğini garanti altına almak isterken, diğer yandan Rusya ile ilişkilerin olumlu seyri adına Rusya'nın Karadeniz'e çıkış kapısı olan Sivastopol Limanı'nın kontrat süresini uzatmıştır. Bu minvalde Ukrayna'nın tamamıyla garantici bir politikaya yöneldiği ve kutuplar arasında denge siyasetini etkin şekilde kullanabildiği söylenebilir.

1999'da Washington'da gerçekleştirilen NATO Zirvesi'nde, örgütün eylem planı konusunda açıklama yapılmış ve Özbekistan da örgüte dahil edilmiştir. BİO projesi kapsamında NATO ile işbirliğinin geliştirilmesi, sorunların barışçıl yollardan çözüme kavuşturulması, uluslararası platformlarda devletler ve uluslararası örgütler arasında işbirliğinin sağlanması, kimyasal silahların yayılmasına karşı önlemlerin alınması ve Avrasya'da petrol hatlarının canlandırılması GUAM örgütünün faaliyet alanları olarak belirlenmiştir. 2001'de gerçekleştirilen Yalta Zirvesi'nde resmen kuruluşu gerçekleşen GUAM örgütünün askeri veya siyasal alandan ziyade ekonomik işbirliğini amaçladığına vurgu yapılmıştır (Koçer, 2007: 205).

GUAM örgütü kuruluş itibarıyla adını kurucu ülkeleri; Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'nın baş harflerinden almış ancak 2006'ya gelindiğinde Kiev Zirvesi'nde alınan karar sonrası GUAM Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (GUAM-DEKÖ) olarak isim değişikliğine gidilmiştir. Türkiye'nin yalnızca gözlemci ülke statüsünde olması bu organizasyonun etki alanının kısıtlı oluşuna işaret etmektedir. Rusya'nın Avrasya içerisinde bölgesel bütünleşme ve yayılma tehlikesine karşı kurulan

bu yapılanma Karadeniz’de ilgiyi üzerine çeken en önemli yapılanmalardan biri haline gelmiştir (Kısacık, 2018: 894). XXI. yüzyılda Avrasya’da artan etnik çatışmalar, ayrılıkçı hareketler ve dondurulmuş krizler GUAM-DEKÖ kapsamında değerlendirilmekte ve bölgede etkisini gösteren Rus güdümüne karşı alınması gereken tedbirler gündeme getirilmektedir.

4.2.4 Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)

Karadeniz’de Soğuk savaş dönemi süresince stratejik üstünlüğü elinde tutan SSCB’nin ve Varşova Paktı’nın dağılması ile Karadeniz’in yeni kıyıdaş ülkeleri Türkiye, Gürcistan, Ukrayna, Rusya, Romanya ve Bulgaristan bölgede denge ve istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Türkiye de bu istikrarın sağlanması adına 1992 yılında “*Black Sea Economic Cooperation*” (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü) kuruluşuna öncülük etmiştir. Ayrıca kıyıdaş devletlerin yanı sıra Balkan ve Kafkas ülkelerinin de davet edilmesi ile daha kapsamlı bir işbirliğine yönelme amacıyla “*Wider Black Sea*” (Geniş Karadeniz) projesi ortaya atılmıştır (Çomak ve Cerrah, 2014: 726).

KEİ’nin fikir öncüsü emekli büyükelçi Şükrü Elekdağ, bölgesel işbirliği sayesinde Türkiye’nin jeopolitik önemin artıracığını ve dış politikada aktif ticari ilişkilerin önünün açılacağına dikkat çekmiştir. 1989’da Elekdağ’ın bu fikrinin dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından olumlu karşılanması üzerine Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla Sovyet rejimi arasında görüşme sağlanmıştır. 1990 Ağustosunda KEİ fikri için ilk çalışmalar başlatılmış ve 25 Haziran 1992 itibarıyla KEİ resmen faaliyete geçirilmiştir (Altıntaş, 2006:640-641).

Karadeniz Havzası’nın Avrasya ekonomi politiğinin merkezinde olması KEİ’ye olan ilginin kısa sürede artmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca KEİ’ye üye olan Türkiye ve Yunanistan haricindeki ülkelerin neredeyse tamamının geçmişinde sosyalist ekonomi sistemini benimsemesi ve konjonktürel ekonomi politiğin gereği olarak serbest piyasa ekonomisine geçme arzusu KEİ altında işbirliği sürecini hızlandırmıştır. Örgütün bölgesel ve küresel alanda daha aktif faaliyet gösterebilmesi adına Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenterler Birliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi, KEİ İstatistik Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi Eşgüdüm Merkezi ve KEİ Ticaret ve Kalkınma

Bankası kurularak bölge ülkeleriyle işbirliği ve entegrasyon çalışmaları sürdürülmektedir (Davutoğlu, 2001: 276-277).

Kırım'ın ilhakı ile Ukrayna'nın KEİ kapsamındaki işbirlikçi çalışmaları yara almış olup Karadeniz ile kara bağlantısı daraltılan Ukrayna Rusya aracılığıyla pasifize edilmektedir. Rusya KEİ kapsamında kendi ekonomik çıkarlarını ön planda tutarak Türkiye ve Ukrayna arasında ikili ilişkileri de yakından takip etmektedir.

4.3 RUS KAYNAKLARI EKSENLİ BÖLGESEL ENERJİ DİPLOMASİSİ

4.3.1 Karadeniz'de Enerji Güvenliği

BMGK daimi üyesi ve nükleer bir güç olan Rusya, bu statüsünü etkin ve güçlü bir küresel aktör olarak kullanmakta ve Avrasya'daki stratejik gücünü koruma adına Karadeniz'deki enerji güvenliğine önem vermektedir. Nitekim ekonomisindeki gelişmeyi enerji gücüne borçlu olan Rusya enerji güvenliğinde istikrarı sağlamak zorundadır. Dünya enerji kaynaklarının üretim listesine bakıldığında 2014 verilerine göre petrolün yaklaşık %10'u ve doğalgazın yaklaşık %18'i Rusya tarafından üretilmektedir (Çomak ve Cerrah, 2014: 735). Bölgedeki enerji arzında başı çekmesinden dolayı Karadeniz'deki enerji güvenliğinde öncü rolü üstlenen Rusya, bu konuda Türkiye ile dengeli bir şekilde güvenlik politikalarını sürdürmektedir. Bölgede çıkan enerji krizi küresel nitelik kazanmakta ve Batı'yı da oldukça etkilemektedir.

AB Komisyonu, 1979 İran Devrimi sonucu petrol üretiminde yaşanan düşüşten dolayı ortaya çıkan 1979 Petrol krizini ve 2014 Ukrayna krizini enerji güvenliği kapsamında küresel etkisini hissettiren iki ana kriz olarak değerlendirmektedir. Rusya'nın doğalgazı kesmesi senaryosunda Avrupa'da sanayilerin durması ve ekonomik kayıpların yaşanması muhtemeldir. ABD, 2014 itibari ile AB'nin arkasında durduğunu göstermek adına kaya gazı projelerini ortaya sunmuş ve alternatif enerji hatlarıyla Rusya'ya olan bağlılığın azaltılması adına destek vermektedir. AB'nin yaptırımları kapsamında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ile Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) Rusya'yla yürütmekte olduğu müzakereleri durdurulması sonucu daha da artan enerji sorunu diplomatik ilişkilerin belirlenmesinde temel etken haline gelmiştir (Al ve Aypek Ayvacı, 2017: 235).

Dünya doğalgaz rezervleri sıralamasında listede başı çeken Rusya, kendi hakimiyetindeki Sibiryaya enerji kaynaklarının yanı sıra Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının güvenliğiyle de yakından ilgilenmekte ve Gürcistan örneğindeki gibi bölgedeki ayrılıkçı hareketlere destek vererek bölgede kendi kontrol mekanizmasını oluşturmaktadır. Enerji kaynaklarının kendi kontrolü dışında Avrupa pazarına alternatif kanallardan ulaştırılmasına karşı çıkan Rusya, AB'ye ulaştırmak üzere üzerinde hassasiyet gösterdiği Hazar enerji kaynakları için en güvenli geçiş güzergahının Türkiye ve Güney Kafkas ülkelerinden geçeceğini düşünmekte ve kendi sınırları dışındaki enerji hattı projelerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda Rusya, Batı'nın Türkiye ile işbirliği içerisinde alternatif enerji hattı arayışlarına tepki göstererek Karadeniz'deki stratejik gücünden ödün vermemektedir (Çomak ve Cerrah, 2014: 729).

Şekil 3: Dünya Doğalgaz Rezervleri (Yıllık OPEC Bülteni 2018)

Kaynak: <https://tr.sputniknews.com/infografik/201812031036447006-opec-gaz-petrol-venezuela-suud-arabistan-iran-rusya-abd/> (05.02.2019)

Hazar kaynaklarının Avrupa'ya bağlanmasında önemli bir transfer koridoru olan Karadeniz havzası, enerji bağımlısı AB üyeleri için oldukça önemli bir jeopolitiğe sahiptir. AB ve NATO'nun enerji güvenliği kapsamında Karadeniz üzerinden yürütmüş oldukları politikalarla bloklar arası tarihsel güç mücadelesi devam ettirilmektedir.

4.3.2 Rusya-AB Eksenli Enerji İhracında Türkiye ve Ukrayna'nın Rolü

Dünyanın en geniş yüzölçümüne sahip ülke olan Rusya Federasyonu, orman kaynakları, petrol, doğalgaz, demir, bakır gibi birçok hammadde kaynaklarına sahip olmakla birlikte ülke ekonomisini hammadde ve enerji ihracına dayandırmaktadır (Baharçiçek ve Ağır, 2015: 32).

Dünyanın en büyük doğalgaz rezervini elinde bulunduran Rusya eski Sovyet güdümü ülkelerde “Primakov Doktrini” çerçevesinde işbirliğine yönelerek Rus güdümünü korumak istemektedir. 1996-1998 arası Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı yapan Yevgeni Primakov tarafından ortaya konulan ve ulusal çıkarların ön plana alındığı bir güvenlik stratejisi ile Rusların güvenliğini ilgilendiren tüm bölgesel ve küresel karar mekanizmalarında bulunma politikası olarak tanımlanan Primakov Doktrini çerçevesinde dış ilişkilerde “yapıcı ortaklık” çatısı altında Hindistan, Libya, İran, Irak, Japonya, Çin, gibi ülkelerle ortaklığın kurulması amaçlanmıştır. Rusya'nın amacı, Hazar'da bulunan petrol ve doğalgaz kaynaklarını üzerinde kontrol sağlayarak Avrupa'ya enerji transferinde yetkisini artırmak ve Avrupa-Atlantik topluluğunun kendisini dışarıda bırakacak alternatif enerji hattı arayışlarını kısıtlamaktır. 2000'de Putin'in iktidara gelişiyle izlenen “Putin Doktrini” çerçevesinde Karadeniz'de etkinliğini artıran ve enerji hatları üzerinde söz sahibi olan Rusya, Avrupa ile ekonomi ve enerji rekabetine girerek bölge ülkelerini güvenlik açısından kendi aralarında işbirliğine yönlendirmiştir. Bölge ülkeleri Rusya'ya bağımlı hale gelse de petrol ve doğalgaz yatağı olan Karadeniz'in aynı zamanda enerji geçiş koridoru olmasından dolayı yeni alternatif kaynak ve enerji koridorları üzerinde işbirliğine yoğunlaşmaktadır(Çomak, v.d., 2014: 146-147).

Rusya, Ukrayna krizi sonrası Batı ile ilişkilerini geliştiren yeni Ukrayna hükümetine tepki olarak Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi'ne yönelerek Karadeniz'den Bulgaristan'a enerji transferi sağlayacak bu hat ile Ukrayna'yı enerji transferi sürecinden ekarte etmeyi amaçlamıştır. Ayrıca Kırım'ı ilhak eden Rusya, Sivastopol Limanı için belirlenen kira süresinin 2047'ye kadar uzatılması karşılığında Ukrayna'ya uyguladığı %30'luk doğalgaz indirimini sona erdirerek yeniden fiyat belirlenmesi gerektiğini açıklamıştır. Bu bağlamda Ukrayna'nın Batı ile yakınlaşması,

Rusya tarafından ciddi anlamda ekonomik baskılara maruz kalmasına neden olmaktadır (Sağlam, 2014: 439-440).

AB'nin enerji kaynakları açısından Rusya'ya bağımlı olması ve AB pazarını etkin şekilde kullanan Rusya'nın ülke ekonomisini enerji kaynaklarından beslemesi karşılıklı bağımlılığı ortaya koymaktadır. Bu nedenle kriz durumlarında birbirlerine olan karşılıklı bağımlılık durumları kriz adına keskin kararların verilmesine engel olabilmektedir. AB, bu denli yüksek oranda enerji bağımlısı olmasından ve ABD'nin yaklaşık on katı kadar Rus doğalgazı ihraç etmesinden dolayı Rusya'ya uygulanan yaptırımlarda ABD kadar sert politikalara yönelememektedir. Bunun yanı sıra birlik içerisindeki ülkeler arasındaki milli çıkar farklılıkları da göz önünde bulundurulduğundan Rusya'ya yönelik yaptırımlara ilişkin görüş birliği sağlanamamaktadır.

Ukrayna krizi, Karadeniz'de ekonomik işbirliği çabalarını sekteye uğratarak enerji güvenliğini ön plana çıkarmıştır. Rusya, Kırım'ı ilhak ederek yarımada'daki doğalgaz yataklarını himayesi altına almış ve alternatif pazar arayışına yönelerek Batı ile enerji ve ekonomi rekabetine yönelmiştir (Çomak, v.d., 2014: 138).

ABD'nin AB'ye gaz temin edebileceğini öne sürmesi ve Rusya enerjisine olan bağımlılığı kırmak istemesi Rusya'ya yeni fırsatlar doğurmuş ve Mayıs 2014'te Çin ile Rusya arasında düzenlenen 30 yıl süreli doğalgaz tedariki anlaşmasının imzalanmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda elindeki enerji kaynaklarını her zaman etkili bir koz olarak kullanabilen Rusya'nın, Avrupa pazarına muhtaç olmaksızın alternatif kanallardan enerji ihracı yapabilecek büyük bir enerji gücü olduğu söylenebilir (Sağlam, 2014: 443). Bu bağlamda 2014 Ukrayna Krizi sonrası gelişen karşılıklı yaptırım uygulamalarında AB ve Ukrayna'nın alternatif pazarlara yönelen Rusya'ya nazaran daha fazla zarar gördüğü söylenebilir.

Rusya, enerji güvenliği adına ikili ilişkilerde bulunduğu ülkelere yönelik enerji kaynakları için fiyat tarifesi belirlemekte ve enerji bağımlılığından elde ettiği gücü maksimize etmeye yönelmektedir. Enerji güvenliği adına Ukrayna'ya düşen Batı veya Doğu ile işbirliği içerisinde bulunmaksızın kendi toprak bütünlüğünü korumaya

yönelmektedir. Aksi takdirde taraf seçen Ukrayna, her an çıkabilecek sıcak bir krize ev sahipliği yapmak zorunda kalacaktır (Çomak ve Cerrah, 2014: 734).

Hazar kaynaklı doğalgazın doğrudan ithal edebilmesi amacıyla Ukrayna tarafından desteklenen Beyaz Akım projesi kapsamında Bakü-Tiflis-Erzurum hattı ile Azerbaycan'dan çıkarılarak Gürcistan üzerinden geçirilen doğalgazın Karadeniz'in güneyinden Avrupa'ya transfer edilmesi planlanmıştır. Gürcistan için alternatif olan bu proje ülke ekonomisine katkı sağlamak açısından oldukça elzemdir. Beyaz Akım projesi ilk defa 2005'te ortaya atılırken Mayıs 2007'de Viyana Forumu'nda, Ekim 2007'de ise Vilnius'taki enerji güvenliği konferansında gündeme getirilmiştir. Ukrayna'nın Avrupa'yı projeye katılıma ve çözüm ortaklığına davet etmesi üzerine proje, Avrupa Komisyonu tarafından 28 Mayıs 2008'de "ortak çıkar projesi" olarak ilan edilmiştir. Proje kapsamında Hazar'dan gelecek doğalgazın Kırım yarımadası üzerinden Romanya'nın Köstence Limanı'na inşa edilecek bir boru hattıyla getirilmesi veya Kırım'ın devre dışı bırakılarak doğrudan Romanya'ya çekilecek bir boru hattıyla Romanya üzerinden Avrupa ülkelerine doğalgaz transferi gerçekleştirilmesi yönünde iki yönlü bir plan ortaya atılmıştır (Çomak, v.d., 2014: 151). İlk senaryo üzerinden uygulanabilecek proje kapsamında Kırım ve Ukrayna'ya doğrudan aktarılan Hazar enerji kaynakları bir nebze Rusya'ya olan enerji bağımlılığını kırıcı etkide rol oynayabilirdi. Eğer ikinci senaryo üzerinden gidilerek doğrudan Romanya üzerinden Avrupa'ya enerji koridoru oluşturulsaydı Ukrayna bu proje kapsamında Hazar'dan doğrudan gelecek enerjiden faydalanamayacak ve Rusya Ukrayna'nın kendisine olan enerji bağımlılığında daha etkin şekilde faydalanabilecekti. Ancak AB'nin desteklerine rağmen proje güzergahında bulunan Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi neticesinde Beyaz Akım projesi askıda kalmıştır.

Hazar enerji kaynaklarının yanı sıra Doğu Akdeniz enerji kaynaklarına yönelmekte olan Rusya, Suriye ve Güney Kıbrıs ile işbirliğini geliştirip bölgedeki küresel alternatif enerji kaynakları üzerinde de söz sahibi olmak istemektedir (Çomak ve Cerrah, 2014: 738).

Rusya, Avrupa'ya enerji hatları geçiş güzergahında bulunan Türkiye ve Ukrayna'yı enerji transferi sürecinden çıkarmak adına Karadeniz'de Güney Akım Boru Hattı Projesi'ni ortaya koyarken bunun yanı sıra Almanya'ya enerji transferinde Doğu

Avrupa ülkelerini devreden çıkarmak adına 2010 itibariyle Baltık Denizi'nde Kuzey Akım Boru Hattı'nın inşasını başlatmış ve 2011 yılında proje tamamlanmıştır. ABD ise Avrupa'ya gelen enerji transferinde Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması adına Hazar havzasından farklı projelerle Avrupa ve dünya ülkelerine enerji koridoru oluşturulmasını desteklemektedir. Avrupa da bu doğrultuda Rusya'nın enerji arzını kendisi üzerinde siyasi bir araç olarak kullanabilmesini engellemek için alternatif enerji hattı projelerine yönelmektedir (Çomak, v.d., 2014: 148-149). Kuzey Akım Boru Hattı Projesi ile Ukrayna'yı devre dışı bırakarak direk Hazar kaynaklarına ulaşan Almanya, 2015 sonu itibariyle AB ülkelerinin enerji ihtiyacının karşılanması adına alternatif bir proje olarak Rusya'nın Kuzey Akım-2 Doğalgaz Boru Hattı Projesi'ni desteklemekte ve Almanya üzerinden Avrupa ülkelerine enerji transferi yapılacak bu proje kapsamında Rusya ile işbirliğine yönelmektedir. 2019 yılının sonlarında faaliyete geçirilmesi planlanan Kuzey Akım-2 Doğalgaz Boru Hattı Projesi aracılığıyla Almanya üzerinden AB ülkelerine doğalgaz transferi sağlanırken AB ülkelerinin doğalgaz ithalat rakamlarında da artış görülmesi beklenmektedir.

4.3.3 Türkiye Jeopolitiği ve Alternatif Enerji Hatları

Rus ve Hazar enerji kaynaklarının Avrupa pazarına ulaşmasında rol oynayan Bakü-Supsa, Bakü-Novorossiysk, Mavi Akım-1 ve Batı Hattı Karadeniz havzasında faaliyet gösteren önemli enerji nakil hatlarıdır. İnşası devam eden yeni enerji hatlarından Mavi Akım-2, Türk Akımı, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, (TANAP) ve Trans Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TAP) ise Rusya'nın gelecek süreçteki enerji güvenliğini etkin şekilde sağlamak adına ortaya koyduğu stratejik projeleridir (Cerrah, 2018: 270).

Türkiye, doğalgaz ithalatı adına ilk anlaşmayı 18 Eylül 1984'te Rusya Federasyonu ile imzalamıştır. Anlaşma kapsamında 1987 yılında ithal edilen ilk doğalgaz Türkiye'de elektrik üretimi amacına hizmet ederken, 1988'de Ankara'da konutlarda ve sanayi sektörlerinde doğalgaz kullanımının başlaması ile Türkiye'de doğalgaz kullanımı fiilen başlamıştır. Rusya'nın yanı sıra 1988'de Cezayir, 1995'te Nijerya ve 1996'da İran ile doğalgaz ithalatı anlaşmasında bulunan Türkiye 1997 yılına gelindiğinde yeniden Rusya ile anlaşmaya yönelerek Mavi Akım projesi üzerinde anlaşmaya varmıştır (Özdemir, 2009: 92-93).

1997’de üzerinde anlaşma sağlanan Mavi Akım projesinin 2003 yılında hayata geçirilmesi üzerine Türkiye, 2003 itibarıyla Mavi Akım Hattı vasıtasıyla Rusya’dan doğalgaz ithal etmeye başlamıştır. Rusya, Hazar üzerinden geçen Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı projelerinden memnun olmamakta, Hazar ve Ortadoğu kaynaklı enerjiyi Avrupa’ya transfer etmeyi amaçlayan Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi’nin hayata geçmesini engellemeye çalışmaktadır (Çomak, v.d., 2014: 148).

2006 ve 2009 yıllarında Ukrayna’nın Rusya’ya olan doğalgaz borçlarını ödeyememesi sebebiyle Rus doğalgazının kesilmesi ile Karadeniz’de ortaya çıkan enerji krizinden AB de nasibini almıştır. 2009’da yaşanan kriz sonrası süreçte Almanya bir sonraki enerji krizine karşı ihtiyaten Baltık Denizi’nin altından Rusya-Almanya arası Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı (*Nord Stream*) projesini 2012’de faaliyete geçirmiş ve iki ülke arası doğalgaz transferinde Ukrayna’ya olan bağımlılık azaltılmıştır. Rusya, Karadeniz’deki kriz süreçlerine çare olarak Avrupa ve Balkan ülkelerine doğalgaz ihracı için alternatif projelere yönelerek Ukrayna’yı enerji transfer sürecinin dışında bırakmak adına Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı (*South Stream*) projesini geliştirmiştir (Çomak ve Cerrah, 2014: 736-737). 2014’te gerçekleşen Kırım krizi üzerine Güney Akım proje çalışmaları iptal edilmiş ve Rusya-Türkiye arasında Türk Akımı projesine yön verilmiştir.

Nabucco projesinin hayata geçmemesiyle Hazar kaynaklı doğalgazın Avrupa’ya transferine yeni enerji hatları olarak Türkiye ve Azerbaycan’ın girişimleriyle ortaya çıkan TANAP ve TAP projeleriyle Azerbaycan’dan gelen doğalgazın Avrupa’ya transfer edilmesi amaçlanırken bir diğer yandan da Türkiye ve İran’ın girişimleriyle ortaya çıkan İran-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi (ITE) ile İran’dan gelen doğalgazın Avrupa’ya alternatif bir enerji hattı olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Ancak ortaya konulan bu enerji hattı projeleri Nabucco projesi kapsamında planlanan doğalgaz arzı düzeyine ulaşmamakta ve dolayısıyla Avrupa’nın Rusya’ya olan enerji bağımlılığında kayda değer bir azalma görülememektedir. Rusya, Nabucco projesinin hayata geçirilememesinden dolayı Avrupa’nın güneyinde ve Balkan ülkeleri üzerinde enerji gücünü kullanarak nüfuzunu muhafaza etmektedir (Çomak, v.d., 2014: 150).

Karadeniz havzasında alternatif enerji kaynağına ulaşmak isteyen Avrupa ülkeleri için enerji hattı geçiş güzergahı olan Türkiye'nin jeopolitik konumu oldukça önemlidir. Hem Karadeniz hem de Doğu Akdeniz havzasında egemenliği bulunan Türkiye, Rusya'nın Akdeniz hedefine ulaşmasında bariyer olarak güç dengesi sağlayan bir unsurdur. Türkiye, Kırım'ın ilhakı ile değişen yeni denge sürecinde Karadeniz'de Rus gücünü dengeleyerek Akdeniz'de Arap Baharı sonrasında kaybettiği gücünü yeniden elde etmeye çalışmaktadır (Turhan, 2016: 24). Özellikle ABD tarafından zaman zaman atıfta bulunulan Montreux Boğazlar Sözleşmesi temelinde Çanakkale ve İstanbul boğazlarının geçiş rejimi ve güvenliğinin Türkiye'nin kontrolü altında bulunması Türkiye'ye bölgesel bir güç katmakta ve Türkiye'nin bu kozunu güç dengesinin bir unsuru olarak kullanabilmesi beklenmektedir.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu himayesinde üç asır süreyle kalan ve 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması kapsamında savaş tazminatı olarak bağımsızlığı tanınan Kırım Hanlığı, tarih boyu Rusların ilgisini üzerinde toplamıştır. Kırım yarımadasının en önemli liman kenti Sivastopol, Kırım'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesinden çıkışından bugüne dek Rusların Karadeniz filosunun ana üssü olarak kullanılmıştır. Sivastopol, Rusya'nın Karadeniz'e açılan kapısı olmakla birlikte Kırım'ın ilhak edilmesinde ve Ukrayna'nın Karadeniz'e çıkış noktasının elinden alınmasında etkili bir jeopolitiğe sahiptir.

Siyasi tarihine bakıldığında ortak bir dile bağlı kalınamayan ve kesintisiz bir egemenlik sürecinden söz edilemeyen Ukrayna, tarihsel geçmişini kendi dilinde tam anlamıyla inceleme imkanına sahip olamamış bir ülkedir. Bu nedendir ki Ukrayna'nın kendine has bir ulusal kültürü ve ulus kimliği inşa edilememiştir.

Tarih boyu Ukrayna üzerindeki güdümünü korumak isteyen Kremlin yönetimi, 2004 ve 2010 yıllarında Ukrayna cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Yanukoviç'i destekleyerek 2010 yılında Ukrayna cumhurbaşkanı seçilmesinde etkili olmuş ve Yanukoviç önderliğinde kurulan Ukrayna hükümeti, Putin'in kontrolünde bir siyasi çizgiye yönelmiştir. Rusya ile Batı arasındaki siyasi dengeyi gözetemeyen Yanukoviç, hem Rusya'nın gümrük birliği fikrinden uzak durmuş hem de AB ile Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşması'nı imzalamaktan vazgeçmiştir. Anlaşmanın rafa kaldırılması üzerine Maidan gösterileri başlamış ve kaosu yönetemeyen Yanukoviç ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Batı sempatisini protestocuların Maidan Direnişi olarak adlandırılan eylemleri sonucu ilk başta bölgesel olarak gün yüzüne çıkan 2014 Ukrayna Krizi daha sonrasında küresel bir nitelik kazanmıştır. Putin'in desteğiyle iktidarda kalan Yanukoviç rejimi de fazla uzun soluklu olamamış ve Batı ile Rusya arasındaki denge mücadelesinden yorulan Ukrayna bağımsızlık haklarını koruma adına mücadelesine devam etmiştir.

2014'te ortaya çıkan Ukrayna Krizi "*frozen conflict*" (dondurulmuş kriz) olarak varlığını halen korumaktadır. Bu süreci fırsat olarak gören Rusya, Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı hareketleri destekleyerek Ukrayna'ya yönelik işgal faaliyetlerini sürdürmeye

devam etmektedir. Ayrıca Karadeniz’de egemenlik etki alanını genişletmek amacıyla Karadeniz’e çıkış kapısı olarak önem verdiği Kırım topraklarını ve Avrupa’ya transfer edilecek enerji kaynaklarını himayesi altına alan Rusya bölgedeki askeri ve stratejik konumunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu minvalde Rusya ile Kırım arasında bir kara bağlantısı kurulması adına ortaya konulan Kerç Boğazı Köprüsü projesiyle Kırım’ın Ukrayna’ya olan bağımlılığı koparılmaya çalışılmaktadır. Nitekim elektrik, su, doğalgaz ve diğer tüm altyapı hizmetleri Rusya tarafından karşılanan Kırım, Ukrayna’dan tam anlamıyla kopartılacak ve kendisini kısa süreçte Rusya ile bütünleşmiş hissedecektir. Rusya ise Karadeniz’e çıkış noktası olan Kırım aracılığıyla Avrasya’da hegemonik istikrarını sürdürebilecektir.

Nihai noktada Ukrayna’nın alınan yardımlarla geçici bir süre ayakta kalabileceği ve yaşanan kriz sonucu ülke ekonomisinin geleceği adına Rusya ile dengeli tutumlarını bozmadan bir siyaset izlemesi gerektiği aksi halde ise ülkede ekonomik bir kaos ortamının oluşabileceği beklenmektedir. Nitekim bölgede enerji güvenliğine öncelik veren Rusya, AB ile olan enerji transferi sürecinden Ukrayna’yı ekarte edecek alternatif enerji hatlarına yönelmekte ve bu durum Ukrayna ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir.

Kırım’ı ilhak ederek uluslararası hukuku çiğneyen Rusya’nın enerji arz eden bir güç oluşu Batı yaptırımlarına karşı kendisini avantajlı kılmaktadır. Ekonomik çıkarların ve enerji kaynaklarına olan bağımlılığın ön planda tutulduğu sürece Rusya’nın Karadeniz üzerinde daha ciddi krizlere sebebiyet vermesi muhtemeldir. Bu minvalde ekonomik ve enerji gücünü kullanan Rusya’nın Kırım emsalinde Doğu Ukrayna’da da ilhak girişimine yönelmesinin önünde hiçbir engel görülmemektedir. Mevcut durumun kendisine sağladığı avantajın farkında olan Putin, Yeni Avrasyacılık siyaseti ile bölgedeki hegemonik istikrarını sürdürmeye devam etmektedir.

Karadeniz’de değişen yeni stratejik denge sürecine bakıldığında Putin’in Yeni Avrasyacılık politikası kapsamında ABD’ye rakip olacak bir hegemonya tesis etmeye çalıştığı ve Kırım üzerinden güç gösterisi yaparak bölgede etkin gücünü göstermeye çalıştığı söylenebilir. Putin, Avrasya’daki imparatorluğunu kurma noktasında eski Sovyet uydusu ülkelere de ultimatolarda vermekte ve bu ülkelerin Batı ile ilişkilerini geliştirmelerini önleyici adımlar atmaktadır. Özellikle Hazar havzasındaki enerji

kaynakları üzerinde hakimiyeti elinde tutarak ülkelerin enerji bağımlılığını etkili bir koz olarak kullanabilmekte ve bu noktada enerji güvenliğine oldukça önem vermektedir.

Yeni Avrasyacılık kapsamında Kırım'ın ilhakı, Avrasya İmparatorluğu'nun kuruluşunda bir dönüm noktası olarak Putin'in bölge ülkelerine ve Batı'ya iletği bir mesaj niteliğindedir. Bu mesaj doğrultusunda enerji ve ekonomi alanlarında karşılıklı yaptırım çatışmaları ortaya çıkmış ve bölgesel olarak başlayan kriz küresel bir krize dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

Abdi, Z. (2014). Ukrayna Krizine Jeopolitik Kuramlar Çerçevesinde Bakış. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım, (Editörler). *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde (ss. 221-246). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Acar, M. S. (2003). Medeniyetler Çatışması mı, Menfaatler Çatışması mı?. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 33-42.

Ağır, O. ve Ağır, Ö. (2017).Avrupa Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 103-128.

Akdeniz, H. (2018). Karadeniz'e Kıyıdaş Ülkelerin Ulusal Güvenlik Stratejileri. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar ve B. Ş. Şeker, (Editörler). *Karadeniz Jeopolitiği* içinde (ss. 189-229). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Akman, H. (2014). Kırım-Sivastopol Üssü ve Karadeniz Rus Filosunun Paylaşım Sorunu. *Turkish Studies Dergisi*,9(1), 1-20.

Al, A. ve Aypek Ayvacı F. (2017). Uluslararası Politik Ekonomi: Bitmeyen Kırım Sorunu. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*,13(26), 221-251.

Altıntaş, H. (2006). KEİB: Karadeniz Ekonomik İşbirliği. Ş. H. Çalış, B. Akgün ve Ö. Kutlu, (Editörler). *Uluslararası Örgütler ve Türkiye* içinde (ss. 639-669). Konya: Çizgi Kitabevi.

Armaoğlu, F. (2012). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi

Baharççek, A. ve Ağır, O. (2015). Kırım'ın Rusya Federasyonu'na Bağlanmasının Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, 52, 29-47.

Bassin, M. (2011). “Klasik” ve “Yeni” Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık. (Özgür Tüfekçi, Çev.) *Bilge Strateji Dergisi*,2(4), 117-135.

Brzezinski, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*. (Yelda Türedi, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Carr, E. H. (2015). *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi, 1917-1929*. (Levent Cinemre, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.

Cerrah, U. (2018). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Avrasya Jeopolitiğinde Yaşanan Değişimlerin Karadeniz Güvenliğine Etkileri. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar ve B. Ş. Şeker, (Editörler). *Karadeniz Jeopolitiği* içinde (ss. 249-270). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Çomak, H. ve Cerrah, U. (2014). Karadeniz Jeopolitiğinde Ukrayna ve Kırım'ın Güvenliği ve Bu Güvenliğin Avrasya Enerji Güvenliğine Etkileri. Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi. *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, (ss. 725-744). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.

Çomak, H. ve Şeker B.Ş. (2018). Putin Doktrini ve Rus Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar ve B. Ş. Şeker, (Editörler). *Karadeniz Jeopolitiği* içinde (ss. 231-238). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Çomak, H., Sandıklı A., Kaya E. ve İsmayılov E. (2014). Karadeniz'de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım, (Editörler). *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde (ss. 137-167). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. (50. baskı). İstanbul: Küre Yayınları.

Demir, S. (2014). Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım, (Editörler). *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde (ss. 169-190). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Dilek, M. S. (2015). Rusya Federasyonu'nun Kırım Hamlesine Analitik Bakış. *Turkish Studies Dergisi*, 10(14), 245-272.

Doğru, S. (2014). Türk Boğazları'nın Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(2), 123-169.

Dural, A. B. (2012). Antonio Gramsci ve Hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 309-321.

Embel, E. (2004). Hegemonya ve Meşruiyet Kavramları Çerçevesinde Amerikan Müdahaleciliği: Kore ve Kosova Örnekleri. (*Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Yüksek Lisans Tezi*), Ankara: Ankara Üniversitesi.

Erkem Gülboy, G. P. (2014). Ukrayna'da Çatışmanın Yönetilmesi. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım, (Editörler). *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde (ss. 263-287). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Friedman, G. (2010). *Gelecek 100 Yıl: 21. Yüzyıl İçin Öngörüler*. (İbrahim Şener ve Enver Günsel, Çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.

Güneş, Ş. (2007). Türk Boğazları. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 34(2), 217-250.

Gürsoy, S. İ. (2014). Ukrayna Krizinin Türkiye Tarımına Etkileri. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım, (Editörler). *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde (ss. 569-579). İstanbul: Beta Yayıncılık.

İmanbeyli, V. (2014). Ülke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi. *SETA Perspektif*, 36, Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2), 47-79.

Karadeli, C. (2014a). Ortaçağ'dan Günümüze Ukrayna'nın Kısa Tarihi. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım, (Editörler). *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde (ss. 1-17). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Karadeli, C. (2014b). Ukrayna'da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım, (Editörler). *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde (ss. 113-136). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Kaya, T. (2014). Kırım Türklerinin 1944 Sürgününün 70. Yılında Kültür Ve Sanattaki İz Düşümleri Üzerine Düşünceler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 51, 357-378.

Kelkitli, F. A. (2014). Kırım: Rusya İçin Vazgeçilemez Yarımada. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım, (Editörler). *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde (ss. 289-308). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Keskin, F. (2006). İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(12), 49-70.

Kısacık, S. (2018). 21. Yüzyılda Karadeniz Jeopolitiği Bağlamında Rusya Federasyonu'na Rakip Bir Oluşum Olarak GUAM. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar ve B. Ş. Şeker, (Editörler). *Karadeniz Jeopolitiği* içinde (ss. 889-917). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Kireçci, M. A. ve Tezcan S. (2015). Kırım'ın Kısa Tarihi. *İnceleme Araştırma Dizisi*. No:24, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı

Koçer, G. (2007). Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye. *Akademik Bakış Dergisi*, 1(1), 195-217.

Meral, Ö. E. (2018). Ukrayna Krizi ve Birleşmiş Milletler. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar ve B. Ş. Şeker, (Editörler). *Karadeniz Jeopolitiği* içinde (ss. 335-340). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Öncü, A. S. (2014). Türkiye ve Ukrayna İlişkilerinin Başlaması ve İlk Yılları Üzerine Genel Bir Bakış. *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, 41(41), 39-60.

Özçelik, S. (2015). Uluslararası İlişkiler Bağlamında Kırım ve Kırım Tatarları. Y. Öztürk, (Ed.). *Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım* içinde (ss. 341-365). İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

Özdemir, A. (2009). Doğal Gazın; Dünya, Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Önemi Bağlamında Nabucco Projesi'nin Değerlendirilmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5(10), 83-104.

Öztürk, Y. (2015). Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi: Kırım Hanlığı. Y. Öztürk, (Ed.). *Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım* içinde (ss. 13-51). İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

- Plokhly, S. (2017). *Avrupa'nın Kapıları Ukrayna Tarihi*. (Gözde Erdoğan, Emre Güler, Malhun Deniz Yıldız, Çev.). İstanbul: Feylesof Kitap.
- Sağlam, M. (2014). 21. Yüzyılda Küresel Rekabetin Zemini Ukrayna. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 69(2), 435-444.
- Saklı, A. R. (2016). Gaspıralı İsmail Bey ve Kırım. *Akademik Bakış Dergisi*, 53, 265-271.
- Sandıklı, A. (2011). Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar. *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, No:27.
- Saraçlı, M. (2015). Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikasında Dış Rusların Yeri ve Kırım Meselesi. *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, 12(45), 69-88.
- Sarı, İ. (2016). *Vatan Kırım*. Antalya: Nokta E-Kitap
- Sarıkaya, Y. (2010). Turuncuya Veda: Ukrayna'nın Kritik Seçimi. *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, 25(25), 1-10.
- Semercioğlu, H. (2016). Ukrayna Krizi Bağlamında AB-Rusya İlişkilerinin Ekonomi Politikası. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 188-202.
- Şamilkızı, G. (2017). *Kırım Ateşi: Bir İşgalin Anatomisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Şeker, B. Ş. (2014). Ukrayna Krizinde Tarihsel Doku: Türk Hakimiyeti-Rus Yayılmacılığı. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım, (Editörler). *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi içinde* (ss. 19-35). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tosun, H. (1994). Montrö Boğazlar Sözleşmesi Boğazlar Sorununda Son Aşama. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 4(13), 87-112.
- Tuğul, S. (2003). *SSCB'de Sürgün Edilen Halklar*. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Turhan, A. (2016). Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de Meydana Gelen Jeopolitik Kırılmalar Ve Türkiye Jeopolitisi. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 19-25.

Varol Sevim, T. (2014). Ukrayna'nın Yönetemediği Enerji Politikası ve Sonuçları. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım, (Editörler). *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* içinde (ss. 503-524). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Yılmaz, S. (2015a). Kırım Krizi ve Dünya Kırım Tatar Kongresi. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, No:12.

Yılmaz, S. (2015b). Yeni Avrasyacılık ve Rusya. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 16(34), 111-120.

Yiğit, D. (2018). Ukrayna Krizi ve Avrupa Birliği. H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar ve B. Ş. Şeker, (Editörler). *Karadeniz Jeopolitiği* içinde (ss. 341-354). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Zengin E. (2015). Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 4(1), 61-103.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

BBC News Türkçe,(2018). “Rusya-Ukrayna krizi: Trump, G20'de Putin ile yapacağı görüşmeyi iptal etti”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46381687>, Erişim Tarihi: 29.11.2018.

CNN Türk, (2019): “AB, Rusya'ya Yaptırımların Süresini 6 Ay Uzattı”, <https://www.cnnturk.com/dunya/ab-rusyaya-yaptirimlarin-suresini-6-ay-uzatti>, Erişim Tarihi: 18.02.2019.

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, (2016): “Karadeniz Uyumu Harekatı”, https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=27, Erişim Tarihi: 12.01.2019.

İnal, İ. (2018). Rusya Federasyonu Ülke Raporu. *Çerkezköy Ticaret ve Sanayi Odası*.http://www.cerkezkoytso.org.tr/uploads/docs/rusya_federasyonu_pazar_arastirmasi.pdf , Erişim Tarihi: 04.02.2018.

Kaya, S. (2007). “Medeniyetler Bazında Ülkeler”, Samuel Huntington. Aralık 2007. <http://www.halilakpinar.net/FileUpload/bs22345/File/medeniyetler-catismasi.pdf>, Erişim Tarihi: 28.11.2018.

Koçak, H. (2018). Ukrayna'nın 2017 Yılı Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri. *Ukrayna Ülke Raporu (Haziran 2018)*. <http://burakpehlivan.org/7188/ukrayna-ulke-raporu-haydar-kocak/>, Erişim Tarihi: 02.12.2018.

TETSİAD. (2014). Rusya Ülke Raporu. *Türkiye Ev Tekstili Sanayicileri ve İşadamları Derneği*, <https://www.tetsiad.org/files/raporlar/rusya.pdf>, Erişim Tarihi: 02.02.2019.

TUİD. (2017). Ukrayna'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri. *Ukrayna Ekonomik Görünüm Raporu, T.C. Kiev Ticaret Müşavirliği*, <http://tuid.org.ua/ukrayna-ekonomik-gorunum-raporu-t-c-kiev-ticaret-musavirligi>, Erişim Tarihi: 23.01.2019.

TÜİK. (2018). Dış Ticaret İstatistikleri: Mart 2018. *Türkiye İstatistik Kurumu*, www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27786, Erişim Tarihi: 03.02.2019.

URL, “In Taking Crimea, Putin Gains a Sea of Fuel Reserves”, http://www.nytimes.com/2014/05/18/world/europe/in-taking-crimea-putin-gains-a-sea-of-fuel-reserves.html?_r=1 , Erişim Tarihi: 30.11.2018.

URL, “Ukrayna Ülke Raporu Ocak 2018:İTKİB Hazırgiyim ve Konfeksiyon Arge Şubesi”, <https://www.ihkib.org.tr/fp-icerik/ia/d/2018/01/22/ukrayna-ulke-raporu-2-201801221731000527-D02CD.pdf> , Erişim Tarihi: 10.12.2018.

URL, “Rusya Ülke Raporu Ocak 2018: İTKİB Hazırgiyim ve Konfeksiyon Arge Şubesi”, <https://www.ihkib.org.tr/fp-icerik/ia/d/2018/10/12/rusya-ulke-rapo-27256204-1-201810121106550380-0CF9C.pdf> , Erişim Tarihi: 11.12.2018.

URL, “En fazla petrol ve doğalgaz rezervine sahip olan ülkeler”, <https://tr.sputniknews.com/infografik/201812031036447006-opek-gaz-petrol-venezuela-suud-arabistan-iran-rusya-abd/> , Erişim Tarihi: 05.02.2019.

URL, “Ülke profili: Ukrayna”, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-ukrayna> , Erişim Tarihi: 18.03.2018.